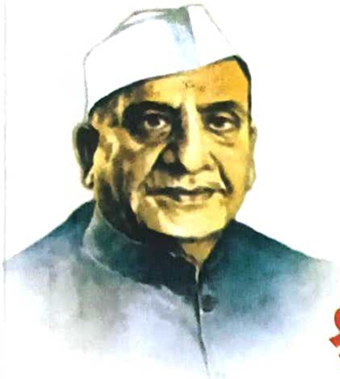

श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, अमरावती द्वारा संचालित

श्री शिवाजी विज्ञान व कला महाविद्यालय

चिखली, जि. बुलडाणा-४४३ २०१

।। ज्ञानम् परम् ध्येयम् ।।

शिवदर्शन

विशेषांक : २०२३ - २०२४

07264-242088 www.shivajichk.ac.in shivajichk@rediff.com

Awards and Recognitions

Ku. Nikita P. Gade
7th Merit Rank in B. B. A. University Exam

Dattatray P. Gadve
8th Merit Rank in M. A. Political Science

Mayur G. Umre
Awarded Colour Coat

Ku. Anjali S. Rajput
SET qualified in Microbiology

Dr. Siddharth N. Mendhe
Ph. D. (Microbiology)

Mr. Rudresh Kirtane
UGC NET Dec 23 qualified in Commerce

Patents Awarded

Dr. Mukti E. Jadhav
A Patent Analysis of Research Trends in Eye Tracking Technology

Dr. V. M. Hemke
(Department of Zoology) Patent Awarded
Title of Invention: INTERACTIVE ENRICHMENT FEEDER

Dr. S. M. Kalakhe
(HOD, Economics) Patent Awarded
Title of Invention : PERIODICAL DISPLAY RACK CUM FIRE EXTINGUISHER STAND"

Prof. Swapnilkumar S. Kale
Awarded 'Best NSS Team Leader' Awahan-2023 in State Level Disaster Management Camp

Miss. Gouripooja S. Chaw
Won first prize in dance competition at state level '**Prerna**' camp

आमचे प्रेरणास्थान

भाऊसाहेब

शिक्षणमहर्षी, कृषीरत्न
स्व. डॉ. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख

जीवन परिचय

जन्म : २७ डिसें. १८९८ (गीता जयंती)
मृत्यु : १० एप्रिल १९६५ (राम नवमी)

१९३१-१९३२
श्री शिवाजी शिक्षण संस्थेची स्थापना
(संस्थापक अध्यक्ष)

१९५२
भारताचे पहिले कृषीमंत्री

१९५५
भारत कृषक समाजाची स्थापना
(भारतीय शेतकरी संस्था)

१९५९-१९६०
दिल्ली येथे जागतिक कृषी प्रदर्शनी अध्यक्ष

पंढरीनाथ पाटील

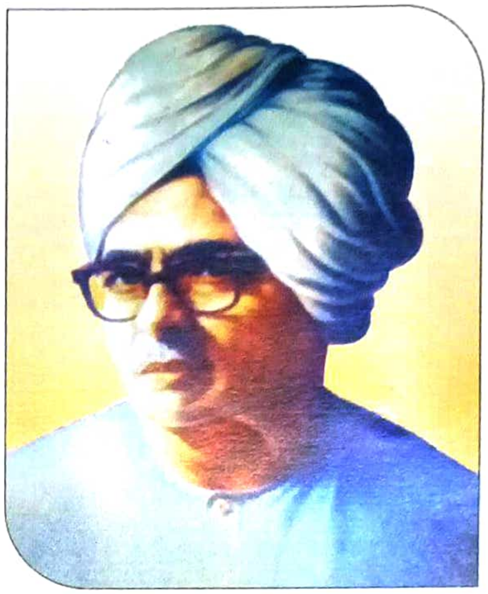

समाजभुषण दलीतमित्र
कै. पंढरीनाथ सिताराम पाटील, माजी खासदार

जीवन परिचय

जन्म : २० सप्टें. १९०१
मृत्यु : २ ऑक्टो. १९७८

महात्मा फुलेंचे आद्य चरित्रकार

विधानसभा सदस्य सी.पी. आणि बेराळ

राज्यसभा सदस्य

श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, अमरावतीचे
उपाध्यक्षपद भुषविले

संस्थापक
श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, अमरावती द्वारे
संचालित बुलडाणा जिल्ह्यातील विविध शिक्षण संस्था

संपूर्ण जीवन सत्यशोधक आणि
शैक्षणिक क्षेत्राकरीता समर्पित

NSS Achievements 2023-24

Awards

Mr. Swapnilkumar S. Kale
State Level Best Contingent Leader Award
AVHAN-2023 Chancellor's Brigade
NSS Wing – State Level Training Camp
of Disaster Management

Ku. Gauripooja S. Chaware
First Prize Winner in Dance Competition
PRERNA: State Level Leadership
Training Camp 2023-24 at Mumbai, Maharashtra

National Level Participation

Mr. Pankaj G. Dhavale
National Integration Camp at B. S. Abdul Rahman Crescent Institute of Science and Technology, Vandalur, Chennai, Tamil Nadu
National Adventure Camp at Atal Bihari Vajpeyi Institute, Dharamshala, Himachal Pradesh

Mr. Pankaj G. Dhavale
National Integration Camp at B. S. Abdul Rahman Crescent Institute of Science and Technology, Vandalur, Chennai, Tamil Nadu

Ku. Gauripooja S. Chaware
National Integration Camp at Kavayitri Bahinabai Chaudhari North Maharashtra University, Jalgaon, MS
National Integration Camp at Swami Atmanand Govt. English Medium Model College, Somani, Durg, Chhattisgarh

State Level Participation

Ku. Amruta A. Khondkar
AVHAN–2023 Chancellor's Brigade State Level Training on Disaster Management at Gondwana University Gadchiroli, Maharashtra

Mr. Pavan A. Kute
AVHAN–2023 Chancellor's Brigade State Level Training on Disaster Management at Gondwana University Gadchiroli, Maharashtra

Mr. Gopal S. Narwade
AVHAN–2023 Chancellor's Brigade State Level Training on Disaster Management at Gondwana University Gadchiroli, Maharashtra

Ku. Amruta A. Khondkar
State Level Social and Cultural Mahotsav Utkarsh 2023-24 at Kavayitri Bahinabai Chaudhari North Maharashtra University Jalgaon, Maharashtra

Mr. Pankaj G. Dhavale
State Level Adventure Camp at Girijan Shikshan Mahavidyalaya, Yoga Centre, Chikhaldara, Amravati, Maharashtra

मार्गदर्शक

प्राचार्या डॉ. मीना टी. निकम

संपादकीय मंडळ

प्रा. डॉ. एस. आय. जुक्कलकर
संपादक

प्रा. डॉ. जी. जी. मालटे
कार्यकारी संपादक

प्रा. डॉ. व्ही. यु. पोच्वी
सहसंपादक

प्रा. डॉ. एस. एम. कलाखे
सहसंपादक

प्रा. एस. एस. काळे
सहसंपादक

प्रा. ए. डी. मुघल
सहसंपादक

प्रा. डॉ. एस. एस. गायकवाड
सहसंपादक

विद्यार्थी संपादक

सेजल एम. चव्हाण
बी. कॉम. भाग-३

शंतनु आर. गोलांडे
बी. एस. सी. भाग-३

महाविद्यालयीन विविध उपक्रम

ऋतुजा खरात रायफल शुटिंग (ओपन साईट) विभागीय स्पर्धेत प्रथम

कु. समृद्धी चाकोते विदर्भ संघाचे खो-खो स्पर्धेत प्रतिनिधीत्व करून रजक पदक मिळविले व राष्ट्रीय स्पर्धेत निवड

कु. प्राची जाधव (११ वी) तलवारबाजी विभागीय प्रथम

जिल्हास्तर क्रॉसकंट्री प्रथम आलेला संघ व विभाग स्तरावर सहभाग

तालुका स्तरीय लांब उडी, उंच उडी स्पर्धेचे महाविद्यालयात आयोजन

बुध्दीबळ स्पर्धेत विजयी संघ

श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, अमरावती द्वारा संचालित

श्री शिवाजी विज्ञान व कला महाविद्यालय
चिखली जि. बुलडाणा ४४३ २०१

NAAC Accredited B^{++} Grade with CGPA 3.00

डॉ. पंजाबराव देशमुख शतकोत्तर रौप्य महोत्सवी

शिवदर्शन

Feel & Express : 2023-24

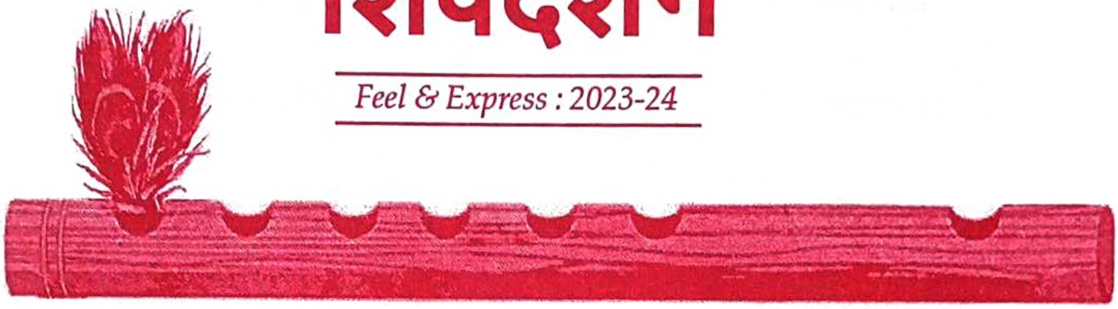

विशेषांक : २०२३-२४

– मार्गदर्शक –

प्राचार्या डॉ. मिना टी. विक्रम

– संपादक मंडळ –

प्रा. डॉ. जुक्कलकर एस. आय.

– सहसंपादक–

प्रा. डॉ. जी. जी. मालटे

प्रा. डॉ. एस. एम. कलाखे

प्रा. डॉ. एस. एस. काळे

प्रा. डॉ. व्ही. यु. पोच्छी

प्रा. ए. डी. मुघल

प्रा. डॉ. एस. एस. गायकवाड

श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, अमरावती
कार्यकारी परिषद
(२०२२-२०२७)

* मा. श्री. हर्षवर्धन प्रतापसिंह देशमुख	अध्यक्ष
* मा. ॲड. गजानन केशवराव पुंडकर	उपाध्यक्ष
* ॲड. जयवंत उपाख्य भैय्यासाहेब वि. पाटील (पुसदेकर)	उपाध्यक्ष
* मा. श्री. केशवराव जगन्नाथराव मेतकर	उपाध्यक्ष
* मा. श्री. दिलीप भगवंतराव इंगोले	कोषाध्यक्ष
* मा. श्री. हेमंत वासुदेवराव काळमेघ	सदस्य
* मा. प्राचार्य केशवराव रामकृष्णराव गावंडे	सदस्य
* मा. श्री. सुरेश जनार्दनराव खोटरे	सदस्य
* मा. श्री. सुभाष श्रीधरपंत बनसोड	सदस्य
* मा. प्राचार्य डॉ. विजय गोविंदराव ठाकरे	सचिव
* मा. डॉ. महेंद्र पुंडलीकराव ढोरे	स्वीकृत सदस्य
* मा. नरेशचंद्र मधुकरराव पाटील	स्वीकृत सदस्य
* मा. डॉ. पुरूषोत्तम शिवाजी वायाळ	स्वीकृत सदस्य
* मा. डॉ. अमोल मनोहरराव महल्ले	स्वीकृत सदस्य

संपादकीय....

भाऊसाहेब डॉ. पंजाबराव देशमुख यांच्या शतकोत्तर रौप्य महोत्सवी जयंती वर्षा निमित्ताने शिवदर्शनचा वार्षिक विशेषांक आपल्याकडे सुपूर्द करताना आम्हाला आनंद होत आहे. यावर्षी भाऊसाहेबांच्या शतकोत्तर रौप्य महोत्सवी वर्षानिमित्त महाराष्ट्रातील विविध शाळा, महाविद्यालये आणि संस्थामध्ये १२५ व्याख्याने संस्थेने आयोजित केली होती. यातूनच प्रेरणा घेऊन भाऊसाहेबांच्या जीवनातील विविध महत्त्वाच्या घडामोडीवर शिवदर्शनचा अंक काढण्याचे ठरले आणि सदरचा अंक आकारास आला आहे.

तसे पाहिले तर शिवाजी महाविद्यालयाची शैक्षणिक परंपरा खुप जुनी आहे. १९६७ साली श्री शिवाजी महाविद्यालयाची स्थापना समाजाची, शैक्षणिक गरज पूर्ण करण्यासाठी झालेली आहे. श्री शिवाजी शिक्षण संस्था भरभराटीस आणण्यासाठी शिक्षण महर्षी डॉ. पंजाबराव देशमुख, दलित मित्र पंढरीनाथ पाटील, संतोष पाटील, भोंडे सरकार यासारखे द्रष्टे व्यक्तिमत्व एकत्र आल्यामुळेच संस्थेचा आज महाकाय वृक्ष तयार झाला आहे. नैतिक मूल्य, प्रामाणिकपणा, एकात्मता आणि पारदर्शकता या बळावरच आमचे महाविद्यालय बुलढाणा जिल्ह्यामध्ये शैक्षणिक कार्य अविरतपणे करत आहे.

विद्यार्थ्यांच्या सुप्त गुणांना वाव मिळावा म्हणून महाविद्यालयात अनेकविध उपक्रम सातत्याने राबवले जातात. त्याचाच एक भाग 'शिवदर्शन' चा वार्षिक विशेषांक आहे. तसे पाहिले तर व्यक्त होण्यासाठी अनेक साधने, प्रकार व कला आहेत. मात्र त्यासाठी संवेदनशील मन हवे असते. हेच संवेदनशील मन हेरून प्रस्तुतच्या विशेषांकात भाऊसाहेबांवरील लेखासह कवितांच्या माध्यमातून समाजभान जपणाऱ्या विषयांना प्राध्यापकाबरोबरच विद्यार्थ्यांनी गवसणी घातली आहे.

महाविद्यालयातील ज्ञानोपासक, नव साहित्यिकांच्या प्रतिभेला सजग करणारा हा विशेषांक आहे. यात काही शंका नाही. कारण विविध विभागाच्या कार्यतत्परतेचा आढावा घेऊन महाविद्यालयातील उपक्रमांचा लेखाजोखा या अंकामध्ये मांडण्यात आला आहे. तसेच भाऊसाहेबांच्या विचारावर प्रकाश टाकून समाजातील वैचारिकतेबाबतची उदासीनता दूर होऊन समाजामध्ये चैतन्य संचारेल, लेखकांचे लिखाण उत्तरोत्तर प्रगल्भ होईल, त्याचप्रमाणे भाऊसाहेबांविषयीच्या विद्यार्थ्यांच्या जाणिवा व अनुभवविश्व समृद्ध होऊन भविष्यात या नवसहित्यिकांकडून समाजाभिमुख साहित्य निर्मिती घडेल, ही सदिच्छा.

संपादक मंडळ

श्री शिवाजी शिक्षण संस्थागीत
हो तेजोमय अंबर हे !

विद्येची हो जिथे साधना त्या विद्येचे मंदिर हे
कण कण इथला हो ज्योतिर्मय, हो तेजोमय अंबर हे !

निष्ठेचे हो जेथे पूजन
ओंकाराचे तिथेच दर्शन
सृजनाचा उद्घोष सांगतो..... दीप आम्ही, तर भास्कर हे !

सकलांना या ज्ञान मिळू दे
सकलांचा सन्मान फळू दे
प्रगतीला ने शिखरावरती नव्यायुगाचे अक्षर हे !

एक महर्षी बीज पेरतो
समृद्धीचा मार्ग दावितो
त्या वृक्षाची फळे चाखती अवघे लोक निरंतर हे !

माणुसकी हा धर्म येथला
त्यासाठी हा जन्म घेतला
या जगण्याचे सार्थक व्हाया विश्व करू या सुंदर हे !
हो तेजोमय अंबर हे !

गीतकार : श्री अरुण सांगोळे

अनुक्रमणिका

मराठी विभाग

अ.क्र.	लेख	पेज नं. (०१ ते २८)
१)	डॉ. पंजाबराव देशमुख	आदित्य सत्यानंद जाधव
२)	भाऊसाहेबांची कृषी पत्रकारिता	ज्ञानेश्वर बाजीराव टाले
३)	हैदराबाद संस्थान आणि भाऊसाहेब	अमर अर्जुन शिंदे
४)	डॉ.पंजाबराव देशमुख यांचे जीवन व कार्य......	कु. शितल राजू ढगे
५)	सामाजिक सुधारणेचा वसा	धारा सुभाष सुरसे
६)	ज्ञानगंगेचा भगीरथ डॉ. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख	सुवर्णा भास्कर बनकर
७)	डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे समाजाभिमुख कार्य	अमृता दत्तात्रेय देशमुख
८)	लोकमहर्षी भाऊसाहेब	शंतनु रामचंद्र गोलांडे
९)	विलक्षण जीवनशिल्प: भाऊसाहेब डॉ. पंजाबराव देशमुख	डॉ. भगवान ए. इंगळे
१०)	डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे सहकार क्षेत्रातून शेतकऱ्यांच्या आर्थिक समृद्धीचे योगदान	प्रा. डॉ. सुनिता कलाखे
११)	भाऊसाहेबांची काव्यदृष्टी	डॉ. सुनील श्रीराम पवार
१२)	डॉ. भाऊसाहेब देशमुख: एक कलासक्त ज्ञानतपस्वी	प्रा. डॉ. गणेश जी. मालटे
१३)	डॉ.पंजाबराव देशमुख एक बहुआयासी अष्टपैलू व्यक्तिमत्व	श्रीमती अर्चना मोतीराम खरात
१४)	आंतरजातीय विवाहाचे पुरस्कर्ते	कु. वैष्णवी संतोष मांगुळकरे
१५)	डॉ. पंजाबराव देशमुख जिवन व कार्य	साक्षी अनिल श्रीवास्तव

इंग्रजी विभाग

		पेज नं. (२९ ते ४४)
१६)	Papal to London : Educational Endeavour of Dr. Panjabrao alias Bhausaheb Deshmukh	Ku. Sejal Mahesh Chavan
१७)	In the Crucible of Change : Dr. Panjabrao's Mindset Shaped by Socio-Political Forces	Ku. Priti Sanjay Gupta
१८)	Dr. Panjabrao alias Bhausaheb Deshmukh : Man with Conscience	Jyoti Vilas Misal
१९)	Dr. Panjabrao alias Bhausaheb Deshmukh as an Educationist	Payal Vinod Ingle

२०) Dr. Panjabrao alias Bhausaheb Deshmukh's Contribution to Agriculture — Shubangi Laxman Khadke
२१) Progmatic Views of Dr. Panjabrao Deshmukh — Anuradha Ashok Kulkarni
२२) Dr. Panjabrao Deshmukh as a social Reformer — Pooja Sanjay Dandge
२३) Philanthropists of Shri Shivaji Education Society — Mr. Umair Khan
२४) Dr. Panjabrao alias Bhausaheb Dehmukh : A Motivational Force in Research — Mr. Abhijeet Wadalkar
२५) The Pain — Ku. Pranita Gujar
२६) Your Ways Are Unique — Ku. Priti Gupta

नोंदी उपक्रमांच्या (विभागीय अहवाल) पेज नं. (४५ ते ७०)

२७) मराठी विभाग
२८) राज्यशास्त्र विभाग
२९) गृहअर्थशास्त्र विभाग
३०) अर्थशास्त्र विभाग
३१) इतिहास विभाग
३२) वाणिज्य विभाग
३३) Microbiology Department
३४) Computer Science Department
३५) Botany Department
३६) Chemistry Department
३७) Mathematics Department
३८) Physics Department
३९) Zoology Department
४०) English Department
४१) Electronics Department

नोंदी उपक्रमांच्या (समिती अहवाल) पेज नं. (७१ ते १०६)

४२) जयंती उत्सव अहवाल
४३) जल्लोष: वार्षिक स्नेहसंमेलन अहवाल
४४) ग्रंथालय विभाग
४५) युवती स्वसंरक्षण प्रशिक्षण कार्यशाळा
४६) महिला कायदेविषयक कार्यशाळा

४७) महिला विकास कक्ष
४८) महामानवाच्या जयंती उत्सवाचे अहवाल
४९) कनिष्ठ महाविद्यालय विभाग अहवाल
५०) कनिष्ठ महाविद्यालय शैक्षणिक सहल अहवाल
५१) कनिष्ठ महाविद्यालय परिक्षा विभाग अहवाल
५२) क्रिडा विभाग
५३) संगीत, कला व सांस्कृतिक कक्ष
५४) राष्ट्रीय सेवा योजना अहवाल
५५) व्याख्यानमाला अहवाल
५६) NIRF - 2024 Report
५७) Career Katta
५८) National Cadet Corps
५९) Ph.D. Cell
६०) Poster Competition
६१) Rangoli Competition
६२) Soft Skill Development workshop
६३) Youth Festival
६४) District level Dish Decoration Competition
६५) Placement Cell
६६) Report Virtual Lab
६७) IQAC Annual Report

मराठी विभाग

आम्हा घरी धन शब्दांचीच रत्ने ।
शब्दांचीच शस्त्रे यत्न करू ।।१।।
शब्दचि आमुच्या जीवाचें जीवन ।
शब्दें वाटू धन जनलोका ।।२।।
तुका म्हणे पहा शब्दचि हा देव ।
शब्देचि गौरव पुजा करू।।३।।
संत श्रेष्ठ संत तुकाराम महाराज

विद्यार्थी संपादक
शंतनू रा. गोलांडे

डॉ. पंजाबराव देशमुख

आदित्य सत्यानंद जाधव
बी.ए. भाग-१

डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचा जन्म महाराष्ट्रातील अमरावती जिल्ह्यातील पापळ येथील क्षत्रिय मराठा कुटुंबात २७ डिसेंबर १८९८ रोजी झाला. त्यांच्या वडिलांचे नाव शामराव आणि आईचे नाव राधाबाई. त्यांचे मूळ आडनाव कदम होते. प्राथमिक शिक्षण घेतल्यानंतर त्यांना सोनगाव आणि नंतर कारंजा लाड येथे पुढील शिक्षणासाठी पाठविण्यात आले.

त्यावेळी भारतात उच्च शिक्षण उपलब्ध नव्हते. बरेच विद्यार्थी पुढील शिक्षणासाठी इंग्लंडला जात असत. पंजाबरावांच्या घरी तीव्र दारिद्र्य होते, मात्र अशा प्रतिकूल परिस्थितीतही पंजाबरावांचीही उच्च शिक्षण घेण्याची इच्छा होती. त्यासाठी त्यांनी पुरेसे पैसे मिळविले. त्यांना उच्च शिक्षण घेऊन बॅरिस्टर व्हायचे होते. त्यासाठी ते केंब्रिज विद्यापीठात गेले आणि १९२१ मध्ये त्यांनी 'वैदिक साहित्यातील धर्माचा विकास' या विषयावर संशोधन करून पी.एचडी या पदवीसह कायद्याचा अभ्यास करीत बॅरिस्टर पदवी आणि संस्कृतमध्ये एम.ए. या पदव्या मिळविल्या.

डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे सामाजिक उपक्रम :-

महात्मा फुले यांच्या सत्यशोधक समाजात त्यांनी शिक्षण घेतले. अमरावतीच्या अंबाबाई मंदिरात अस्पश्यांना प्रवेश मिळावा यासाठी त्यांनी सत्याग्रह केला, ज्याचा उच्चवर्णीयांनी निषेध केला. भीमराव रामजी आंबेडकर यांनी या आंदोलनात त्यांचे समर्थन केले. मंदिर व्यवस्थापनाने नंतर अस्पृश्यांना मंदिरात प्रवेश दिला.

डॉ. पंजाबराव देशमुख यांनी त्यांच्या घरापासून दुसरी समानता चळवळ सुरू केली. वडिलांच्या मृत्यूनंतर त्याच्या आईने त्यांना ब्राह्मणांसमवेत पारंपारिक क्रिया ''श्रद्धा'' करण्यास सांगितले. त्याने अस्पृश्य विद्यार्थ्यांना आपल्या शाळेत वसतिगृहातून घरी आणले आणि त्याच्या आईने त्यांना ब्राह्मण मानले.

त्याचा विवाह सोहळा मुंबईत पार पडला. विवाहसोहळा संपल्यानंतर जेव्हा ते अमरावती येथे पोहोचले तेव्हा त्यांच्या मित्रांनी देशमुख यांना पार्टी देण्याचे पटवून दिले. त्याने त्यांच्यासाठी एक लहान डिनर पार्टी आयोजित केली. पांढरे कपडे परिधान केलेल्या तरूणांनी जेवण दिले. रात्रीच्या जेवणानंतर भाऊसाहेबांनी असे सांगितले की सर्व्हर अस्पृश्य होते (मनाईचे उल्लंघन). डॉ. देशमुख यांनी आपल्या समाजातून अस्पृश्यता दूर करण्यासाठी असे अनेक कार्यक्रम आयोजित केले होते.

शैक्षणिक कार्यकर्ते :- १९३१ मध्ये त्यांनी अमरावती येथे शिवाजी एज्युकेशन सोसायटीची स्थापना केली. ही शिक्षण संस्था महाराष्ट्रातील दुसऱ्या क्रमांकाची झाली. ही संस्था २४ पदवी महाविद्यालये, ५४ इंटरमीडिएट महाविद्यालये, ७५ हायस्कूल आणि ३५ वसतिगृहे चालविते होते. अकोला येथे पंजाबराव देशमुख कृषी विद्यापीठात त्यांचे नाव असलेले कृषी विद्यापीठ कार्यरत आहे. त्यांनी महाराष्ट्रभर शिक्षणाचा पाया मजबूत केली.

डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे राजकारण करियर :-

ते लोकसभेसाठी तीन वेळा निवडून गेले. डॉ. देशमुख यांची नेहरूंनी भारताचे पहिले कृषिमंत्री म्हणून निवड केली. भारतीय राज्यघटना तयार करण्यात त्यांनी महत्वपूर्ण भूमिका बजावली. त्यांनी बी.आर. आंबेडकर यांच्या प्रेरणेने आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या कार्याचे समर्थक म्हणून काम पाहिले. ते डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी स्थापन केलेल्या स्वतंत्र कामगार पक्षाच्या विदर्भ प्रांताचे सचिव होते.

शेतकरी नेता :-

त्यांनी आपली कौशल्य आणि शक्ती कृषी समृद्धी आणणारी धोरणे तयार करण्यासाठी आणि अंमलबजावणीसाठी समर्पित केली. त्यांनी भारत कृषक समाज स्थापन केले आणि १९५५ मध्ये फूड फॉर मिलियन्स नावाची मोहीम सुरू केली. १९५८ मध्ये त्यांनी तांदूळ लागवडीची जपानी पद्धत सुरू केली आणि १९५९ मध्ये जागतिक कृषी मेळाव्याचे आयोजन केले.

अमेरिकेचे अध्यक्ष डवाइट यांच्यासह जगभरातील मान्यवरांनी या जत्रेला भेट दिली. आयसनहॉवर, यूएसएसआर अध्यक्ष निकिता सुश्चेव्ह, लॉर्ड आणि लेडी माउंटबॅटन. त्यांनी देशभरात कृषी विद्यापीठे स्थापन करण्याची प्रक्रिया सुरू केली आणि कृषी शिक्षण आणि संशोधनास पाठिंबा दर्शविला.

***

भाऊसाहेबांची कृषी पत्रकारिता

ज्ञानेश्वर बाजीराव टाले
एम.ए. प्रथम वर्ष

२७ डिसेंबर १९९८ ला एका सत्यशोधकीय कुटुंबात शामराव देशमुख व राधाबाई यांच्या कुशीत अमरावती जिल्ह्यातील पापळ या गावी भाऊसाहेब पंजाबराव देशमुखांचा जन्म झाला. सामान्य कुटुंबात जन्माला येऊनही आपल्या अलौकिक अशा बुद्धी तेजाने असामान्य कार्यकर्तृत्वाने त्यांनी दाही दिशा तेजोमय केल्या. शिक्षण, शेती, माती, शेतकरी आणि सहकार हे भाऊसाहेबांच्या अत्यंत जिव्हाळ्याचे विषय होते. भाऊसाहेबांचे संपूर्ण जीवनच या देशासाठी ऊर्जा स्त्रोत आहे अशा अनेक ऊर्जा स्त्रोतांपैकी त्यांचे कृषी पत्रकारिता हा एक दुर्लक्षित ऊर्जा स्त्रोत आहे किंबहुना शेती आणि माती सोबतच भाऊ भाऊसाहेबांच्या कृषी पत्रकारितेची नाळ जोडली होती. म्हणून शेतकऱ्यांच्या व्यथा मांडण्यासाठी त्यांनी १९२७ ला शेतकरी संघाची स्थापना केली. शेतकरी संघाला संघटनेचे व चळवळीचे स्वरूप प्राप्त करण्यासाठी याच वर्षी त्यांनी महाराष्ट्र केसरी हे वर्तमानपत्र सुरू केले. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर म्हणतात कोणतीही चळवळ जिवंत ठेवण्यासाठी त्या चळवळीला स्वत:चे असे वृत्तपत्र असले पाहिजे. वृत्तपत्राशिवाय चळवळ म्हणजे पंख छाटलेल्या पक्षासारखी असते.

महाराष्ट्र केसरी या वर्तमानपत्राच्या माध्यमातून जगात पहिल्यांदा भाऊसाहेबांनी कृषी पत्रकारितेला सुरूवात केली. याच सुमारास देशात अनेक नियतकालिके निघत होती पण कुणालाही ज्या मातीवर आपण उभे आहोत, ज्या शेतीवर आपण जगतो, त्या शेती आणि मातीच्या व्यथा डॉ. भाऊसाहेब पंजाबराव यांच्या शिवाय कुणालाही दिसल्या नाहीत. हे देशाचं दुर्दैवच म्हणावं. शेती आणि मातीच्या व्यथा जगाच्या चव्हाट्यावर मांडण्यासाठी अमरावतीला महिपतराव कुरकुरे यांच्या विदर्भ प्रेसमध्ये भाऊसाहेबांनी महाराष्ट्र केसरी हे वृत्तपत्र सुरू केले. महाराष्ट्र केसरीच्या शिरोभागी तथागत भगवान बुद्धांचा उपदेश बहुजन सुखाय बहुजन हिताय हा कोरलेला असायचा. डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचा बहुजन समाजाचा अर्थ कष्टकरी समाज असाच होता. महाराष्ट्र केसरी या नावाखाली छत्रपती शिवरायांचे चित्र होते. जसे छत्रपती शिवरायांनी केवळ तलवारीच्या धारेच्या क्षमतेवरच नव्हे तर माणुसकीच्या, प्रेमाच्या, आपुलकीच्या, विश्वासाच्या सामर्थ्यावर स्वत:चे अधिराज्य निर्माण केले. शेतकऱ्याच्या भाजीच्या देठालाही हात लावू नका असा संदेश देणारे छत्रपती शिवाजी राजे भाऊसाहेबांच्या कृषी पत्रकारितेचे आदर्श वाटतात. त्या चित्राखालोखाल समता, स्वातंत्र्य व बंधुप्रेम छापलेले होते.

आपल्या पत्रकारितेतून राजकीय स्वातंत्र्या सोबतच सामाजिक स्वातंत्र्य कसे आवश्यक आहे. हे ते अनेक लेखातून पटवून देताना दिसतात. जोपर्यंत समता प्रस्थापित होणार नाही तोपर्यंत खऱ्या अर्थाने राजकीय स्वातंत्र्याचा उपभोग आपणास घेता येणार नाही म्हणूनच शेती आणि मातीच्या व्यथा सोबतच त्यांनी जाती संस्थेवर आपल्या वैचारिक लेखनातून हल्ला करून जाती पर जातीत बंधू प्रेमाची आवश्यकता कशी आहे, हे ते वेगवेगळ्या लेखातून उद्‌गोषित करत असत. जाती सोबत माती खाऊन अधोगती केल्यापेक्षा जाती-जातीत बंधुभाव निर्माण करून प्रगती करावी अशी आवश्यकता आपल्या पत्रकारितेतून ते व्यक्त करताना दिसतात.

महाराष्ट्र केसरीच्या मुखपत्रावर ''दृष्टीसमोर समता ठेवी, स्वातंत्र्याधरी शिरी, बंधुप्रेमा मागे लावी'' महाराष्ट्र केसरी च्या ह्या ओळी म्हणजे महाराष्ट्र केसरी चा जाहिरनामाच होय. ह्या ओळींनी शेतकरी संघाच्या तत्त्वज्ञानाचे ध्येयनिश्चितीचे अधिष्ठान अधोरेखित केलेले होते. महाराष्ट्र केसरीचे संपादक शामराव यादवराव गुंड होते. महाराष्ट्र केसरीचे संपादक अत्यंत व्यासंगी आणि सामाजिक क्रांतिकारक विचारसरणीचे तत्ववेत्ते होते. अत्यंत प्रामाणिकपणे कोणाचीही भीड न ठेवता आणि जातीय प्रतिक्रियावाद्यांची थोडीशी ही तमा न बाळगता महाराष्ट्र केसरी मध्ये क्रांतिकारक आणि स्फोटक शेतकरी संघाला व पारतंत्र्य भारताला आवश्यक असणारं जणू खतपाणीच मिळत होतं.

आपल्या विद्वत्ता पूर्ण पत्रकारितेतून त्यांनी शेती आणि मातीला, शेतकऱ्यांच्या व्यथांना व शेतकरी संघाला

न्याय देण्याचे काम केले. त्यांच्या कृषी पत्रकारितेने विषमतेचे बुरुज उध्वस्त करण्याचे काम केले.

दि. १ ऑक्टोंबर १९४७ ला डॉ. भाऊसाहेब पंजाबराव देशमुख यांनी अमरावतीला संदेश नावाचे साप्ताहिक सुरू केले. श्री शिवाजी महाविद्यालय अमरावतीच्या उद्घाटन समारंभात संदेशाच्या शेकडो प्रती वाटण्यात आल्या, संदेशचा विदर्भाच्या आठ जिल्ह्यात प्रचंड दरारा होता. संदेशच्या अग्रलेखांनी जातीयवादी प्रतिगाम्यांना पळता भुई थोडी केली. थातरवाड्याचे विष्णुपंत माणिकराव देशमुख संदेश चे संपादक होते. वीर उत्तमराव मोहिते यांचे लेख अत्यंत वाचनीय व सामाजिक क्रांतीला पोषक असत. महाराष्ट्र केसरी आणि संदेश या नियतकालिकातून सामाजिक क्रांतीला पोषक असणारे वातावरण भाऊसाहेबांनी निर्माण केले.

भाऊसाहेबांची कृषी पत्रकारिता ही महात्मा फुलेंचा शेतकऱ्यांचा आसूड होऊन प्रस्थापित व्यवस्थेवर आसूड ओढण्याचे काम करीत होती. पुराणातल्या काल्पनिक कामधेनूपेक्षा ते बकरी गाय म्हैस यावर जास्त प्रेम करत. ते बकरीला गरिबाची कामधेनु मानत आणि कोंबडीला ते कल्पतरू समजत. "Agriculture is the origin of all cultures.''- असे ते म्हणत. Farmer's Fourteen Points Program या लेखात शेतकऱ्यांच्या मुलांना मोफत शिक्षण, सरकारी नोकरीत ८० टक्के रिझर्वेशन, शेतकरी कर्जमुक्त करणे, प्रत्येक प्रौढाला मतदानाचा अधिकार, शेतकऱ्यांची बँक स्थापना करणे, देवस्थानच्या मालमत्तेचा उपयोग शिक्षणासाठी व रुग्णालयासाठी, लष्करी शिक्षण सक्तीचे, जमिनीची समान वाटणी, सरकारी अधिकारी आणि वकील यांचा संपत्तीचे योग्य रितीने मोजदाद करणे असे अनेक क्रांतिकारी विषय व विचार त्यांच्या कृषी पत्रकारितेतून प्रगल्भ होत असत. शिक्षण महर्षी, जागतिक कृषक क्रांतीचे विधाते, विदर्भातील पहिले सहकार नेते व स्वतंत्र भारताचे पहिले कृषिमंत्री, घटना समितीत ओबीसी आरक्षणासाठी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांसोबत असणारे डॉ. भाऊसाहेब पंजाबराव देशमुख इतिहासाने कायमस्वरूपी दुर्लक्षितच ठेवले. स्वतंत्र भारताला कायमस्वरूपी प्रेरणादायी उपकारक असे कार्य भाऊसाहेबांच्या कर्तृत्वातून, नेतृत्वातून, लेखणीतून देशाला मिळत गेले.

कृषी, सहकार, शिक्षण, घटना समिती, शेती, उद्योग या क्षेत्रातील भाऊसाहेब पंजाबराव देशमुखांचे कार्य पाहता भारत सरकारला सदबुद्धी येऊन भाऊसाहेबांच्या शतकोत्तर रौप्य जयंती महोत्सवानिमित्त डॉ. भाऊसाहेब पंजाबराव देशमुख यांना मरणोत्तर भारतरत्न हा सर्वोच्च पुरस्कार देऊन सन्मानित करण्यात यावं. देशाला सुजलाम सुफलाम व अन्नधान्यात स्वावलंबी करण्याचे भाऊसाहेबांचे एकूणच कार्य माध्यमिक ते उच्चतम पदवीपर्यंत अभ्यासक्रमात समाविष्ट करावे. या पुरस्काराने भाऊसाहेबांची नव्हे तर भारतरत्न या पुरस्कारांची उंची वाढल्याशिवाय राहणार नाही. भाऊसाहेबांचे देशकार्य लक्षात घेऊन, भाऊसाहेबांनी आपल्या सर्वांवर केलेले उपकार लक्षात घेऊन त्यांना भारतरत्न हा पुरस्कार देऊन भाऊसाहेबांच्या पुण्यशील कार्यातून सरकारने उत्तराई व्हावं व खाल्ल्या मिठाला जागावं. या अपेक्षेसह!

***

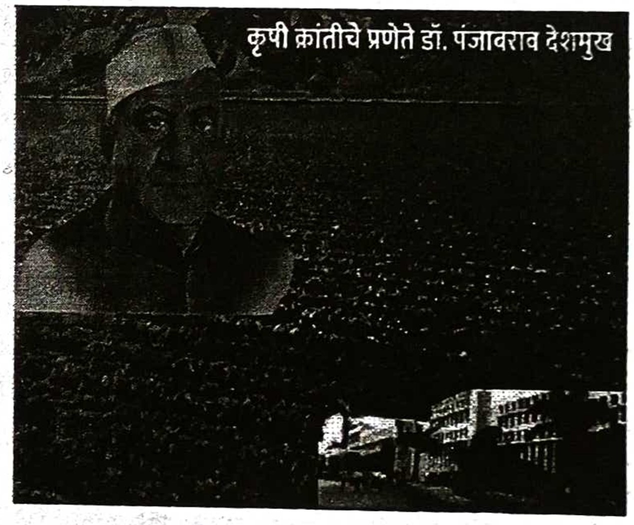

हैदराबाद संस्थान आणि भाऊसाहेब

अमर अर्जुन शिंदे
बी.ए. द्वितीय वर्ष

डॉ. पंजाबराव देशमुख उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख ह्यांचे अष्टपैलू व्यक्तिमत्व सर्वांना ज्ञात आहेच. शैक्षणिक प्रसाराच्या ध्येया व्यतिरिक्त कृषीविकास, अस्पृश्यता निवारण, अंधश्रद्धा निवारण, राजकारण, घटना समितीचे सक्रीय सदस्य, समाजकारण इ. अनेकविध क्षेत्रामध्ये मौलिक कामगिरी बजावतांना पंजाबरावांचे नाव देशात तसेच परदेशातही नावाजले जीवनाच्या विविध भागांनी परीपूर्ण असलेले भाऊसाहेब व्यक्तिमत्वाच्या विविध वैशिष्ट्यांचे धनी होते. त्यांच्या अशा अनेक कार्यांपैकी हैदराबाद संस्थानशी त्यांचे असलेले संबंध आणि वैदर्भिय जनतेला त्यांचा कसा उपयोग झाला हे ह्या लेखाद्वारे येथे मांडण्याचा प्रयत्न करत आहे.

याची पार्श्वभूमी अशी की, १९०२ मध्ये निजामाने इंग्रजांशी करार करून चार जिल्हयांचा अखंड वऱ्हाड प्रांत इंग्रजांना भाडेपट्टयाने दिला. इंग्रजांनी तो मध्यप्रांताला जोडून सी.पी. एन्ड बेरार हे नाव देत नागपूर ही त्याची राजधानी केली. त्यावेळेस निजामाकडून वऱ्हाडातील मुस्लीम शिक्षण संस्थांना देणग्या दिल्या जात होत्या. तेव्हा त्यांच्या सल्लागारांनी केवळ मुस्लिम संस्थांना देणग्या देणे बरे दिसणार नाही. हिंदूच्या ही संस्थांना देणग्या द्याव्या, हे निजामाला समजाविले. हे निजामाचे स्नेही म्हणजेच पांढरकवड्याचे खान अब्दुल फिरोजशहा आणि मुजफ्फर हुसैन हे पंजाबरावांचेही स्नेही होते. कारण पंजाबराव मध्यप्रांतात मंत्री असतांना हे दोघीही आमदार होते. अशाप्रकारे निजामदरबारी पत्रव्यवहार करून पंजाबरावांनी देणगीची खातरजमा केली. आणि विदर्भातून एक समविचारी शिष्टमंडळ तयार केले. यात चिखलीचे पंढरीनाथ पाटील, यवतमाळचे ना.बा. पाटील, मध्यप्रांताचे मंत्री बापुराव चौबळ, नरसिंगराव पाटील, सर्फराज खान, खामगावचे रहेमान खान, जहागीरदार काजी, मुजफ्फर हुसैन, शेठ महम्मंद हारून, मजिद खान, अकोल्याचे मोहीबूल हक यांच्यासोबत डॉ. पंजाबराव हैदराबादला जाऊन निजामाला भेटले. निजामाने त्यावेळी खामगावची अंजुमन संस्था आणि अमरावती ची श्री शिवाजी शिक्षण संस्था ह्यांना त्यावेळी प्रत्येकी वीस हजाराची देणगी दिली. आणि भविष्यातही देणगी देण्याचे आश्वासन दिले. पंजाबरावांनी त्याचवेळी निजामराजपुत्राला वऱ्हाड भेटीचे आमंत्रण दिले.

ठरल्याप्रमाणे अमरावतीमध्ये निजामपुत्राचा स्वागताचा कार्यक्रम व्यवस्थित पार पडला. काही निषेध निषाणे दाखविण्यापलीकडे काही घडले नाही. या कार्यक्रमामध्ये निजामपुत्राने श्री शिवाजी शिक्षण संस्थेला आणखी तीस हजाराची देणगी जाहीर केली. अशाप्रकारे पन्नास हजार रुपयांची देणगी पंजाबरांवानी निजामाकडून मिळविली. दरम्यानच्या काळात सर मिर्झा इस्माइल ह्यांची नियुक्ती निजामाचे मंत्री म्हणून झाली. ते पंजाबरावांचे इंग्लंडमधील स्नेही होते. तसेच निजामाचे जावई अलियार जंग यांचाही पंजाबरावांन बरोबर स्नेह होता. या दोघांनाही पंजाबरावांनी श्री शिवाजी शिक्षण संस्थेच्या विकास कार्याची कल्पना देऊन निजाम दरबारातुन आर्थिक मदत मिळावी, अशी गळ घातली. या प्रयत्नांना यश येऊन १९४६ मध्ये आणखी दोन लाख रुपये मदत निजामदरबारातून श्री शिवाजी शिक्षणसंस्थेस जाहीर झाली. १९४६ मध्ये आणखी पाच लाखाची देणगी मिळविण्यासाठी प्रयत्नशील असतांना निजामाने देणगी देण्याऐवजी पंजाबरावांच्या मुलाचा विलायतेचा खर्च उचलण्याची तयारी दाखविली तर स्वाभिमानी पंजाबराव म्हणाले मला मुलाच्या शिक्षणासाठी भिक नको. संस्थेचे आणि पर्यायाने बहुजन समाजाचे हित माझ्यासाठी महत्वाचे आहे अशी तेजस्वी भुमिका पंजाबरावांनी घेतली व आपले शैक्षणिक कार्य अविरत चालु ठेवले.

अशाप्रकारे वऱ्हाडात आपल्याविषयी जनमत अनुकूल व्हावे आपला अप्रत्यक्षपणे मालकी हक्क राहावा याच हेतुने निजामाने आपल्याला इतक्या मोठ्या देणग्या दिल्या याचे पूर्ण श्रेय पंजाबरावांना जाते. अशाप्रकारे निजामाशी संबंध ठेवल्याने आपल्या विरोधी जनक्षोम उसळेल अशी शक्यता असतांनाही डॉ. पंजाबरावांनी कशाचीही तमा न बाळगता श्री शिवाजी शिक्षण संस्थेसाठी अथक प्रयत्न केले.

***

डॉ.पंजाबराव देशमुख यांचे जीवन व कार्य......

कु. शितल राजू ढगे
बी.एस्सी. भाग-२

(जन्म : २७ डिसेंबर १८९८) :-

डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे जीवन व कार्य भारतातील शेतकरी क्रांतीचे जनक म्हणून ओळखले जाणारे डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचा भारताच्या विकासामध्ये मोलाचा वाटा आहे. भाऊसाहेबांनी कृषी क्षेत्रामध्ये जे योगदान दिलं. त्यामुळे आज कृषी क्षेत्रामध्ये बरीच सुधारणा पाहायला मिळाली. भाऊसाहेब हे एक समाज सेवक आणि राजकारणी होते आणि शेतकरी बांधवांसाठी भाऊसाहेबांनी केलेलं कार्य तर आवाक्याबाहेर आहे. भाऊसाहेब हे भारतीय शेतकऱ्यांचे नेते होते.

पंजाबराव देशमुख यांचा जन्म पापळ या अमरावती जिल्ह्यातील छोट्याश्या गावातला आहे. २७ डिसेंबर इसवी सन १८९८ रोजी पंजाबराव देशमुख यांनी एका क्षत्रिय मराठा कुटुंबामध्ये जन्म घेतला. पंजाबराव देशमुख यांचे मुळ आडनाव कदम असं होतं. भाऊसाहेब हे पंजाबराव देशमुख यांचे टोपण नाव होतं. घरामध्ये अठरा विश्व दारिद्रय होतं. घराची आर्थिक परिस्थिती अतिशय खालावलेली होती. तरीही पंजाबराव देशमुख यांनी शिक्षण घेण्याचा निर्णय घेतला. गावातल्याच शाळेमध्ये पंजाबराव देशमुख यांचे प्राथमिक शिक्षण पूर्ण झालं. पुढील शिक्षणासाठी ते कारंजा लाड आणि सोनगाव येथे गेले. येथे अमरावती मधील हिंदू हायस्कूल आणि पुण्यातील फर्ग्युसन महाविद्यालयात पंजाबराव देशमुख यांनी त्याचं पुढील शिक्षण पूर्ण केलं. त्याकाळी भारतामध्ये उच्च शिक्षण उपलब्ध नसल्याने पंजाबराव देशमुख यांना उच्चशिक्षणासाठी इंग्लंडला जावं लागलं.

परंतु त्यांच्या घरची परिस्थिती इतकी ही चांगली नव्हती की ते इंग्लंडला अभ्यासासाठी जाऊ शकतील. परंतु कसेबसे त्यांनी पैसे जमा केले आणि इंग्लंड गाठलं. उच्चशिक्षणासाठी पंजाबराव देशमुख यांनी इंग्लंड तर गाठलं परंतु, तिकडच्या बदललेल्या वेळा, हवामान, नवीन माणसे या सगळ्याशींच त्यांना मिळतं जुळतं करवून घ्यायची गरज होती.

पंजाबराव देशमुख यांनी संस्कृत मध्ये पदवी मिळवली. पंजाबराव देशमुख यांच्याकडे बॅरिस्टरची पदवी देखील आहे. वैदिक साहित्यामधील धर्मातील मूळ विकास यावर त्यांनी डॉक्टरेट ही पदवी मिळाली. इसवी सन १९२४ मध्ये पंजाबराव देशमुख यांचा विवाह सुवर्ण समाजातील विमल वैद्य यांच्याशी झाला. हा विवाह एक आंतरजातीय विवाह ठरला.

डॉ. पंजाबराव देशमुख एक सामाजिक कार्यकर्ते. :-

डॉ. पंजाबराव देशमुख सामाजिक कार्यकर्ते होते. समाजाची सेवा करून समाजामध्ये प्रबोधन घडवून आणण्याचे काम पंजाबराव देशमुख यांनी केले. समाजसेवेची मशाल हाती घेतलेल्या पंजाबराव देशमुख यांनी अस्पृश्यांना योग्य ती वागणूक मिळावी म्हणून संपूर्ण आयुष्यभर लढा दिला. अमरावतीच्या अंबाबाई १८ ऑगस्ट १९२८ रोजी पंजाबराव देशमुख यांनी सत्याग्रह सुरू केला. त्याकाळी उच्च-नीच, जातीभेद, अस्पृश्यांना मिळणारी गैर वागणूक, उच्चवर्णीय यावर होणारा भेदभाव या सगळ्या गोष्टी फार चालायच्या आणि ह्याच गोष्टींना आळा घालण्याचं काम डॉ. पंजाबराव देशमुख करत होते. अस्पृश्यांना मंदिरामध्ये प्रवेश मिळू नये म्हणून उच्चवर्णीयांनी निषेध केला होता. परंतु डॉ. पंजाबराव देशमुख यांनी सत्याग्रह सुरू केला. या सत्याग्रह मध्ये भीमराव आंबेडकर यांचा पाठिंबा त्यांना मिळाला.

डॉ. पंजाबराव देशमुख या कार्यामध्ये यशस्वी ठरले. मंदिराच्या व्यवस्थापनाने अस्पृश्यांना मंदिरात प्रवेश दिला. त्यावेळी अस्पृश्यांना दिली जाणारी वागणूक अतिशय चुकीची होती. समाजामध्ये समानता आणण्यासाठी पंजाबराव देशमुख यांनी रक्ताचं पाणी केलं. समाज सेवक म्हटलं तर ते नेहमीच समाजाच्या भल्याचा विचार करतात. समाजामध्ये असणाऱ्या चुका दुरुस्त करून समाजाला विकासाच्या मार्गावर कस आणता येईल याचा विचार करतात. समाजाचा विकास, समाजाचं हित हेच समाजसेवकांच ध्येय असत.

आपल्या महाराष्ट्रामध्ये शिक्षणाचं रोपटं पेरण्याचे काम डॉ. पंजाबराव देशमुख यांनी केल. सर्वांनी शिक्षण घेऊन

राज्याचा, देशाचा विकास साधावा अशी त्यांची इच्छा होती. त्यासाठी डॉ. पंजाबराव देशमुख यांनी इ.सन १९३१ मध्ये अमरावती येथे शिवाजी एज्युकेशन सोसायटी स्थापना केली. शिक्षण संस्था महाराष्ट्रातील दुसऱ्या क्रमांकाची शिक्षण संस्था ठरली आहे. या शिक्षण संस्थेमध्ये २४ पदवी महाविद्यालय तर ५४ इंटरमीडिएट महाविद्यालय आहेत.

याशिवाय ७५ हायस्कूल आणि उपवस्तीगृह समाविष्ट आहेत. गरीब व होतकरू विद्यार्थ्यांना शिक्षण घेता यावे म्हणून इसवी सन १९२६ मध्ये गरीब होतकरू विद्यार्थ्यांसाठी श्रद्धानंद वसतिगृह स्थापन केलं. त्याकाळी शिक्षणाला फारसं महत्व दिलं जायचं नाही. परंतु डॉ. पंजाबराव देशमुख हे स्वत: सुशिक्षित व्यक्ती होते आणि त्यांना शिक्षणाचे फायदे चांगलेच माहिती होते. याशिवाय शिक्षणास आपल्या सगळ्यांचा मुलभूत मानवी अधिकार आहे. शिक्षण ही आपली गरज आहे. डॉ. पंजाबराव देशमुख यांनी अनेक शैक्षणिक संस्था स्थापन केल्या. इसवी सन १९५० मध्ये पुण्यामध्ये डॉ. पंजाबराव देशमुख यांनी लोक विद्यापीठ स्थापन केलं.

इसवी सन १९५६ मध्ये डॉ. पंजाबराव देशमुख यांनी अखिल भारतीय दलित महासंघाची स्थापना केली.

भारतीय शेतकरी क्रांतीचे जनक डॉ. पंजाबराव देशमुख :-

भारत हा कृषीप्रधान देश आहे. भारतामध्ये ७५ टक्के लोक कृषी क्षेत्रावर अवलंबून आहेत. जो शेतकरी जगाचा पोशिंदा मानला जातो. ज्याच्यामुळे आपल्या सगळ्यांपर्यंत अन्नधान्याचा पुरवठा केला जातो. परंतु शेतकरी वर्ग संघटित नसल्यामुळे त्यांच्या बाजूने आवाज उठवणारा कोणी नव्हतं आणि प्रत्येक गोष्टीमध्ये शेतकरी वर्गाची लूटमार केली जायची त्यांना लुबाडल जायचं. शेतकरी शेतात राखतो, घाम गोळतो म्हणूनच सुखाचे दोन घास आपल्या सर्वांच्या पोटात जातात ही जाणीव डॉ. पंजाबराव देशमुख यांनी संपूर्ण समाजाला करून दिली आहे. ०७ फेब्रुवारी १९५५ रोजी डॉ. पंजाबराव देशमुख यांनी भारतामध्ये भारत कृषक समाजाची स्थापना केली. शेतकरी बांधवांना पंजाबराव देशमुख यांनी राष्ट्रीय स्तरावर व्यासपीठ निर्माण करून दिलं.

शेतकऱ्यांना शेतीचे मुबलक ज्ञान मिळावं शेतीच्या नवीन नवीन योजना कल्पना त्यांच्यापर्यंत पोहोचाव्यात म्हणून कृषी विद्यापीठ सुरू केली. आज अकोला येथे डॉ. पंजाबराव देशमुख कृषी विद्यापीठ शेतकरी बांधवांसाठी कार्यरत आहे. इसवी. सन १९२७ मध्ये डॉ. पंजाबराव देशमुख यांनी शेतकरी समाजाला चालना देण्यासाठी महाराष्ट्र केसरी नावाच मराठा वृत्तपत्र सुरू केले. ११ डिसेंबर १९५९ ते फेब्रुवारी १९६० या दरम्यान डॉ. पंजाबराव देशमुख यांनी भव्यदिव्य असं जागतिक कृषी प्रदर्शन नवी दिल्ली येथे आयोजित केलं होतं. हे प्रदर्शन साधारण शंभर एकर जागेमध्ये आयोजित करण्यात आले होते. याशिवाय कृषी क्रांतीच्या इतिहासामध्ये या प्रदर्शनाचा मोलाचा वाटा आहे.

राजकीय आयुष्य :- डॉ. पंजाबराव देशमुख हे स्वातंत्र्यलढा मध्ये समाविष्ट झाले आणि लोकसभेसाठी चक्क तीन वेळा त्यांची निवड करण्यात आली. इसवीसन १९३६ मध्ये डॉ. पंजाबराव देशमुख शिक्षण मंत्री झाले. स्वतंत्र भारताचे पहिले कृषीमंत्री म्हणून पंडित जवाहरलाल नेहरू यांनी पंजाबराव देशमुख यांची निवड केली. भारतीय राज्यघटना तयार करण्यामध्ये डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचा महत्त्वपूर्ण सहभाग आहे.

इसवी सन १९५२ ते १९६२ पर्यंत डॉ. पंजाबराव देशमुख यांनी केंद्रीय मंत्रिमंडळात भारताचे पहिले कृषीमंत्री म्हणून अतिशय निष्ठेने व जबाबदारीने सेवा दिली. इसवी सन १९५२, १९५७ आणि १९६७ असे तीन वेळा डॉ. पंजाबराव देशमुख यांची लोकसभेवर निवड झाली आहे. इसवी सन १९३२ मध्ये हिंदू देवस्थान प्रॉपर्टी विधेयक आणले गेल. याच प्रमुख उद्दिष्ट होतं. ते देवस्थानची मालमत्ता शासनाच्या ताब्यात घ्यावी आणि विधायक काम व्हावे. शासनाच्या प्राथमिक शिक्षण संघटना डॉ. पंजाबराव देशमुख यांनी स्थापन केली. पंजाबराव देशमुख यांना शिक्षणाबद्दल फारच हेवा वाटायचा. शिक्षण हे सर्वांनीच घेतल पाहिजे. शिक्षकांच्या समस्या सोडवण्यासाठी त्यांच्यामध्ये काही अडचण येऊ नये म्हणून त्यांनी ही संघटना स्थापन केली. ''भूतकाळ विसरा, तलवार विसरा, जातिभेद पुरा सेवाभाव धरा'' हे डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे ब्रीदवाक्य होते.

***

सामाजिक सुधारणेचा वसा

धारा सुभाष सुरसे
बी.ए. प्रथम वर्ष

भारतीय समाजसुधारकांपैकी विदर्भातील अमरावती जिल्ह्याचे राष्ट्रसंत गाडगेबाबा राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज व डॉ. पंजाबराव देशमुख हे कृतीशील समाजसुधारक होते. भाऊसाहेबांचा जन्म २७ डिसेंबर १८९८ ला नांदगाव खंडेश्वर या तालुक्यातील पापळ या गावी झाला. शामराव व राधाबाई यांच्या पोटी जन्मलेले भाऊसाहेब हे अष्टपैलू, व्यक्तीमत्वाचे धनी होते. त्याचे कारण त्यांची आई राधाबाई अत्यंत कडक शिस्तीच्य अशा होत्या. भाऊसाहेब गणितामध्ये फार हुशार होते. पापळ नंतर त्यांचे शिक्षण कारंजा लाड, चांदुर रेल्वे येथे झाले. ते १९१८ ला मॅट्रिक उच्च श्रेणीत उतीर्ण झाले तेव्हा मध्ये प्रांतात व वऱ्हाडात उच्च शिक्षणाची सोय नव्हती. इस. १९१७ मध्ये बुलढाण्या जिल्ह्यात खामगाव येथे अखिल भारतीय मराठा शिक्षण परिषद झाली होती. त्यावेळेस शाहु महाराज या परिषदेचे अध्यक्ष होते. ते म्हणाले ''स्वराज्य मराठे व शुद्राला आधी मिळाले पाहीजे.

सामाजिक आध्यपतनाच्या इतिहासात जातीव्यवस्थेचा रोग भयंकर आहे ते म्हणाले शेतकरी बंधुनों मर्द मराठ्यांनो तुमच्या मुला-मुलींना खुप शिकवा त्या काळात वऱ्हाडप्रांतात अमरावती, अकोला बुलढाणा, यवतमाळ या जिल्ह्यात महाविद्यालय नव्हते. त्यामुळे भाऊसाहेबांनी १९१८ ला पुण्याच्या फर्गुसन कॉलेजमध्ये प्रवेश घेतला. परंतु जातीवादामुळे ते मराठा असल्यामुळे त्यांना बेरार बल्बच्या मेसमध्ये जेवण्याची परवानगी नव्हती त्या काळात तेथे सोवळे पाळल्या जात होते. महाराष्ट्रमध्ये छत्रपती शिवरायांनी स्वराज्य स्थापन केले. महात्मा ज्योतिबा फुले, छत्रपती शाहू महाराज बडोदयाचे राजे सयाजीराजे गायकवाड, व डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी सामाजिक क्रांती केली.

पुण्यात भाऊसाहेबांचे इंटर पर्यंत शिक्षण १९२० ला संपले. त्यांनी वडीलांकडे इंग्लंडला जाण्याचा विचार मांडला. घरी जमीन होती. परंतु रोख पैसा नव्हता. १९१७ ला दर्यापुरचे रामराव देशमुख हे इंग्लंडवरून बॅरीस्टर होऊन आले ते मराठा समाजातील पहिले बॅरिस्टर होते. त्यांचा सत्कार झाला तेव्हा भाऊसाहेबांना सुद्धा आपण बॅरिस्टर झाले पाहिजे. त्या काळात भाऊसाहेबांना इंग्लंडला शिक्षणासाठी ५० हजार रुपये लागत होते. तेवढी रक्कम नव्हती त्यांच्या आईने सोन्याचे दागीने विकण्याचे ठरविले. पंजाबरावांनी वडीलांना इस्टेटिवर कर्ज मिळते का ते विचारले. कारंजा येथील सावकाराकडे शेती गहाण ठेवून शिक्षणासाठी कर्ज घेतले. ते इंग्लंडला जाणार ही बातमी ऐकून मित्रमंडळांना खुप आनंद झाला. त्यांचा सत्कार ९ ऑगस्ट १९२० ला ठरला. परंतु ना. टिळकांचे निधन झाले म्हणून सत्कार रद्द करण्यात आला. त्यांनी इंग्लंडमध्ये इ.स. १९२० ला गेल्यावर विद्यापीठात एम.ए. संस्कृत, एम.ए. ऑनर्स केले. इ.स. १९२२ नंतर भाऊसाहेबांचे आर्थिक जिवन कठीण गेले. ते अत्यंत काटकसरीने राहत असत. घड्याळ घेण्याची गरज होती, पण त्यासाठी पैसे खर्च करता येत नव्हते. भाऊसाहेबांचे नेताजी सुभाषचंद्र बोस, आलियावर जंग हे मित्र बनले. इ.स. १९२५ मध्ये त्यांना डि. फिल ही पदवी मिळावी. वैदिक साहित्यातील धर्माचा उगम व विकास हा त्यांचा विषय होता.

डॉ. पंजाबरावांनी परत येण्यासाठी पैसे नव्हते. त्यांनी मित्रांकडून उसने पैसे घेतले. इ.स. १९२६ ला ते भारतात परत आले. त्यांच्या आईवडिलांना फार आनंद झाला. त्यांचा सत्कार काशीराम बापू देशमुखांनी केला. या प्रसंगी बोलतांना भाऊसाहेब म्हणतात कायद्याचा आणि तत्वज्ञानाचा महापंडित मी बनलो पण माझ्यासारखे शेकडो महापंडित होत नाहीत, तोपर्यंत माझ्या एकट्याच्या पंडित्याचा काही उपयोग नाही. येथील बहुजन समाजाचे जीवन घडविण्यासाठी माझ्यासारख्या शेकडो महापंडितांची ह्या कष्टकरी समाजाला गरज आहे. महात्मा फुले, शाहु महाराज व डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांसारखे ते धार्मिक कर्मकांड व पुरोहित शाहीच्या विरोधात होते.

डॉ. पंजाबराव देशमुखांनी अमरावतीमध्ये वकिली सुरू केली. त्यावेळेस मध्यप्रांत व वऱ्हाडात ब्राह्मणेत्तर चळवळ सुरू झाली होती. पेशवाईच्या काळात मनोरंजनासाठी तमाशे, जलसे होत असत. परंतु छत्रपती शाहू महाराजांनी या जलसाच्या उपयोग समाजजागृतीसाठी केला. त्या काळात

वऱ्हाडात नायगावकर गुलाबराव शिसोदे यांचा प्रसिद्ध जलसा होता. परंतु जातीवादयांनी त्यांच्यावर फौजदारी केली. भाऊसाहेबांनी त्यांची केस लढली. आरोपी निर्दोष झाले. तसेच एका मागासवर्गीयाला अंबादेवी मंदिरात प्रवेश केला म्हणून केस झाली होती. त्याला देखील डॉ. पंजाबराव देशमुखांनी केस लढून सोडविले. त्यामुळे पंजाबरावांची वऱ्हाडात किर्ती पसरली. त्यांना ग्वाल्हेरच्या दरबाराने कायदे सल्लागार म्हणून नोकरीस येण्याचे आमंत्रण दिले. पण त्यांनी समाज परिवर्तनासाठी नाकारले. १ जानेवारी १९२३ ला गोपाळराव बाजीराव उर्फ आबासाहेब खेडकर यांनी अमरावतीला श्री शिवाजी बोर्डिंग काढले होते. त्याकाळात पदवीधर शिक्षक मिळणे कठिण होते. भाऊसाहेबांनी वकिली सांभाळून बिनपगारी मुलांना गणित, इंग्रजी शिकविले. डॉ. पंजाबराव इ.स. १९२६ ला श्रद्धानंद, बोर्डिंग काढले. त्यांनी बी.पी. एड् सुरू केले. काही लोकांनी त्यांना विरोध केला. विरोधकांनी शिवाजी व्यायाम शाळेला आग लावली होती.

त्याकाळात इ.स. १९२० ला ना. टिळकांच्या मृत्युनंतर गांधीजीकडे कॉंग्रेसचे नेतृत्व आले. त्यानंतर त्याविरोधात राष्ट्रीय पक्ष स्थापन झाला. त्यांचे नेते अमरावतीमध्ये दादासाहेब खापर्डे, विर वामराव जोशी होते. शेतकऱ्यांची संघटना असावी हे सर्वप्रथम डॉ पंजाबराव देशमुखांनी सांगितले. बहुजन चळवळीसाठी त्यांनी कुणबी माळी, मागासवर्गीय परिषदा घेतल्या. त्यांनी महाराष्ट्र 'केसरी' नावाचे वृत्तपत्र अमरावतीला सुरू केले. त्यावर बहुजन हिताय, बहुजन सुखाय हे घोषवाक्य व शिवरायांचे चित्र होते. त्याखालील समता, स्वातंत्र्य, बंधुप्रेम हे शब्द होते. इ.स. १९२७ ला मोर्शी येथे हिंदू सभेचा कार्यक्रम होता. पण त्यामध्ये ब्राह्मणेत्तरांना प्रवेश नाकारला. त्यामुळे डॉ. पंजाबराव देशमुखांनी व कार्यकर्त्यांनी विरोध केला ही गोष्ट लाला लजपतरॉय यांना डॉ. पंजाबरावांनी सांगितली.

***

ज्ञानगंगेचा भगीरथ डॉ. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख

सुवर्णा भास्कर बनकर
बी.ए. द्वितीय वर्ष

कर्ज लवाद बील म्हणजे 'शेतकऱ्यांच्या कर्जमुक्तीचा कायदा होता. अशाप्रकारे अमरावतीच्या मध्यवर्ती सहकारी बॅकेच्या संचालक मंडळावर शितारुपीने रातोरात आपले प्रतिनिधी निवडून आणून, आपले बॅकेवर वर्चस्व निर्माण करून शेतकऱ्यांच्या अल्प मुदतीच्या कर्जाची मर्यादा वाढण्यासाठी त्याचे रुपांतर दीर्घ मुदतीच्या कर्जामध्ये करवून घेऊन शेतीची जप्ती वाचविण्याचे कार्य केले.

कृषी उत्पन्न बाजार समितीमधील शेतकऱ्यांची पिळवणूक करणाऱ्या दलाल व अडत्यांच्या एकाधिकारशाहीला लगाम लावला. स्वतंत्र भारताच्या पहिल्या मंत्रिमंडळामध्ये भाऊसाहेब कृषिमंत्री (१९५२) झाल्यानंतर त्यांच्या स्वप्नांना पंख फुटलेत. एक नवा दुर्दम्य आशावाद आणि स्फूर्ति त्यांच्यामध्ये संचारली. कृषीच्या विकासाच्या विचारांनी झपाटलेल्या भाऊसाहेबांनी त्यांची सारी शक्ती कृषीवर केंद्रीत केली. त्याकरिता शेतकऱ्यांचे अखिल भारतीय संघटन करून भारत कृषक समाज ही संघटना स्थापन केली. या संघटनेच्या माध्यमातून शेतकऱ्याच्या सामाजिक, आर्थिक आणि सांस्कृतिक प्रश्नांचे बारकाईने अध्ययन करण्यात आले. शेतकऱ्यांना शेतीतील नव-नवे तंत्र आणि नवनवीन प्रयोगाबाबत अवगत करण्यात आले. त्याबाबत प्रशिक्षण देण्यात आले. शेतीमध्ये हरितक्रांती घडून येऊन भरपूर धनधान्याचे शेतमालाचे उत्पादन व्हावे, या उद्देशाने राष्ट्रीय तसेच आंतरराष्ट्रीय स्तरावर कृषि विषयक प्रदर्शनी, संमेलने, समारंभ, चर्चासत्राच्या आयोजनाची जबाबदारी होती. राज्यातीलच नव्हे, तर परदेशातीलसुद्धा शेतकऱ्यांना परस्परांच्या भेटण्याच्या, त्यांची शेती पाहण्याचा संधी उपलब्ध करून देण्यात आल्या. ज्याद्वारे वैचारिक देवाण-घेवाणीतून शेतीला लाभ चालना मिळेल. भात शेतीकरिता भाऊसाहेबांनी जपानी भातशेती पद्धत सर्व देशभर वापरून संबंध देशभर भारताने तांदूळाच्या उत्पादनामध्ये अख्ये

जग स्तांभित झाले. भाऊसाहेबांचे कौतुक होऊन तांदूळ उत्पादनाचे तज्ज्ञ म्हणून त्यांच्याकडे जग बघू लागले. त्यांच्या कारकिर्दीमध्ये समवंत कृषी शास्त्रज्ञाची प्रज्ञा नि प्रतिभा पूर्ण क्षमतेने वापरली गेले.

एवढेच नव्हे, तर त्यांनी दिलेली येथे नेत्रदीपक अतिभव्य अशा जागतिक कृषी प्रदर्शनीचे यशस्वी आयोजन करून जगामध्ये भारताची किर्ती वाढविली. तब्बल ९२ दिवस चाललेल्या या कृषी प्रदर्शनीने साऱ्या जगाचे लक्ष वेधले. त्याला त्यावेळी अमेरिकेचे अध्यक्ष आमसेन हॉवर आवर्जुन उपस्थित राहिले. बड्या बड्या देशो देशीच्या प्रतिनिधींनी या प्रदर्शनीला हजेरी लावली. जागतिक कृषी प्रदर्शन बघणाऱ्याकडून प्राप्त शुल्कांमधून जगात जिथे उपासमार असेल तिथे सहाय्यतेकरिता निधी उभारण्यात आला. त्याचप्रमाणे कृषी विज्ञान शाखेतील शिक्षणाकरिता शेतकऱ्यांच्या मुलांना शिष्यवृत्तीची तरतूद करण्यात आली. नंतर अशाच प्रकारचे राष्ट्रीय कृषी प्रदर्शन कलकत्याला भरविण्यात आले. त्याला सुद्धा अमेरिका, रशिया, जपान, जर्मनी सारख्या देशांनी उदंड उत्स्फूर्त प्रतिसाद दिला. या आयोजकांनी भाऊसाहेबांच्या कर्तृत्वाला वेगवेगळ्या उंचीवर नेवून ठेवले.

भारत वर्षाचे खरेखुरे स्वामी असणाऱ्या बहुसंख्येतील कृषिबलांची आजही घोर उपेक्षा अन भयंकर परवड होत आहे. बी-बियाणे, खते, कीटकनाशके, कृषिसाधन/साहित्याचे आकाशाला भिडलेले भाव आणि मशागत मजुरी लागवड खर्चाने शेतीचे उत्पादन मूल्य खुप वाढलेले आहे. जीवनावश्यकतेच्या गोंडस नावाखाली शेतमालाला अत्यंत कमी भाव मिळत असल्यामुळे शेतीतील उत्पादकता वाढली असली, तरीही उत्पन प्रत्यक्षात मिळकत काहीच पदरी न पडल्यामुळे शेतीतील आर्थिक गणित पार बिघडलेले आहे.

महागाईच्या जमान्यात शिक्षण, आरोग्य सारेच महागडे होऊन बसल्यामुळे मूलभूत गरजा त्याही किमान पातळीवर पूर्ण करणे शेतकऱ्यास अवघड झालेल्या आहे. त्यातून विफलत, नैराश्य वाढत जाऊन दिवसेंदिवस परिस्थिती खालावत आहे. गत तीन दशकांपासून शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या होत आहेत.

दिवसागणिक तो आकडा फुगतच आहे. आत्यंतिक हताशपोटी शेतकरी मरणाला कवटाळत आहेत; पण त्याचे कोणाला सोयर-सुतक नाही. त्याकरिता ठोस कृती कार्यक्रम नाही. शेतकऱ्याच्या कर्जमाफीची मागणी पुढे येत आहे, त्यातून फारसे साध्य होण्याची चिन्हे दिसत नाहीत. कृषी क्षेत्रातील भीषण वास्तव्याच्या हाहाकाराच्या प्रसंगी पंजाबराव पुन्हा प्रकट होऊन शेतकऱ्यांचे आसव पूसुन त्यांच्या दुःखाचे/समस्येचे निवारण करील अन त्यांच्या आयुष्यात सुखाचे मळे पिकवील या अशाळभूत नजरेने शेतकरी डोळ्यात प्राण आणून वाट बघत आहे. भाऊसाहेबांचे कृषी धोरण नि त्यांच्या दृष्टीकोनावर पुनश्च चिंतन करण्याची आज आपल्यावर पाळी आलेली आहे.

राष्ट्रीय तसेच आंतरराष्ट्रीय स्तरांवर ख्यातकीर्त असणारे भाऊसाहेब, राजर्षी शाहू, महात्मा फुले, डॉ. आंबेडकर यांच्या मौलिक तत्वज्ञानाचा वारसा चालविणारे पुरोगामी विचारांचे कर्ते सुधारक, साक्षात ज्ञानयोगी-कर्मयोगी संत होते. झाडूने गावाची-गावातल्या रस्त्याची अन् कीर्तनातून मनातील घाण शुद्ध करणाऱ्या 'निष्काम कर्मयोगी गाडगेबाबा प्रती त्याचप्रमाणे राष्ट्रनिष्ठा असणाऱ्या आणि आपल्या खंजेरीने, खड्यज्ञ आवाजाने मधूर भजन गाऊन समाजप्रबोधन करणाऱ्या 'राष्ट्रसंत' तुकडोजी महाराजांप्रती त्यांना निःसीम प्रेम नि अतीव आदर होता.

भाऊसाहेब मानवतेचे महान पुजारी होते. हिंदू धर्मातील जाती-जातीमधील भेदभाव, स्पृश्यास्पृश्यता, उच्च-नीचतेची त्यांना भयंकर चीड होती. त्यांच्या तत्वशोधक चिंतनशीलतेतून प्रबंधाच्या स्वरूपात वैदिक वाङ्मयातील धर्माचा उद्‌गम व विकास या ग्रंथाचे आविष्करण झाले. घटनासमितीमधील भाऊसाहेबांची कामगिरी उल्लेखनीय ठरली.

त्यांच्यामुळेच घटना समितीला समाजातील काही दुर्लक्षित, असहाय्य जातींची जाणीव झाली आणि अशा जातींच्या प्रगतीकरिता घटनेमध्ये तरतुदी करण्यात आल्या. शैक्षणिक-आर्थिकदृष्ट्या मागासलेल्या असंघटित असलेल्या इतर मागास जाती प्रवर्गातील (ओबीसी) बहुसंख्य घटकास उचित न्याय मिळाल्याशिवाय भारत देश सुपरपावर होऊ शकणार नाही हे त्यांचे भाकीत तंतोतंत खरे ठरले आहे.

भाऊसाहेब विधिज्ञ, शिक्षणतज्ज्ञ होते, पण त्याहीपेक्षा कसदार विचारधारेचे युगप्रवर्तक तत्वज्ञ होते. धुळीत जन्मलेल्या माणसाने समाज उध्दारास्तव आपल्या जीवनाची धूळ करण्यात आनंद मानावा. मानवी भाव-भावना, संवदेना, इप्सित, आकांक्षा, समस्या अभिव्यक्तीचा आरसा असणाऱ्या साहित्यातून उत्थानाचे, नवनिर्मितीचे उन्मेश प्रकटावेत त्यातून काया-वाचा-मनास बळकटी मिळावी. अस्मिता सहिष्णुता, एकात्मता समानता, विश्वास नि ध्येयनिष्ठा संवर्वित व्हावी, जनसंस्कृतीच्या वैविध्यतेचे प्रकटन साहित्यातून प्रतिबिबित होऊन सांस्कृतिक उन्नयनातून जीवनातील जाणिवांचा वेध घेतला जावा आणि मानवी समृद्धीचे मार्ग अधिकाधिक प्रशस्त व्हावेत यांचा त्यांना हव्यास होता.

व्यक्तीच्या विचारामध्ये आत्मबलाकरिता निर्भीडता, पारदर्शकता नि प्रामाणिकता हवी. मानवतेवरील अपार श्रद्धा नितांत असावी. धर्म भावनेला निखळ प्रेमाची नि उत्कृट देशभक्तीची जोड असावी.

सुधारणावादी, पुरोगामी, दूरगामी दृष्टी, तसेच उद्यमशीलता, कृतीशीलता आणि चिंतनशीलता हा जीवनाचा स्थायीभाव व्हावा. माणसाला त्याच्या पुरूषार्थातून, परिश्रमातून मोठेपण मिळावे हेच त्यांच्या जीवनाचे तत्वज्ञान होते.

भूमिपुत्राच्या उद्धारार्थ त्यांनी आपले सर्वस्व पणाला लावले. अनंतातून आलेले तेही अनंतात मिळून गेले. हा निसर्गनियम ते करून चुकविणार? मात्र मागे ठेवून गेले ते दैवी-कर्तृत्व! त्यांना भागीरथाच्या अथक परिश्रमातून अवतीर्ण केलेली भूलोकांमधील खेड्या-पाड्यांतील ज्ञानगंगा सकल जनांच्या डोळ्यात ज्ञानांजन घालून अनंत काळ जगण्यास ज्ञानाची दृष्टी देईल.

अशा या महानुभाव महामानव भाग्यविधात्या जननायकास कोटी-कोटी अभिवादन!

***

डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे समाजाभिमुख कार्य

अमृता दत्तात्रेय देशमुख
बी.ए. द्वितीय वर्ष

डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचा जन्म २७ डिसेंबर १८९८ रोजी अमरावती जिल्ह्यातील पापळ या गावी एका मराठा शेतकरी कुटुंबात झाला. त्यांच्या वडिलांचे नाव श्यामराव व आईचे नाव राधाबाई असे होते. त्यांचे घराणे वतनदार देशमुखांचे होते. त्याचे मूळ आडनाव कदम असे होते पण त्यांच्या घराण्यात असलेल्या वतनदारीमुळे त्यांना देशमुख आडनाव प्राप्त झाले. असे म्हटल्यास वाईट ठरणार नाही. डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे प्राथमिक शिक्षण त्यांच्या जन्मगावी पापळ येथेच झाले. परंतु त्या ठिकाणी पुढील शिक्षणाच्या सोयी उपलब्ध नसल्यामुळे त्यांना आपल्या शिक्षणासाठी अनेक वेगवेगळ्या ठिकाणी जावे लागले. अमरावतीच्या हिंदू हायस्कूलमधून सन १९१८ मध्ये ते मॅट्रिकची परिक्षा उत्तीर्ण झाले ते मॅट्रिकची परिक्षा दिल्या नंतर उच्च शिक्षणासाठी पुण्यास गेले तेथे त्यांनी फर्ग्यूसन कॉलेजात प्रवेश घेतला पण पदवी संपादन करण्यापूर्वीच त्यांना उच्च शिक्षणासाठी इंग्लंडला जाण्याची संधी मिळाली. तेथे त्यांनी एडिबरो विद्यापीठाची एम.एस.व ऑक्सफर्ड विद्यापीठाची डी लिट या पदव्या मिळविल्या. त्यांनी लिहिलेल्या 'वैदिक वाङ्मयातील धर्माचा उगम आणि विकास या प्रबंधादात त्यांना डॉक्टरेट बहाल करण्यात आली. इंग्लंडमध्ये असतानाच त्यांनी बार-अॅट लॉ ची पदवीही संपादन केली. तेथील शिक्षण पूर्ण झाल्यावर ते जुलै १९२६ मध्ये भारतात परतले.

भारतात आल्यावर पंजाबरावांनी प्रथम अमरावती येथे वकिलीस प्रारंभ केला. परंतु लवकरच त्यांनी सार्वजनिक जीवनातही प्रवेश केला. ते पुरोगामी विचारांचे असल्याने त्यांनी त्या काळातही मुंबईतील सोनार जातीतील विमलाबाई नावाच्या मुलीशी विवाह केला. या आंतरजातीय विवाहाने विदर्भातील मराठी समाजात मोठीच खळबळ माजविली. पण पंजाबरावांनी याची फारशी दखल घेतली नाही. पुढील काळात डॉ. पंजाबराव देशमुख यांना त्यांच्या सार्वजनिक

जीवनात विमलाबाईची अत्यंत मोलाची साथ मिळाली.

डॉ. पंजाबराव देशमुखांनी आपल्या जीवनात अनेक महत्वाची व सन्मानाची पदे भूषविली होती. सन १९२८ मध्ये अमरावती जिल्हा कौन्सिलचे अध्यक्ष म्हणून ते निवडले गेले, तर १९३० मध्ये प्रतिक कायदेमंडळावर त्यांची निवड झाली. याच वेळी ते प्राताच्या मंत्रिमंडळात शिक्षण कृती व सहकार खात्याचे मंत्री बनले तथापि १९३३ मध्ये त्यांनी आपल्या पदाचा राजीनामा दिला. पुढे ते अमरावती मध्यवर्ती बँकेचे अध्यक्ष झाले. काही काळ त्यांनी देवास संस्थानात राजकीय मंत्री म्हणूनही काम पाहिले.

१९४६ मध्ये भारताची घटना समिती अस्तित्वात आली. या घटना समितीचे सभासद म्हणून डॉ. पंजाबराव देशमुख यांनी काम केले. भारताच्या लोकसभेवर त्यांची १९५२ मध्ये, १९५७ मध्ये व पुढे १९६२ मध्ये अशी तीन वेळा निवड झाली. ते या काळात केंद्रीय मंत्रिमंडळात कृषी मंत्री होते. मंत्रिपदावर असताना त्यांनी केंद्र सरकारच्या विविध समित्यांवर काम केले होते. जगातील अनेक देशांना त्यांनी भेटी दिल्या होत्या. आपल्या देशाची व समाजाची सेवा करण्यासाठीच त्यांनी या पदांचा वापर केला. १० एप्रिल, १९६५ रोजी त्यांचे निधन झाले.

डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे शैक्षणिक कार्य :-

कर्मवीर भाऊराव पाटलांनी शैक्षणिक क्षेत्रात पश्चिम महाराष्ट्रमध्ये ज्या प्रकारचे कार्य केले तसेच कार्य डॉ. पंजाबराव देशमुखांनी विदर्भात केले. बहुजन समाजात शिक्षणाचा प्रसार करण्याची आवश्यकता ध्यानात घेऊन पंजाबरावांनी त्या कार्यावर आपले लक्ष्य केंद्रित केले. सन १९२६ मध्ये त्यांनी अमरावती येथे श्रद्धानंद छात्रालय सुरू करून त्या ठिकाणी सर्व जाती धर्माच्या विद्यार्थ्यांची राहण्याची सोय केली.

ते अमरावती जिल्हा कौन्सिलचे अध्यक्ष असताना त्यांनी प्राथमिक शिक्षण सर्वांसाठी सक्तीचे केले. तसेच जादा कर बसवून त्या मार्गाने गोळा होणारा पैसा शिक्षणासाठी खर्च करण्याची योजना आखली. १९३० मध्ये प्रांतिक सरकारात शिक्षणमंत्री म्हणून कार्य करताना ग्रामीण भागातील गरीब होतकरू विद्यार्थ्यांना शिक्षण घेता यावे याकरिता त्यांनी अशा विद्यार्थ्यांसाठी अनेक प्रकारच्या सोयी सवलती उपलब्ध करून दिल्या.

पंजाबरावांनी १९३२ मध्ये अमरावती येथे 'श्री शिवाजी शिक्षण संस्थेची' स्थापना केली. या शिक्षण संस्थेचा वतीने विदर्भात अनेक शाळा, महाविद्यालये व वसतिगृहे सुरू करण्यात आली. त्यामुळे बहुजन समाजात मोठ्या प्रमाणावर शिक्षणाचा प्रसार होऊ शकला. शिक्षक हा शिक्षणव्यवस्थेतील एक महत्वाचा घटक असल्याने त्याच्या हिताचा विचार करणे तितकेच गरजेचे आहे, हे पंजाबरावांनी ओळखले होते. त्या जाणिवेतूनच त्यांनी 'भारतीय प्राथमिक शिक्षण संघ या संघटनेची स्थापना केली आणि तिच्या मार्फत प्राथमिक शिक्षकांच्या समस्या सोडविण्याचा प्रयत्न केला.

डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे सामाजिक कार्य :-

डॉ. पंजाबराव देशमुख हे शेतकरी कुटुंबातून आले होते. साहजिकच शेतकऱ्यांच्या समस्यांची त्यांना चांगल्या प्रकारची जाणीव होती. सर्वसामान्य शेतकऱ्यांचे दैन्य, कर्जबाजारीपणा, मागासलेपणा इत्यादी गोष्टी त्यांनी जवळून पाहिल्या होत्या. म्हणून शेतकरी वर्गाची स्थिती सुधारण्यासाठी प्रयत्न करण्याचा निश्चय त्यांनी केला. या प्रयत्नांचा एक भाग म्हणून पंजाबरावांनी १९२७ मध्ये 'शेतकरी संघाची स्थापना केली. या संघाला प्रचारासाठी आणि शेतकऱ्यांमध्ये जागृती घडवून आणण्यासाठी त्यांनी 'महाराष्ट्र केसरी' हे वृत्तपत्र चालू केली. शेतकऱ्यांच्या अनेक प्रश्नाचा वाचा फोडण्याचे कार्य त्यांनी केले. शेतकऱ्याचे अज्ञान, दारिद्र्य व मागासलेपणा दूर व्हावे त्यांच्यावर वर्षानुवर्षे होत असलेल्या अन्यायाचे परिवर्तन व्हावे सावकार, व्यापारी व दलाल यांच्याकडून शेतकऱ्याची होणारी पिळवणूक थांबावी आणि त्यांच्या उत्पादनाला वाजवी भाव मिळावा यासाठी पंजाबराव नेहमीच प्रयत्नशील राहिले.

कृषिमंत्री डॉ. पंजाबराव देशमुख :-

स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतर डॉ. पंजाबराव देशमुखांचा १९५२ मध्ये केंद्रीय मंत्रिमंडळात समावेश झाला. त्यांच्यावर कृषिखात्याची जबाबदारी सोपविण्यात आली. या पदावर असताना त्यांनी शेतकऱ्यांच्या हिताच्या अनेक योजना आखल्या व त्या यशस्वीरित्या अवलंबिल्या. शेतीव्यवसायात सुधारणा घडवून आणण्यासाठी त्यांनी अनेक उपाययोजना

केल्या. भारतीय शेतकऱ्यांनी प्रगत तंत्रज्ञानाचा अवलंब करावा म्हणून त्यांनी पुष्कळ प्रयत्न केले. त्या दृष्टीने परदेशातील शेतीव्यवसायाचा अभ्यास करण्याची आणि त्यातील चांगल्या प्रयोगाचे या ठिकाणी अनुकरण करण्याची आवश्यकता त्यांनी प्रतिपादन केली. या काळात भारतातील शेतकऱ्यांनी जपानी भातशेतीच्या प्रयोगाचा अवलंब करून आपले उत्पादन वाढवावे यासाठी त्यांनी देशव्यापी मोहीम उघडली. शेतीव्यवसायाची भरभराट होऊन आपल्या शेतकऱ्यांची स्थिती सुधारावी असा ध्यास त्यांनी घेतला होता.

शेतकऱ्यांच्या समस्यांचा विचार करण्यासाठी आणि त्यांना निरनिराळ्या बाबत योग्य मार्गदर्शन करण्यासाठी पंजाबराव देशमुखांनी १९५५ मध्ये भारत कृषक समाजाची स्थापना झाली. त्याच्या विद्यमाने 'राष्ट्रीय कृषी' सहकारी खरेदी-विक्री संघाची स्थापना झाली. याशिवाय भारत कृषक समाजाने आणखीही काही संस्था स्थापन करून येथील शेतीव्यवसायाला आधुनिक स्वरूप प्राप्त करून देण्याचे व शेतकऱ्यांच्या अडीअडचणीचे निवारण करण्याचे महत्वपूर्ण कार्य केले.

महाराष्ट्रातील एकूण सहकारी चळवळीच्या विकासातील व त्यातही शेतीक्षेत्रातील सहकारी चळवळीच्या विकासातील पंजाबरावांचे योगदान अतिशय मोलाचे आहे.

डॉ. पंजाबराव देशमुख हे विदर्भातील बहुजन समाजाचे एक प्रमुख नेते होते. त्यांनी बहुजन समाजाच्या व शेतकरी वर्गाच्या उन्नतीसाठी अतिशय महत्तपूर्ण असे कार्य केले. बहुजन समाजाला जागृत करण्यासाठी त्यांनी आयुष्यभर खटपट केली. विदर्भातील बहुजन समाजाच्या जागृतीचे श्रेय त्यांच्याकडेच जाते. महाराष्ट्रात महात्मा जोतीबा फुले, राजर्षी शाहू महाराज, कर्मवीर भाऊराव पाटील यांसारख्या समाज सुधारकांनी बहुजन समाजास जागृत करून त्याच्या प्रगतीचा मार्ग मोकळा करण्याचे जे बहुमोल कार्य केले तेच वारसा डॉ. पंजाबराव देशमुख यांनी पुढे चालविला. म्हणून महाराष्ट्रातील बहूजन समाजाच्या शिल्पकारांमध्ये त्यांचा समावेश केला जातो.

***

लोकमहर्षी भाऊसाहेब

आनंद झाला, बाळ जन्मले
राधेश्यामला पंजाब झाले।
गुलामगिरीतील सरत्या वर्षाला
नव युगाचे प्रारंभ झाले।।

पाहुनी हा अष्टपैलू विद्यार्थी
सर्व लोकांना आश्चर्य वाटले।
पुढे उच्च शिक्षणासाठी
भाऊंनी इंग्लंड गाठले।।

एका हाताने तुकोबांची गाथा
एका हाताने बार, एट. लॉ वाचले।
एम. ए. ऑनर्स आणि डॉक्टरकी
सर्व ज्ञान जणू एकत्र साचले।।

मायदेशी परतताच आपुल्या
युवकांना योग्य आकार दिले।
स्वातंत्र्याच्या चळवळीमध्ये
पडद्यामागचे कलाकार झाले।।

श्री शिवाजी संस्था स्थापूनी
विद्येच्या ज्योतीला मशाल केले।
शेतकऱ्यांची कर्जमुक्ती करूनी
बळीराजाला खुशाल केले।।

घटनासमितीतील मुद्दे सोडविण्या
भाषणास हे उभे राहीले।
समारोपनामध्ये खुद्द शिल्पकाराने
यांचे अमुल्य योगदान फार गायीले।।

आपल्या पुरोगामी नि दुरोगामी
विचारांनी कृषीमंत्री पद भूषविले।
कृषीप्रदर्शनी घेऊनी आधुनिकता
नि जापानी पद्धती यांनीच सुचविले।।

राजनेत्यांच्या राजनितीतील या अष्टपैलू
लोकनेत्याला सर्व विश्वाने पाहीले।
अशा या थोर महापुरूषाने आपले
अवघे आयुष्य भारतमातेस वाहीले।।

शंतनु रामचंद्र गोलांडे
बी.एस्सी. भाग- ३

***

महाविद्यालयीन विविध उपक्रम

राजमाता जिजाऊ युवती स्वसंरक्षण कार्यक्रम

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण जागरुकता कार्यक्रम

गरजु व होतकरु विद्यार्थी यांना मोफत गणवेश वाटप

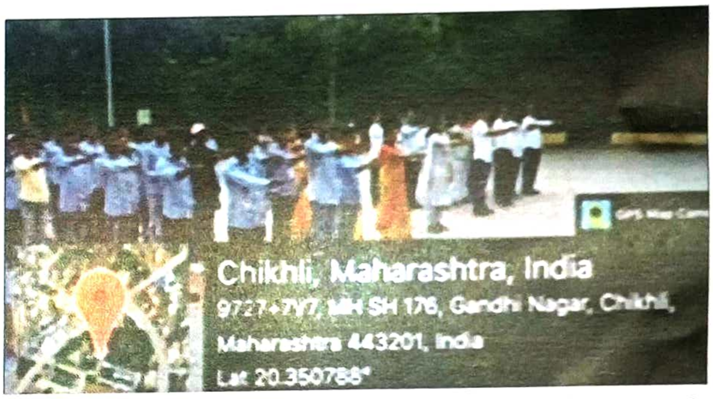

'मेरी माटी मेरा देश' या कार्यक्रमांतर्गत पंचप्राण शपथ घेण्यात आली

अजय अवसरमोल व संकेत गवई यांची महाराष्ट्र पोलीस दलात निवड

आयडीएफसी बँकेकडून अंजली डुकरे या विद्यार्थीनिला
५,००० रुपये शिष्यवृत्ती प्रदान

महाविद्यालयीन विविध उपक्रम

महिला सक्षमीकरण कार्यशाळा संपन्न

जिल्हास्तरीय भरडधान्य पदार्थ थाळी सजावट स्पर्धेचे आयोजन

वार्षिक स्नेहसंमेलन कार्यक्रमात नृत्य सादरीकरण करताना विद्यार्थी

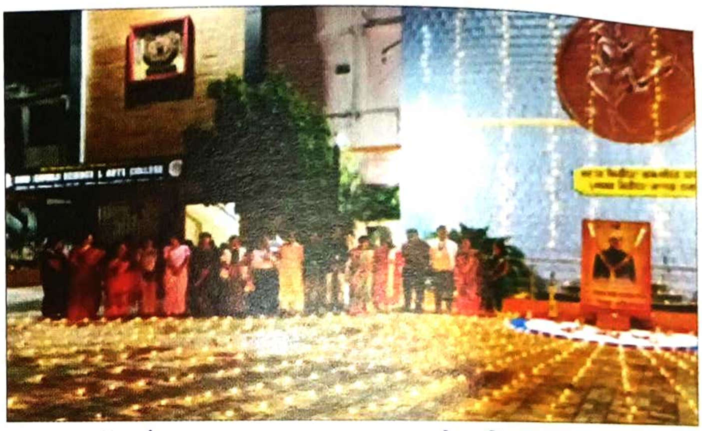

डॉ. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख यांच्या १२५ व्या जयंती निमित्त ''एक पणती भाऊसाहेबांसाठी''

डॉ. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख यांच्या १२५ व्या जयंती निमित्त 'आनंद मेळावा' आयोजित

डॉ. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख यांच्या १२५ व्या जयंती निमित्त 'भित्तीपत्रक स्पर्धेचे' आयोजन

विभागीय विविध उपक्रम

एड्स जनजागृती : पोस्टर व रांगोळी स्पर्धेचे आयोजन
(सुक्ष्मजीवशास्त्र विभाग)

आर्टिफिशियल इंटेलिजन्स व डाटा सायन्स या थिमवर आधारित
पोस्टर स्पर्धेचे आयोजन (संगणकशास्त्र विभाग)

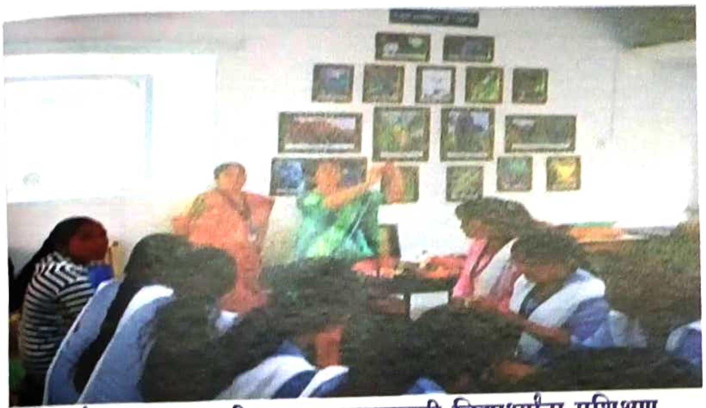

पर्यावरणपुरक राखी तयार करण्यासाठी विद्यार्थ्यांना प्रशिक्षण
(वनस्पतिशास्त्र विभाग)

ए. के. रामानुजन जयंती निमित्त आयोजित स्पर्धेतील विजयी
विद्यार्थ्यांना पारितोषिके प्रदान (गणित विभाग)

विद्यापीठ स्तरावर झालेल्या अविष्कार स्पर्धेत प्रोजेक्ट सादरीकरण
करताना विद्यार्थी (इंग्रजी विभाग)

राष्ट्रीय मतदार दिनानिमित्त रांगोळी स्पर्धेचे आयोजन
(राज्यशास्त्र विभाग)

विभागीय विविध उपक्रम

मराठी भाषा संवर्धन पंधरवाडा साजरा (मराठी विभाग)

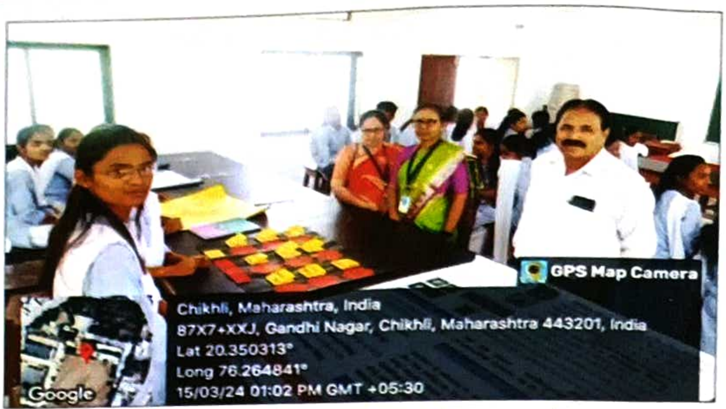

सायन्स पोस्टर स्पर्धा व प्रदर्शन (भौतिकशास्त्र विभाग)

पर्यावरणपुरक राखी तयार करण्यासाठी विद्यार्थ्यांना प्रशिक्षण (गृहशास्त्र विभाग)

आर्थिक साक्षरता कार्यशाळेचे आयोजन (अर्थशास्त्र विभाग)

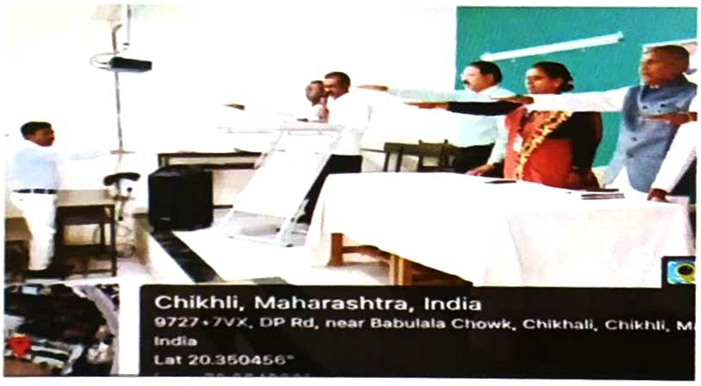

मतदारदिना निमित्त मतदार शपथ घेण्यात आली (राज्यशास्त्र विभाग)

आंतरराष्ट्रीय ओझोन दिवस साजरा (प्राणिशास्त्र विभाग)

महाविद्यालयीन विविध उपक्रम

डॉ. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख यांच्या शतकोत्तर रौप्यमहोत्सवी जयंती वर्षानिमित्त मा. प्रा. डॉ. राजेश मिरगे यांचे व्याख्यान

श्री. व्यंकटेश महाविद्यालय दे. राजा येथे श्री शिवाजी विज्ञान व कला महाविद्यालय चिखलीच्या वतीने प्रा. डॉ. जे. जे. जाधव राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख यांचे व्याख्यान

देवगिरी महाविद्यालय, छ. संभाजी नगर येथे डॉ. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख यांच्या शतकोत्तर रौप्यमहोत्सवी जयंती वर्षानिमित्त डॉ. सुधीर गव्हाणे यांचे व्याख्यान

डॉ. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख यांच्या शतकोत्तर रौप्यमहोत्सवी जयंती वर्षानिमित्त कै. रमेश वरपुडकर महाविद्यालय, सोनपेठ येथे प्रा. मधुकर जाधव यांचे व्याख्यान

आपल्या टीमने युवक बिरादरीचा प्रथम क्रमांक पटकाविला

आंतरराष्ट्रीय महिला दिन साजरा

महाविद्यालयीन विविध उपक्रम

डॉ. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख यांच्या
१२५ व्या जयंती निमित्त 'रांगोळी स्पर्धेचे' आयोजन

पी.एच.डी. सेल तर्फे डॉ. एस. एन मेंढे यांच्या
पी.एच.डी. ओपन डिफेन्स व्हायव्हाचे आयोजन

डॉ. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख यांच्या
१२५ व्या जयंती निमित्त 'रांगोळी स्पर्धेचे' आयोजन

स्वॉफ्टस्किल डेव्हलपमेंट कार्यशाळेचे आयोजन

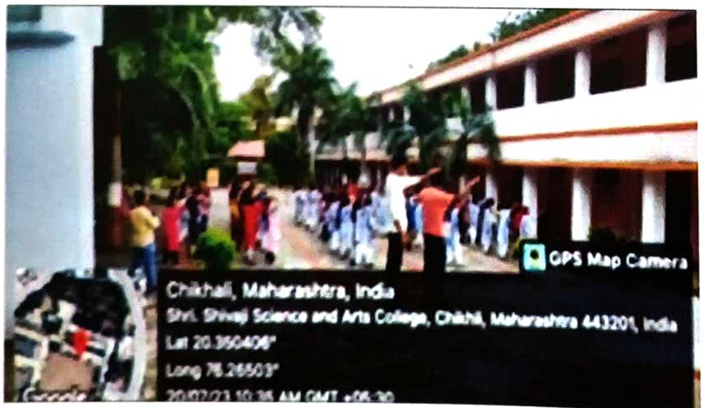

युवती स्वसंरक्षण प्रशिक्षण कार्यशाळेचे आयोजन

युवा महोत्सवात नृत्य सादरीकरण करताना विद्यार्थी

विलक्षण जीवनशिल्प: भाऊसाहेब डॉ. पंजाबराव देशमुख

डॉ. भगवान ए. इंगळे

पृथ्वीतलावर अनेक जीव जन्माला येतात व वयोमर्यादेनुसार अथवा अकाली मरणही पावतात. शास्त्रीयदृष्ट्या विचार केल्यास मनुष्य हा सुद्धा एक प्राणीच आहे. त्याने स्वबळावर स्वत:ला बुद्धिजीवी म्हणून सिद्ध केले आहे. एवढाच काय तो फरक. प्राणी न म्हणता मानव म्हटले तरी काही स्वकर्तृत्वाच्या बळावर अजरामर झालेल्या व्यक्तींचा संदर्भ वगळला तर आपले जगणे व मरणेही फार काही गांभीर्याने घेतले जाते, असे मला वाटत नाही. फळाची अपेक्षा न करता कर्म करीत राहिलेली माणसं जनमानसात अमर झाली आहेत. आजही त्यांच्या कार्याच्या रूपाने त्यांनी त्यांचे ठसे समाजाच्या काळजावर कायम ठेवले आहेत. ऐतिहासिक पुरूष असो, समाजसुधारक असो, नि:स्वार्थ वृत्तीने राजकारण करणारे नेते-पुढारी असो, समाजासाठी जगणाऱ्या नेहमी वंदनीय मानले गेले आहे, हा इतिहास आहे. महाराष्ट्रात संतांनी आपल्या विचारांनी ही भूमी पावन केली. त्यांच्या प्रबोधनाच्या बळावर स्वत: घडत समाजाला घडविणारे महात्मे या राज्यात जन्मले आहेत. त्यापैकी एक लोकोत्तर विभूती म्हणजे भाऊसाहेब उपाख्य डॉ. पंजाबराव देशमुख होय.

श्यामराव व राधाबाई या दांपत्याच्या संसारवेलीवर त्यांनीच दिलेल्या संस्कार शिदोरीच्या बळावर बहणारे फूल म्हणजे पंजाबराव होय. शामराव यांच्या मनात सुप्त इच्छा होती की, मला शिक्षण घेता आले नाही परंतु माझ्या मुलाने मात्र भरपूर शिकावे आणि मोठा माणूस व्हावे. या बाबतचा एक नैतिक दबाव पंजाबराव यांच्यावर होता. तसेच आई राधाबाईंची शिस्त ही सुद्धा डॉ. पंजाबराव यांच्या जीवनाला नवा आयाम देणारी होती. या सर्व बाबींचा परिपाक म्हणजे पंजाबराव यांचे घडलेले व्यक्तिमत्व होय. बालपणी कुणालातरी पैसे मागून खाल्लेला खाऊ आणि ढोलकी वादन पाहणे यामुळे पंजाबरावांना आईकडून जी शिक्षा व उपदेश मिळाला यावरून त्यांचा यशाकडचा प्रवास लक्षात येतो.

डॉ. पंजाबराव यांचा शैक्षणिक प्रवास लक्षात घेता त्यांच्या व्यक्तिमत्वाची ऊंची कळते. पापळ, चांदुरबाजार, कारंजा, अमरावती, पुणे, इंग्लंड असा त्यांचा प्राथमिक ते उच्च शिक्षणप्रवास नेत्रदीपक ठरला. फर्ग्युसन महाविद्यालयात असतानाच त्यांना विदेशात शिक्षण घेण्याचे वेध लागले होते, ते त्यांनी इंग्लंडमध्ये जाऊन पूर्ण केले. बॅरिस्टर ॲट लॉ, डी. फील (पीएच.डी.) अशा पदव्या घेऊन ते विदेशात न स्थिरावता देशवासीयांची सेवा करण्याच्या उदात्त हेतूने भारतात परतले.

वडिलांनी सावकाराकडून कर्ज काढून आपले शिक्षण पूर्ण केले आहे याची पूर्णत: जाणीव भाऊसाहेबांना होती. त्यामुळे गोरगरिबांसाठी लढायचे, झटायचे, त्यांना न्याय मिळवून द्यायचा हा विचार पंजाबराव यांच्या डोक्यात सतत तरळत होता. त्यांनी लढलेली पहिली केस गुलाबराव नायगावकर यांची होती. सत्यशोधक जलशाच्या माध्यमातून पुरोगामी विचार पेरणाऱ्या व्यक्तीला न्याय मिळवून देण्याचे महत्वाचे कार्य त्यांनी केले. गोरगरिबांना पैसे असतील-नसतील तरी दिलासा देऊन न्याय मिळवून दिला, ही उल्लेखनीय बाब आहे.

भाऊसाहेबांच्या उत्कृष्ट कार्याची दखल घेत त्यांना जेव्हा ग्वाल्हेर संस्थानातून नोकरीसाठी पाचारण करण्यात आले. तेव्हा नोकरी म्हणजे सोन्याचा पिंजरा असे म्हणून त्यांनी नम्र नकार दिला व शक्य होईल तेवढे सहकार्य करण्याचे आश्वासन दिले. यावरून तळागाळातील लोकांसाठी कार्य करण्याची त्यांची इच्छाशक्ती दिसून येते. न्यायालयात बसले असताना काही कागदपत्रांना हात लावल्याबद्दल त्यांना रेकॉर्ड किपर रागावला असताना सहकारी त्या रेकॉर्ड किपरवर खेकसला व तू कोणाशी बोलत आहेस कळते का? असा दम देऊ लागला. तेव्हा डॉ. पंजाबराव देशमुख यांनी मध्यस्थी केली व सांगितले की, तो त्याचे काम करतो आहे, आपण आपले काम करूया. त्या व्यक्तीचा राग न मानता त्यांनी शांतता पत्करली. यावरून त्यांच्या सहनशील स्वभावाची प्रचिती येते.

सामाजिक व शैक्षणिक क्षेत्रातही डॉ. पंजाबराव देशमुख यांनी भरीव कार्य केले आहे. शिवाजी मराठा विद्यज्ञालयात त्यांनी काही काळ विनावेतन शिक्षक म्हणून नोकरी केली. त्यांच्या पत्नीचे एलएल.बी. पर्यंतचे शिक्षण पूर्ण केले. सर्व जातीधर्माच्या विद्यार्थ्यांसाठी त्यांनी श्रद्धानंद छात्रालय सुरू केले. कित्येक पिढ्या घडविणाऱ्या श्री शिवाजी शिक्षण संस्थेची स्थापना केली; तीचा आज महाकाय वटवृक्ष झालेला आपण पाहतो आहोत. भाऊसाहेब जेव्हा अमरावती जिल्हा कौन्सिलचे अध्यक्ष होते तेव्हा त्यांनी प्राथमिक शिक्षण सक्तीचे करताना शिक्षणावर खर्च करण्यासाठी कर वाढविला. कुसुमावती देशपांडे यांना शिवाजी शिक्षण संस्थेत नोकरी मिळावी यासाठी यशस्वी प्रयत्न केले. स्वत: घेतलेल्या शिक्षणाचा सर्वसामान्यांसाठी सदुपयोग व्हावा हेच भाऊसाहेबांचे धोरण होते.

भाऊसाहेब डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचा दैदिप्यमान राजकीय प्रवास सर्वांना ज्ञात आहे. शेतकरी संघाची स्थापना करून त्यांनी गोरगरीब शेतकऱ्यांचे हीत हे आपले राजकीय कारकीर्दीचे ब्रीद असल्याचे सिद्ध केले. अज्ञान, दारिद्रय, व्यसन यापासून शेतकरी दूर राहावा यासाठी भाऊसाहेब सतत प्रयत्नशील राहत असत. पंजाबचे सिंह लाला लजपतराय यांच्या अध्यक्षतेखाली मोर्शी येथे संपन्न झालेल्या अधिवेशनात डॉ. पंजाबराव देशमुख यांनी आपले संघटनकौशल्य व नेतृत्वाची चुणूक दाखवून दिली. निवडणुकीच्या माध्यमातून सहकारी बँकेवर वर्चस्व प्रस्थापित केल्यानंतर त्यांनी अनेक शेतकरी हिताचे उपक्रम राबविले. १९३७ च्या निवडणुकीत प्रतिस्पर्धी उमेवाराची मोटार बंद पडली तेव्हा स्वत:ची गाडी देऊन भाऊसाहेबांनी मानवतेचे दर्शन घडविले. यावरून भाऊसाहेब किती दूरदृष्टीचे व कणवाळू होते, हे लक्षात येते.

१९५२ ते १९६२ अशी तब्बल १० वर्षे भारताचे कृषीमंत्री राहिलेल्या भाऊसाहेबांनी जागतिक दर्जाचे कृषी प्रदर्शन भरवून आंतरराष्ट्रीय स्तरावर आपली योग्यता सिद्ध केली. संपूर्ण देशात कृषीक्रांती घडवून जनसामान्यांचा प्रसादचंद्रमा ठरलेल्या महाराष्ट्राच्या या तेजस्वी सुपुत्रास शतकोत्तर रौप्य महोत्सवी जयंती वर्षानिमित्त विनम्र अभिवादन तथा त्रिवार मानाचा मुजरा.

***

डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे सहकार क्षेत्रातून शेतकऱ्यांच्या आर्थिक समृद्धीचे योगदान

प्रा. डॉ. सुनिता कलाखे
अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख

प्रस्तुत संशोधन पेपर मध्ये डॉ. पंजाबराव देशमुख यांनी सहकार क्षेत्रातून शेतकऱ्याच्या आणि गोरगरीब जनतेच्या आर्थिक विकासासाठी केलेल्या योगदानाचा वापर करण्यात आला आहे यामध्ये भाऊसाहेब स्वतंत्र भारताचे पहिले कृषिमंत्री असले तरी त्यांच्या शेतकरी त्याच्या कार्याची सुरूवात १९२७ पासूनच सुरू झाल्याचे आपणास दिसून येते. १९२७ ला भाऊसाहेब जिल्हा कौन्सिलचे अध्यक्ष पद कायदेशीरपणे लढाई जिंकून प्रचंड जनमताच्या जोरावर निवडून आले होते. जिल्हा कौन्सिलच्या अध्यक्षपदावर भाऊसाहेबांनी सहकारातून शेतकरी हिताचे कार्य सुरू केले. शेतीचे उत्पन्न वाढवायचे असेल तर शेतीमध्ये विहिरीद्वारे कृषी पंपाच्या साहायाने पाण्याची सोय करणे अत्यंत आवश्यक आहे हे भाऊसाहेबांनी जाणले होते. प्रांतिक सरकारच्या मदतीने शेतीच्या सिंचनासाठी पाणीपुरवठा योजना मंजूर करून घेण्याचे महान कार्य भाऊसाहेबांनी केले होते त्या काळात कृषी पंपांसाठी ३५६५० व विहिरींच्या निर्मितीसाठी १५१०० रुपये उभे केल्याचे आपणास दिसून येते. १९३२ मध्ये भाऊसाहेबांनी कॉटन मार्केट बिल प्रांतिक सरकारमध्ये सादर करून शेतकरी हितांसाठी वजन मापे चोख करण्याची तरतूद केली आणि शेतकरी हिताकडे विशेष लक्ष दिल्याचे या कायदयाने दिसून येते. जागतिक पातळीवर वॉशिंग्टन (१९४८) रोम (१९५१) येथे जागतिक अन्न व कृषी संघटनेच्या अधिवेशनातून भारत देशाची भूमिका मांडून भारतीय शेतीसाठी आणि शेतकऱ्यांसाठी काय करता येईल या संदर्भातील कार्य केल्याचे आपल्याला दिसून येते. विशेषत: शेतकरी शेतमजूर या गरीब वर्गासाठी १९५२ ते १९६२ या त्यांच्या कृषिमंत्री पदाच्या कालखंडात शेतकरी हितासाठी महत्वाचे कार्य केल्याचे आपल्यास दिसून येते. राष्ट्रीय कृषी सहकारी खरेदी विक्री संघ (१९५८), ऋषक सहकारी अधिकोष (१९६०) भारत कृषी , समाज

इत्यादीच्या माध्यमातून शेतकऱ्यांच्या हितासाठी कार्य केल्याचे दिसून येते. संशोधन शब्द (Key Workd) इकॉनॉमिक डेव्हलपमेंट ऑफ इंडिया, एग्रीकल्चर डेव्हलपमेंट, डिस्टिक को-ऑपरेटिव बॅंक. APMC.

प्रस्तावना :- श्री शिवाजी शिक्षण संस्थेचे तत्कालीन अध्यक्ष मा. रा.जा. घारपळकर यांनी १९५८ ला झालेल्या भाऊसाहेबांच्या षष्टब्दीपूर्ती समारंभातील भाऊसाहेबांनी केलेल्या भाषणाची आठवण सांगितली आहे. हा विदर्भ सर्वांगीण प्रगतीने वाढलेला व सुख-समृद्धीने भरलेला डोळ्यांनी पहावा ही भाऊसाहेबांची इच्छा होती. त्याकरिता किमान पक्षी वऱ्हाडचा शेतकरी सुसंपन्न व्हावा असे त्यांना मनातून वाटत होते. २६ डिसेंबर १९५२ च्या या १६ सत्कार उत्तर देताना, त्यांच्या प्रयत्नाने यश शेतकरी हितासाठी कसेही प्रत्यक्षात उतरेल याबद्दल बोलताना भाऊसाहेब म्हणाले होते,'' आमच्या मनात असलेले विदर्भ विश्वविद्यालयाचे, किमान पक्षी कृषी विश्वविद्यालयाचे स्वप्न पुढील चार-पाच वर्षात निश्चितपणे साकार झाल्याशिवाय राहणार नाही, असा आत्मविश्वास त्यांनी व्यक्त केला होता. अर्थात २० ऑक्टोंबर १९६९ ला अकोल्या त्यांच्या नावाने कृषी विद्यापीठ महाराष्ट्र शासनाने स्थापित केले. भाऊसाहेबांच्या निर्वाना अंतर चार वर्षांनी कृषी क्षेत्रातल्या संशोधनाचा फायदा वराडातल्या शेतकऱ्यांना मिळणे या विद्यापीठाच्या मार्फत सुरू झाले. गेल्या दशका अगोदर बी बियाणांसाठी विश्वासाने शेतकरी वर्ग डॉ. पंजाबराव देशमुख कृषी विद्यापीठाच्या पुरवठ्यावरच केवळ अवलंबून होता. भाऊसाहेब आणि माननीय शरद पवार साहेब या दोन्ही नेत्यांना केंद्रीय कृषिमंत्री पदाचा दहा वर्षाचा पुरेसा कालावधी मिळाला असल्यामुळे आणि शेती, मातीशी त्यांची नाळ जोडली असल्यामुळे कृषी मंत्रालयाने शेती संशोधनात आणि कृषी विद्यापीठासाठी मोठ्या प्रमाणात तरतुदी केल्याचे आपल्याला दिसून येते. खुल्या आर्थिक धोरणामुळे अनेक विदेशी आणि खाजगी कंपन्या नफा कमविण्याच्या दृष्टीने कृषी क्षेत्रात उतरल्यामुळे डॉ. पंजाबरावांना अपेक्षित असलेला वराड आणि सकल देशाचा शेतकरी हीत बाजू पडल्याचे चित्र दिसतय त्यातून शेतकरी आत्महत्येचा बी विकसित झालं. शेती क्षेत्राकडे आणि देशाच्या प्रगतीसाठी डॉ. भाऊ साहेबांच्या दृष्टीने शेतीचा विकास करणे आज अत्यंत गरजेचे झाले आहे.

भारतीय कृषी संशोधन परिषद, वैज्ञानिक तथा औद्योगिक अनुसंधान परिषद, अपेडा, भारत सरकार डॉ. रघुनाथ माशेलकर यांच्या प्रयत्नातुन बौद्धिक संपदा कायदेशी शेतकऱ्यांना झळ पोहचली नाही. यामागे भाऊ साहेबांनी केलेल्या सुरूवातीच्या काळातील शेतकरी हक्काचे प्रतिबिंब दिसून येते. खुल्या आर्थिक धोरणामुळे ट्रिप्स कायद्यांची अंमलबजावणी करण्यासाठी भारत सरकारवर दबाव येत असताना, भाऊसाहेबांच्या विचाराचे खरे वारसदार माननीय श्री शरदचंद्र पवार साहेब यांच्या विशेष प्रयत्नामुळे शेतकरी वाण हक्क कायदा आणि बौद्धीक संपदा अधिक बळकट होऊन बहुराष्ट्रीय कंपन्यांकडून होणारी शेतकऱ्यांची बी बियाण्याच्या संशोधन आणि उत्पादना संबंधातील मक्तेदारी मोडीस काढण्याचा प्रयत्न करण्यात आला. भारतात भाऊसाहेब कार्यातून स्थापन झालेली कृषी विद्यापीठे व अनुसंधानासाठी ची विशेष संस्था भरीव काय करीत असल्याचे आपल्याला दिसून येते.

भाऊसाहेबांचे सहकारातील कार्य :

भाऊसाहेब स्वतंत्र भारताचे पहिले कृषिमंत्री असले तरी त्यांच्या शेतकरी त्याच्या कार्याची सुरूवात १९२७ पासूनच सुरू झाल्याचे आपणास दिसून येते. १८८४ साली व्हाईसरॉय लॉर्ड रिपनने प्रांतिक मंत्र्याच्या जोडीचे महत्व जिल्हा कौन्सिलच्या अध्यक्षांना दिले होते. १९२४ च्या नवीन कायद्याने लोकल बोर्ड व जिल्हा बोर्डाचे चेअरमन लोकनियुक्त होऊ लागले. १९२७ ला भाऊसाहेब जिल्हा कौन्सिलच्या अध्यक्ष पद कायदेशीरपणे लढाई जिंकून प्रचंड जनमताच्या जोरावर निवडून आले होते. जिल्हा कौन्सिलच्या अध्यक्षपदावर भाऊसाहेबांनी सहकारातून शेतकरी हिताचे कार्य सुरू केले. जिल्ह्याला पूर्णा माय सारखी मोठी नदी लाभली असताना. पावसाळ्यात पूर आणि उन्हाळ्यात दुष्काळ अशी स्थिती त्या काळात होती. शेतीचे उत्पन्न वाढवायचे असेल तर शेतीमध्ये विहिरीद्वारे कृषी पंपाच्या साह्याने पाण्याची सोय करणे अत्यंत आवश्यक आहे हे भाऊसाहेबांनी जाणले होते. प्रांतिक सरकारच्या मदतीने शेतीच्या सिंचनासाठी पाणीपुरवठा

योजना मंजूर करून घेण्याचे महान कार्य भाऊसाहेबांनी केले होते त्या काळात कृषी पंपांसाठी ३५६५० व विहिरींच्या निर्मितीसाठी १५१०० रूपये उभे केल्याचे आपणास दिसून येते. १९३० मध्ये भाऊसाहेब विदर्भातून प्रातिक सरकारमध्ये सहकार मंत्री झाले होते. सहकाराचा सामान्य शेतकरी हितासाठी त्यांनी पुरेपूर वापर केला. १९३४ साली अमरावती सेंटल को-ऑपरेटिव्ह बँक लिमिटेड वर भाऊ साहेबांचे पॅनल निवडून आले होते. या मानके मार्फत शेतकऱ्यांना पतपुरवठा करण्यासाठी विविध कार्यकारी सोसायटी, पतपेढ्यांचे जाळे त्यांनी जिल्हाभर निर्माण केले होते. शेतकऱ्यांना अल्पदरात पतपुरवठा व्हावा व सावकारी भाषांमध्ये शेतकरी अडकू नये यासाठी सहकाराच्या माध्यमातून त्यांनी पुरेपूर काळजी घेतली. अमरावती आणि विदर्भाच्या सहकारी बँकांच्या प्रगतीमध्ये भाऊसाहेबांचे नियोजन आणि भाऊसाहेबांच्या दूरदृष्टीच्या कार्याची सद्यास्थितीतही आपल्याला दिसून येते.

शेतकऱ्यांच्या मालाची खरेदी विक्री करण्यासाठी हक्काची कॉटन मार्केट कमिटी, निर्माण व्हावी आणि या कमिटीच्या मार्फत शेतकरी हित साधले जावे, केवळ व्यापारी आणि अडत्यांचा फायदा होऊ नये या दृष्टीने १९३२ मध्ये भाऊसाहेबांनी कॉटन मार्केट बिल प्रांतिक सरकारमध्ये सादर करून शेतकरी हितांसाठी वजन मापे चोक करण्याची तरतूद केली आणि शेतकरी हिताकडे विशेष लक्ष दिल्याचे या कायद्याने दिसून येते.

जिल्हा कौन्सिल, प्रांतीय कायदेमंडळ, सहकारी बँक आणि कापूस बाजार इत्यादी क्षेत्रात भाऊसाहेबांनी प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्ष पकड निर्माण करून सहकारातून शेतकरी हित साधण्याचे कार्य केल्याचे आपल्यास दिसून येते.

१९४६ साली हंगामी सरकार व संविधान सभेत भाऊसाहेबांची निवड झाली, अर्थात प्रचंड मतांनी ते निवडून आलेत. १९४६ ते १९६४ या कालावधीत शेतकऱ्यांच्या हितांसाठी खऱ्या अर्थाने त्यांच्या मुलांचा सर्वांगीण विकास व्हावा या दृष्टीने विदर्भात उच्च शिक्षणासाठी विशेष प्रयत्न श्री शिवाजी शिक्षण संस्थेच्या माध्यमातून केल्याचे आपल्याला दिसून येते. उच्च शिक्षणाची सोय, शिक्षक, ग्रामसेवक प्रशिक्षण केंद्रे, रूलर इन्स्टिटट्यूट, तंत्रनिकेतन इत्यादींच्या माध्यमातून शेतकरी हित साधण्याचे प्रयत्न त्यांनी केले आज अमरावती जिल्हा आणि विदर्भ आघाडीवर असण्याचे खरे श्रेय भाऊसाहेबांना आहे.

जागतिक पातळीवर वॉशिंग्टन (१९४८) रोम (१९५१) येथे भरलेल्या जागतिक अन्न व कृषी संघटनेच्या अधिवेशनातून भारत देशाची भूमिका मांडून भारतीय शेतीसाठी आणि शेतकऱ्यांसाठी काय करता येईल या संदर्भातील कार्य केल्याचे आपल्याला दिसून येते. Meals for Millions या संघटनेच्या माध्यमातून भाऊसाहेबांनी शेतीमध्ये तंत्रज्ञानाचा वापर करून, नवनवीन संशोधनातून निर्माण होणाऱ्या वाणाचा वापर करून केवळ लाखोंकरिता अन्न निर्माण केले नाही. पुढील काळात झालेल्या हरितक्रांतीतून देश अन्नधान्याचे बाबतीत स्वयंपूर्ण बनवून भारतातून भूकबळीची समस्या हद्दपार झाल्याचे आपणास दिसून येते यामागे भाऊसाहेबांनी केलेले कार्य महत्वाचे आहे.

स्वातंत्र्य काळात शेतीवर जवळपास ७२ टक्के जनता निर्भर होती. भारतात बहुसंख्य असणाऱ्या या वर्गासाठी विशेषत: शेतकरी शेतमजूर या गरीब वर्गासाठी १९५२ ते १९६२ या त्यांच्या कृषिमंत्री पदाच्या कालखंडात शेतकरी हितासाठी महत्वाचे कार्य केल्याचे आपल्यास दिसून येते. राष्ट्रीय कृषी सहकारी खरेदी विक्री संघ (१९५८), ऋषक सहकारी अधिकोष (१९६०) भारत कृषी समाज इत्यादींच्या माध्यमातून उत्पादक उपभोक्ता संघ, बियाणे रासायनिक खते कीटकनाशके औषधे इत्यादींचा अल्प पुरवठा करणारी दुकाने, कृषक संस्था, पीक संस्था, कृषी वार्षिक, नियतकालिके इत्यादी बरोबरच कृषी महाविद्यालय येथील इत्यादींच्या माध्यमातून शेतकऱ्यांना नवनवीन प्रयोगाची माहिती देणे आणि शेतकऱ्यांच्या हितासाठी कार्य करणे, भाऊसाहेबांच्या कार्यामुळे शक्य झाले.

समारोप :

थोडक्यात शेतीसाठी मशागतीच्या कामाकरिता बैल आणि शेतकऱ्यांचे श्रम कमी होण्याच्या दृष्टीने नवनवीन तंत्रज्ञान वापरून केलेली शेती अवजारे, उदाहरणार्थ नागर, वखर, पेरणी यंत्र इत्यादी. शेतीतील मशाग पूर्व मशागत आणि

पेरणीसाठी सकस आणि जास्त उत्पादन देणारे वाण निर्माण करणे, त्यासाठीचे संशोधन आणि निर्मितीसाठी विशेष परीक्षेची निवड करून मोठ्या प्रमाणात शेतकऱ्यांसाठी बियाणे उपलब्ध करून देणे. तिच्या दृष्टीने शेतकऱ्यांना मार्गदर्शन करण्याकरिता कृषी शास्त्रज्ञांची फळी निर्माण करणे, पिकांच्या वाढीसाठी योग्य प्रकारे रासायनिक खते आणि कीटकनाशके याचा वापर करण्याच्या दृष्टीने आणि निर्मितीच्या दृष्टीने सरकारच्या वतीने विशेष प्रयत्न करण्यात आले. मळणी पश्चात शेतमालाला योग्य बाजारपेठ मिळून देणे आणि योग्य बाजार भाव देण्याच्या दृष्टीने सुद्धा भाऊसाहेबांच्या कार्यातून प्रयत्न केल्याचे आपल्याला दिसून येते. शेतीच्या या कार्यासाठी आणि नवनवीन बियाणे खरेदी करण्याच्या दृष्टीने अर्थ पुरवठा करण्याच्या दृष्टीने सहकारी पद्धतीने अधिक वर्षाची निर्मिती करणे अधिकोषण ना बळकटी देणे, यासोबतच शेतीसाठी पाणीपुरवठ्याच्या सोयी निर्माण करणे पाणी पुरवठ्यासाठी पंप आणि विहिरी खोदण्यासाठी सुद्धा कर्ज उपलब्ध करून देणे इत्यादी कार्य भाऊसाहेबांनी केल्याचे आपल्याला दिसून येते. शेतमालाचे उत्पादन विक्री आणि एक्सपोर्ट करण्याच्या दृष्टीने सुद्धा विशेष प्रयत्न केल्याचे आपल्याला दिसून येते. शेतकरी पुत्रांच्या सर्वांगीण विकासासाठी शिक्षण संस्था कृषी विद्यापीठे कृषी संशोधन संस्थाची निर्मितीत भाऊसाहेबांचा सिंहाचा वाटा असल्याचे आपल्याला दिसून येते. आजही शेतीवर ६५ टक्के पेक्षा जास्त भारतीय जनता निर्भर आहे. ''शेतकरी हित हेच जर राष्ट्रहित'' समजण्याची भाऊसाहेबांची दृष्टी आजच्या राज्यकर्त्यांना ईश्वर देवो आणि कृषीचा जीडीपी व शेतकऱ्याचे दरडोई उत्पन्न वाढो ईश्वरा चरणी नम्र प्रार्थना.

***

भाऊसाहेबांची काव्यदृष्टी

डॉ. सुनील श्रीराम पवार

डॉ. पंजाबराव देशमुख उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख यांनी आयुष्यभर विविध क्षेत्रांत केलेले कार्य थक्क करून टाकणारे आहे. त्यांचे मुख्य क्षेत्र शिक्षण आणि कृषी असले तरी, इतरही अनेक क्षेत्रात त्यांनी केलेले कार्य उल्लेखनीय असल्यामुळे त्यांना विदर्भाचे भाग्यविधाते म्हटले गेले. 'जे का रंजले गांजले' याचे ते पाठीराखे होते. कारण त्यांच्याजवळ बहुजनाविषयी तळमळ असणारे कवीमन होते. आत्मीयतेने झिरपणारी काव्यवृत्ती त्यांच्याजवळ होती. भाऊसाहेब कलेचे चाहते होते, नव्हे ते स्वत: एक कलाकारच होते. विद्यार्थी दशेत नाट्यकलेत त्यांनी भाग घेतला होता. भाऊसाहेबांना गायनाचीही आवड होती. ते हार्मोनियम वाजवायचे, तबला वाजवायचे. ते खरे रसिक होते. त्यांच्या रसिकत्वाच्या आठवणी अजूनही कलाकाराच्या मनात ताज्या आहेत.

ग्रामीण वऱ्हाडी साहित्यिक पा. श्रा. गोरे यांना भाऊसाहेब एकदा म्हणाले, ''गोरे हे पहा गड्या, मी साहित्यिक नाही. पण माझ्या मते समानता, भावनात्मक एकता आणि सोज्वळ मानवता यांचा संदेश देणाऱ्या ध्येयवादी साहित्याची आज गरज आहे. तसेच जे मुलांच्या मनाची, मेंदूची आणि मनगटाची मजबूती करेल तेच खरे साहित्य'' यावरून भाऊसाहेबांना असे साहित्य अपेक्षित होते की, जे व्यक्ती व्यक्तीची मने समृद्ध करील आणि कसदार समाजाची निर्मिती करेल. मात्र भाऊसाहेबांची अभिरूची परंपरागत अभिजनमान्य पंडिती अभिरूचीहून वेगळी होती. यावरून पांढरपेशा माणसाच्या आणि भाऊसाहेबांच्या अभिरूचीतील फरक त्यांच्या डायरीतील भावस्पर्शी कवितामधून स्पष्ट पणे जाणवतो. हळुवारपणे भावनेची पकड घेणारी त्यात काही वाक्ये आहेत. जसे की, ''बा दु:खा कधी कधी तू मला अगदी ग्रासून टाकतोस हे मला कबूल करणे भाग आहे. पण ते पहा तुझं काळंठिक्कर, केविलवाणं तोंड! तुझ्या सर्वच भांडवलला आग लगलेली दिसते.'' म्हणजे तत्व चिंतकालाही क्षणभर भुरळ पडल्याशिवाय राहणार नाही. तसेच अमरावती येथे १९५४ मधील ऑक्टोंबर महिन्यात दाढी करीत असताना

भाऊ साहेबांना संत तुकारामांच्या अभंगवाणीवर स्फुरलेली कविता म्हणजे -

महकवि श्रेष्ठ। ह्या समान हाच।
तयासम जगी। अन्य नाही।।
हा हो लोककवि। ज्ञान पाजी जना।
अहंकारा तेथे। जागा नाही।।
दावा अन्य कोणी। पतितोद्धारक। कुभंडा मारक। बाण ज्यांचे।।
गर्विष्ठांचा गर्व।
मूर्खांची मूर्खता। सत्तेची अंधता। हरियेली।।
श्रद्धेची श्रेष्ठता। धर्माचे पावित्र्य। सत्याचेहि मर्म। पटविले।।
संतांची उच्छिष्टे। बोलिलो उत्तरे। दांभिकता बडगा।
शिरावरी।।

भाऊसाहेबांच्या या अभंगातून त्यांची काव्यप्रतिभा सत्याचा वेध घेणारी व परखडपणे सत्य परिस्थितीचे सूक्ष्मचिंतन करणारी दिसते. भाऊसाहेबांच्या काव्यात्म वृत्तीच्या संदर्भात त्यांच्या व्यक्तिमत्वाचा शोध घेतल्यास तळागाळातील लोकांच्या जाणीव घेऊन त्यांचे व्यक्तिमत्व साकार झालेले दिसून येते. त्यांच्या या रचनेला साधेपणाचा साज आहे, तर प्रामाणिकपणामुळे ती अधिकच तरल आणि पारदर्शकही झाली आहे. त्यांच्या छोट्याशा अभंग रचनेत देखील त्यांच्या दृढ संकल्पनेची चूणूक दिसल्याशिवाय राहत नाही.

ज्या काळात तमाशाला फारशी प्रतिष्ठा नव्हती त्याही काळात लोकनाट्याच्या माध्यमातून जनजागृती करता येते, याविषयी भाऊसाहेबांच्या मनात कोणताही किंतु नव्हता. भाऊसाहेबांच्या व्यक्तिमत्वावर तुकाराम महाराजांच्या परखड विचारांचा आणि जीवनशैलीचा ठसा उमटलेला दिसतो. म्हणून 'आदर्श तुका माझा' या स्फुट अभंगात ते म्हणतात-

ठेवुन मस्तक। तुकोबाचरणी
करण्या अभंग सरसावले।।
महाकवि श्रेष्ठ। ह्यासमान हाच।।
तयासम जगी। अन्य नाही ।।
त्याची सुहृदयता । त्याची शुद्ध वाणी
ठाव अंतरीचा घेत राही।।
हा हो लोककवी। ज्ञानपाजी जनां
अहंकारा तेथे। जागा नाही।।

ही काव्य द्रृष्टी भाऊसाहेबांजवळ असल्यामुळे समाजातील ढोंगी लोक ओळखुन त्यांनी समाजातील पतितांचे जीवन उजळून टाकण्यास विविध शैक्षणिक संस्थांच्या, वस्तीगृहाच्या, श्रद्धानंदसारख्या अनाथालयाची उभारणी केली. यामधूनच त्यांची हळव्या कवी मनाची दृष्टी जाणवते. सातत्याने समाजाचे देणे देत राहिले पाहिजे ही त्यांची ठाम भूमिका होती. या प्रेरणेतूनच त्यांनी तिसऱ्यांदा लोकसभेची निवडणूक लढविली. त्यात ते निवडूनही आले. मात्र त्यावेळी त्यांना मंत्रिपद देण्यात आले नाही. कृषकांचा हा नेता त्यामुळे थोडा नाराजही झाला. कारण काम करण्याला आता मर्यादा पडणार! असे त्यांना वाटले. तसेही त्यांनी उभारलेले विविध समाजोपयोगी प्रकल्पासाठी पैसा कसा उभा करायचा हे आव्हान त्यांच्यासमोर सदैव उभेच असे. तरीपण लोकहिताची कोणतीच कामे त्यांनी पैशाअभावी सोडून दिली नाहीत. त्यासाठी युक्त्या-प्रयुक्त्या अवलंबिल्या. जसे एका मित्राच्या कन्येच्या विवाहात लग्न लावण्याचे अक्षतांचे ताट भटजीऐवजी स्वत:च धरले आणि त्यातून आलेल्या आठ हजार रूपये रकमेतून संस्थेच्या गरजा भागवण्यास त्याचा उपयोग केला. अनेक प्रसंगी ते समाजातील श्रीमंत लोकांकडून धान्याच्या स्वरूपात देणगी स्वीकारत. त्याकरता एखाद्याने देणगी देतो असे म्हटले की ती मिळेपर्यंत ते सतत प्रयत्नशील रहात. कधी कधी तर एक एक दिवस ते त्याच कामात असत. विविध प्रसंगात चिकाटीने, सातत्याने मार्गावर राहून, पाठपुरावा करूनही त्यांना उदासीनता आली नाही. त्यांच्या प्रत्येक कामात एक नैसर्गिकता एक उत्स्फूर्तता ओसंडत होती. शेतकऱ्यांना तळागाळातून वर उचलण्यासाठी व त्यांची भावी पिढी समृद्ध होण्यासाठीच ते सातत्याने एकेका संघर्षाला तोंड देत राहिले. आणि त्यातूनच परिस्थितीला आव्हान देण्याची ताकद त्यांच्या व्यक्तिमत्वात आली. व्यक्तिमत्वाचे असे सत्वशील सौंदर्य खरोखर दुर्लभ असते.

भाऊसाहेबांना लहानपणापासूनच गरिबांविषयी रंजल्या-गांजलेल्याविषयी कळवळा होता. त्यांचा देव दगड धोंड्यात नव्हता. त्यांचा देव दलित पीडित दुखी माणसांचा माणूस होता. मुलावर त्यांची विशेष प्रेम होते. कोणत्याही गावी गेले तरी तेथील मुलांची ते विचारपूस करीत. तेथे

त्यांच्या संगोपनाची, शिक्षणाची सोय आहे की नाही याची चौकशी करीत. तशी नसेल तर त्याचा विचार करीत, नवीन योजना आखत आणि तिला मूर्तस्वरूप देईपर्यंत त्यांना चैन पडत नसे. वऱ्हाडातील शेकडो संस्था आणि हजारो विद्यार्थी आजही याची साक्ष आहे.

विदर्भाच्या भूमीतील माणुसकीचा जिव्हाळा वाढीस लावण्यात भाऊसाहेबांचा फार मोठा वाटा आहे. भाऊसाहेब म्हणजे जिव्हाळ्याचे प्रतीकच होते. एक कवीमन त्यांच्या हृदयात वास करीत असल्यामुळेच त्यांनी नामदेव चपराशाच्या मुलीचे लग्न स्वत:च्या खर्चाने दिल्लीच्या बंगल्याच्या आवारात लावून दिले. घरचा स्वयंपाकी, वाहन चालविणारा ड्रायव्हर, बागकाम करणारा माळी, ऑफिसचा बाबू अशा लहान-सहान माणसाची ते जातीने विचारपूस करीत असत. कोणताही भेदभाव त्यांच्या ठायी नव्हता. कोणी लहान नव्हता कोणी मोठा नव्हता. कोणी श्रीमंत नव्हता की कोणी गरीब नव्हता. त्यांच्याजवळ सर्वांसाठी एकच ठेवा होता. तो म्हणजे निरपेक्ष मानवता आणि माणुसकीचा गहिवर. ते सर्वांशी सहज भावाने वागत. उत्स्फूर्तपणे बोलत-चालत. माणसाला माणसासारखे वागविणे हाच त्यांचा धर्म होता.

भाऊसाहेबांनी शेकडो संस्था उभारल्या. त्याकरिता सायकलवरून दौरे काढले. तासनतास त्या गोष्टीकरिता खर्ची घातले. त्यात हजारो कर्मचारी, अधिकारी नेमले. परंतु कुठेही त्यांनी मालकीचा तोरा दाखविला नाही. फकिरी व कलंदरी वृत्तीचे भाऊसाहेब वैभवात असोत वा अभावात, ते सदैव सारखेच आढळून येत.

वानोत निंदोत सुनीतिमंत
चळो असो कमलागृहात
हो मृत्यू आजीच, घडो युगान्ती
सन्मार्ग सोडूनि भले ना जाती

हे कविवचन भाऊसाहेबांच्या बाबतीत तंतोतंत लागू पडते. ही समवृत्ती म्हणजे त्यांची जीवनाकडे पाहण्याची काव्यात्म वृत्ती होती, काव्यदृष्टी होती. असे म्हटले तर अतिशयोक्ती ठरणार नाही.

निरोगी मानसिकतेतूनच काव्यात्मवृती जन्म घेत असते आणि तटस्थ आनंदभावनेतून सौंदर्यदृष्टी जन्म घेत असते. अत्यंत अपवादभूत अशी सूक्ष्म संवेदनशीलता आणि विभोरतेच्या काठावरील भावनाशीलता लाभलेली व्यक्ती ही सृजनशील कलावंत बनते. कवी, साहित्यिक बनते. संवेदना, भावना आणि विचार याचा त्रिवेणी संगम व्यक्तिमत्वात झालेली व्यक्ती साक्षात्कारिक संत बनते. भाऊसाहेबांची वृत्ती ही दोहोंच्या मध्ये बसणारी वृत्ती आहे असे मला वाटते.

कारण एकीकडे राजकीय नेत्यांच्या निर्णयातील ठामपणा व दृढनिश्चय त्यांच्यात आहे. पण त्याचवेळी एखादया लोकसेवकाची विधायक कार्यप्रवणताही आहे. जग हा जणू विशाल रंगमंच आहे. जीवन हे नाटक आहे आणि आपण या रंगमंचावरचे एक पात्र असून जनसामान्यांच्या जीवनसत्वाची प्रतिनिधीक भूमिका तेवढी आपल्याला समर्थपणे वठवायची आहे. अशा जाणवेतूनच भाऊसाहेबांनी लोकोपयोगी कार्याचा पसारा उभारला आहे. भारतीय कृषकांचा पंचप्राण, बहुजनांचा कैवारी म्हणून भाऊसाहेबांचे नेतृत्व अधिक विलोभनीय आहेच. त्यांना अनेक उपाध्या लावल्या जात असल्या तरी, भाऊसाहेब एक द्रष्टाकवी सुद्धा होते. अशा या विदर्भपुत्रास विनम्र अभिवादन! तथा लक्ष लक्ष प्रणाम!

***

डॉ. पंजाबराव देशमुख यांच्या कृषी आणि शिक्षण क्षेत्रातील योगदानामुळे अनेकांसाठी देशपातळीवर नव्या वाटा खुल्या झाल्या

डॉ. भाऊसाहेब देशमुख: एक कलासक्त ज्ञानतपस्वी

प्रा. डॉ. गणेश जी. मालटे

डॉ. भाऊसाहेब देशमुखांच्या विविधांगी जीवनकार्याचा आढावा घेता, एकंदरीत भाऊसाहेब हे अनंत पैलूंनी नटलेले समाजक्रांतिकारक लोकनेते असल्याची प्रचीती आपणास येते. त्यांचे कार्यपूर्णत: विधायक आहे. भाऊसाहेबांचे व्यक्तिमत्व म्हणजे एक परिपूर्ण महाकाव्यच आहे, हे विधान अतिशयोक्तीचे ठरू नये. त्यांच्या व्यक्तिमत्वाचे विविध पदर मोठे देखणे, अर्थपूर्ण आणि सामान्यांच्या जनजीवनाला सर्वांगसुंदर करणारे आहेत. भाऊसाहेबांचे व्यक्तिमत्व अष्टपैलू होते, परंतु प्रत्यक्षात त्यातले दोन-तीन पैलूच प्रत्येकवेळी गौरविले जातात. त्यांच्या व्यक्तिमत्वाचा साकल्याने विचार केल्यास बहुजनांचा लोकनेता, वऱ्हाडच्या शेतकऱ्यांचा कनवाळू त्राता आणि ज्ञान-विज्ञानाचा उद्गाता या तीन पेडांत त्यांच्या व्यक्तिमत्वाचे सार सांगता येईल. जनसामान्यांच्या जीवनातील सत्व जोपासून त्यांचे माणूसपण समृद्ध करण्याच्या अखंड प्रयत्नात त्यांनी आयुष्य वेचले. राजसत्तेचे, समाजसत्तेचे, कौटुंबिक संवाद-विवादांचे कडुगोड अनुभव झेलत (१) शिक्षण (२) कृषि व (३) आरोग्य या क्षेत्रांत त्यांनी देदीप्यमान कामगिरी करून दाखविली. परंतु सर्वात आश्चर्यकारक म्हणजे धर्माबद्दलची-विशेषत: भारतीय संस्कृतीशी निगडीत अशा सनातन धर्मकल्पनांबद्दलची अभूतपूर्व अशी जाणही प्रबंधरूपात त्यांनी व्यक्त केली आहे. म्हणजे सामान्यत्वे बुद्ध, फुले, आंबेडकर, म. गांधी अशा समाजक्रांतीच्या थोर प्रणेत्यांच्या व्यक्तिमत्वाप्रमाणेच, भाऊसाहेबांचेही व्यक्तित्व एकदेशीय नसून समृद्ध स्वरूपाचे आहे. निव्वळ व्यावहारिक सत्ता नव्हे, तर नैतिक सत्ता आणि धार्मिक सत्तेची प्रस्फुरणेही त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वात आढळून येतात. पण सर्वात विलोभनीय असा त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वाचा भाग म्हणजे त्यांची तटस्थ साक्षीभूत वृत्ती, तसेच समाजन्यायातून प्रकट होणारी समताधिष्ठित दृष्टी आणि आत्मीयतेतून झिरपणारी काव्यात्मवृत्ती. जीवनालाच एक खेळ, एक नाटक समजून अखख्या समाजाच्या वतीने आपली भूमिका खेळकरपणे निभावून नेण्याची सौंदर्यदृष्टी त्यांना लाभली असल्याचेही अनेक प्रसंगांतून दाखवून देता येईल.

चांगल्या कुटुंबव्यवस्थेतून, समाजव्यवस्थेतून आणि अर्थव्यवस्थेतून देशाचे चांगले सरकार निर्माण होते. मात्र वरून लादलेले सरकार हे जनतेच्या अज्ञानाचाच फायदा घेते, म्हणून समाजाचे अज्ञान आणि दारिद्रय दूर करणे हाच डॉ. पंजाबरावांनी कालसुसंगत असा वेदान्त मानला होता. समाजाच्या विचारशक्तीवर विश्वास ठेवूनच ते कृषि-क्रांतीच्या कार्यात मग्न झाले. अज्ञानात आणि दारिद्र्यातच अपार हिंसा असते, असेत्यांचे मत होते. भटशाही भांडवलशाहीचे लोभ आणि माह हे कृषिक्रांतीद्वारे त्यांना नाहीसे करावयाचे होते. ते या अर्थाने 'अहिंसावादी' होते असे म्हणता येईल?

भारतीय किसान क्रांतीला पंजाबरावांनी प्राधान्य दिले. 'श्री शिवाजी शिक्षण संस्था' हे त्यांचे नवप्रवर्तन होते, तर 'भारत कृषकसमाज' हे त्यांचे संघटनात्मक असे अभिनव प्रवर्तन होते. ''जागतिक कृषिप्रदर्शन आणि भारतीय कृषक वर्गाच्या दृष्टिकोनातून डॉ. पंजाबराव देशमुख 'मान्सून' एवढा महत्वाचा होता''- असे त्यांचे चरित्रकार सुदाम सावरकर म्हणतात, त्याला विशेष महत्त्व आहे. शेतकरी क्रांतीचे ध्येय ठेवून शेतकऱ्यांसाठी कार्य करणे ही त्यांच्या कामामागची मूलभूत धारणा होती. डॉ. पंजाबरावांनी हे दिव्य आयुष्यभर केले. ते भारताचे राजकारण, अर्थकारण, समाजकारण, धर्मकारण म्हणजे शेतकरीकार्यच समजत असत. कृषि विकासासाठी विज्ञानदृष्टी, जीवनसमृद्धीसाठी शिक्षण तसेच आरोग्यविषयक सवसी अशा सर्व बाबींचे ज्ञान तळागाळातील लोकांपर्यंत पोहोचविण्याकरिता त्यांचे अखंड परिश्रम चालू असायचे. त्यांच्या त्या परिश्रमाला मर्यादा नाही, की उसंत नाही. तो एक अखंड यज्ञच होता. आपल्या जीवनातील सुखस्वास्थाच्या समिधा त्यांनी त्या यज्ञात समर्पित केलेल्या आहेत. भाऊसाहेबांचे समर्पित जीवन स्फूर्तिदायक होते. या जीवनाला शेतकऱ्यांच्या सर्वांगीण उन्नतीचा ध्यास लागला होता. या ध्यासातूनच, लोकशिक्षण घडवून आणावे म्हणून जनतेत प्रतिष्ठित न समजल्या जाणाऱ्या तमाशासारख्या लोकमाध्यमाला त्यांनी आधार दिला. या संदर्भात एक घटना

बोलकी आहे.

''मोर्शीचा देवराव सदातपुरे हा तरुण कलावंत होता. जिजाबा पाटलांचे कीर्तन ऐकून त्यालाही कीर्तन करण्याची स्फूर्ती झाली. येरल्याचे काही कलावंत घेऊन डॉ.पजाबराव उर्फ भाऊसाहेब आणि क्रांतीसिंह नाना पाटील या विषयांवर कीर्तन करण्यास त्याने प्रारंभ केला. अनेक ठिकाणी त्याचे कीर्तनाचे कार्यक्रम झाले. कीर्तन करता करता त्याला याच विषयावर 'राष्ट्रीय तमाशा' साकार करण्याची कल्पना सुचली. सदातपुरेच्या राष्ट्रीय तमाशाचे कौतुक करण्यासाठी भाऊसाहेब राजन्याला आले. त्याचा तो प्रयोग भाऊसाहेबांना फार आवडला. पुढे या राष्ट्रीय तमाशाचा उद्घाटन सोहळा जेव्हा मोठ्या प्रमाणावर आयोजित केला गेला तेव्हा त्या समारंभाला डॉ. भाऊसाहेबांना आमंत्रितही केले होते. अर्थात त्यावेळी त्या सोहळ्यास भाऊसाहेब जाऊ न शकल्यामुळे सौ. विमलाबाई त्यांच्याऐवजी गेल्याची व त्यांचे बहारदार स्वागत झाल्याचीही नोंद आहे.

करमणुकीच्या माध्यमातूनच लोकशिक्षण व्हावे किंबहुना चालते-बोलते लोकविद्यापीठच समाज परिवर्तनाचे प्रमुख माध्यम बनावे अशी डॉ. भाऊसाहेबांची आंतरिक इच्छा होती. समाजाच्या गरजा, इच्छा व आकांक्षा या सामाजिक पातळीवर असोत किंवा राजकीय पातळीवर असोत, त्याचे प्रगटीकरण होणे हे आवश्यकच असते. या माध्यमांतूनच लोकशाहीचे संरक्षण, संगोपन व संवर्धन होण्यास मदत होत असते अशी भाऊसाहेबांची या संबंधातली धारणा होती. औषध कडू असले तरी ते जसे गुणकारी असते त्याचप्रमाणे राष्ट्रीय तामशाद्वारे अज्ञान, अंधश्रद्धा व अलगतावादी वृत्ती यांचे निर्मूलन व्हावे असे भाऊसाहेबांना वाटत होते, आणि खरोखरच तळागाळातील लोकापर्यंत आधुनिक होण्यासाठी उपयुक्त ठरला. त्या काळात आजच्या प्रमाणे गल्लोगल्ली चित्रपटात किंवा घरोघरी टी.व्ही. सेट नव्हते. त्यामुळे जनप्रबोधनासाठी अशाच मार्गाची निवड सोयीची आणि उपयुक्त ठरत असे. समाजस्वास्थ्यासाठी तसे पाहिले तर डॉ. भाऊसाहेबांचा लहानपणापासूनच कलारूपांकडे ओढा होता हे मान्य करणे अवघड असले तरीही ते सत्य आहे. या संबंधातील एक आठवण अशी भाऊसाहेबांच्या आळीत लहुजी नावाचा एक झडपी कुणबी राहायचा, तो अगदी पट्टीचा ढोलक वाजविणारा होता, उंच, पल्लेदार सुरात ''धनवंत पिता, घरी सुखी कन्या लाडकी''- अशा लावण्या देखील तो सुरेल व छान गायचा. अशावेळी येणाऱ्या-जाणाऱ्यांनी थबकून त्या लावण्यांचा रस लुटावा. त्याप्रसंगी बालगोपालांची झुंबड व्हायची. त्यात बाल पंजाबही भारल्याप्रमाणे तिकडे वळला. आणि लावणी ऐकण्यात तन्मय झाला, रंगून गेला. कुणीतरी ते वर्तमान पंजाबरावांच्या आई राधाबाईजवळ सांगितले. मुलांना भलतेच छंद लागू नयेत ही त्या माऊलीची सदिच्छा; म्हणून पंजाबरावांना त्या अशा बाबींपासून दूरच ठेवत, त्यामुळे मुळात कलासक्त असूनही भाऊसाहेबांचे 'वढाळ' मन प्रत्येक वेळी नियंत्रित होत गेले. नाहीतर डॉ. पंजाबरावांमध्ये उपजत असलेला कलासक्तीचा हा गुण अधिक विकसित होऊ शकला असता.

भाऊसाहेब कलेचे चाहतेचे होते, नव्हे स्वत: ते एक कलाकारच होते. विद्यार्थी दशेत नाटयकलेत त्यांनी भाग घेतला होता. भाऊसाहेबांना गायनाचीही आवड होती. ते उत्तम हार्मोनियम वाजवायचे, तबलाही वाजवायचे, ते खरे रसिक होते. त्यांच्या रसिकत्वाच्या आठवणी अजूनही काही कलाकारांच्या मनात ताज्या आहेत. त्यासंदर्भात सौ.पुष्पा देव यांनी कथन केलेली आठवण अत्यंत बोलकी आहे.

श्री शिवाजी कला महाविद्यालय अमरावती येथे एका स्नेहसंमेलनासाठी 'स्वप्न वासवदत्ता' हे संस्कृत नाटक भाऊसाहेबांच्या प्रेरणेने बसविण्यात आले. या नाटकात माझे वडील प्रा. मा. ल. व्यवहारे यांनी उदयन् राजाची भूमिका केली होती. नाटकाची तालीम पाहण्यासाठी एक दिवस भाऊसाहेब आले त्यावेळी -

परमेशे निहिते मायागरे मनु पश्यताम्।।धृ।।

हे पद स्वरबद्ध करण्यात येत होते. पण का, न कळे, संगीत दिग्दर्शकाने या गाण्याला जी चाल दिली ती काही भाऊसाहेबांना विशेष आवडलेली दिसली नाही. क्षणभर ते काहीसे गंभीर व विचारमग्न झालेले दिसले अन् दुसऱ्याच क्षणी ते संगीत दिग्दर्शकास प्रांजळपणे म्हणाले'' या गाण्याला जर मानापमान नाटकातील 'धनराशी दिसता मूढापाशी सुखवी तुला दुखवी मला' या गाण्याची चाल लावली तर.....!''

आणि ही चाल लावताच भाऊसाहेब श्री बाबूकाका चौबळ यांचा हात हातात घेऊन नाचू लागले. त्यांच्यातला कलाकार जागा झाला होता...'' अनेकांचे कलाजीवन घडविण्यात भाऊसाहेबांचा फार मोठा वाटा आहे, हे कृतज्ञपणे अनेक कलावंतांनी कबूल केले आहे.

भाऊसाहेब विद्यार्थी असताना टेनिस खेळत, कारंजाला असताना टेनिस खेळात त्यांनी बरीच प्रगती केली होती. पुढे ब्रीज खेळायचे. चेस खेळातही त्यांची गती होती. त्यांना देशी-विदेशी खेळांची आवड असल्यामुळे ते शाळा-महाविद्यालयांतून खेळाडूंना विशेष उत्तेजनही देत असत. ते कलाप्रेमी रसिकही होते. या सर्व बाबींतून त्यांची जीवनाकडे पाहण्याची एक सौंदर्यात्मक दृष्टी व्यक्त होते.

डॉ. भाऊसाहेबांच्या व्यक्तिमत्वाचा अभ्यास करीत असता असे लक्षात येते की, ललित साहित्य क्षेत्रात भाऊसाहेबांचे फारसे काही योगदान नाही. समाजकार्यातील व्यस्ततेत त्यांना साहित्याचा प्रपंच करणे शक्यही झाले नाही. परंतु त्यांच्या व्यक्तिमत्वात कलात्मक अभिरूचीची समृद्ध जाण मात्र निश्चितच होती. या संदर्भात एखादा प्रसंग कथन करता येईल. ग्रामीण (वऱ्हाडी) साहित्यिक पा. श्रा. गोरे यांना भाऊसाहेब एकदा म्हणाले, ''गोरे, हे पहा गड्या, मी साहित्यिक नाही पण माझ्या मते समानता, भावनात्मक एकता, आणि सोज्ज्वळ मानवता यांचा संदेश देणाऱ्या ध्येयवादी साहित्याची गरज आहे. तसेच जे मुलांच्या मनाची, मेंदूची आणि मनगटाची मजबूती करील तेच खरे साहित्य....'' यावरून भाऊसाहेबांना असे साहित्य अपेक्षित होते. 'जे व्यक्ती-व्यक्तींची मने समृद्ध करील आणि कसदार समाजाची निर्मिती करील' मात्र भाऊसाहेबांची अभिरूची परंपरागत अभिजनमान्य पंडिती अभिरूचीहून वेगळी होती. पांढरपेशा माणसाच्या आणि भाऊसाहेबांच्या अभिरूचीतील फरक स्पष्टपणे जाणवतो, तो त्यांच्या डायरीतील हृदयस्पर्शी कवितांमधून. हळूवारपणे भावनेची पकड घेणारी त्यात काही वाक्ये आहेत. उदाहरणादाखल पाहता येतील.

'बा दु:खा! कधी-कधी तू मला अगदी ग्रासून टाकतोस हे मला कबूल करणे भाग आहे.. पण ते पहा तुझं काळंठिक्कर, केविलवाणं तोंड! तुझ्या सर्वच भांडवलाल आग लागलेली दिसते.'' हा संपूर्ण उतारा तत्व-चिंतकालाही क्षणभर खिळवून टाकोल, तशीच सन १९५४ साली अन्वरावते येथे ऑक्टोबर महिन्यात दाढी करत असताना भाऊसाहेबांना अभंगांवर स्फुरलेलीही कविता पाहा-

महाकवि श्रेष्ठ। ह्या समान हाच।
तयासम जगी। अन्य नाही।
हा हो लोककवि। ज्ञान पाजी बना।
अहंकार तेथे। जागा नाही।।
दावा अन्य कोणी। पतितोद्धारक।
कुभंडा मारक। बाण ज्याचे।।
गर्विष्ठंचा गर्व। मूर्खाची मूर्खता।
सत्तेची अंधता। हरियेली।।
श्रद्धेची श्रेष्ठता। धर्माचे पावित्र्य।
सत्याचेहि मर्म। पटविले।।
संतांची उच्छिष्टे। बोलिलो उत्तरे।
दांभिका बडगा। शिरावरी।।

या अभंगातून भाऊसाहेबांची प्रतिभा सत्याचा वेध घेणारी व परखडपणे सत्यपरिस्थितीचे सूक्ष्म चित्रण करताना मुखरित झालेली दिसून येते.

वानोत निंदोत सुनीतिमंत
चळो असो वा कमलागृहात
हो मृत्यु आजीच, घडो युगान्ती सन्मार्ग सोडूनि भले न जाती.

हे कविवचन भाऊसाहेबांच्या बाबतीत तंतोतंत लागू पडते. ही समवृत्ती म्हणजेच त्यांची जीवनाकडे पाहण्याची काव्यात्म वृत्ती होय.

अशा निरोगी मानसिकतेतून व अशा तन्मयतेतूनच काव्यात्मवृत्ती जन्म घेत असते आणि तटस्थ आनंदभावनेतून सौंदर्यदृष्टी जन्म घेत असते. अत्यंत अपवादभूत अशी सूक्ष्म संवेदनशीलता आणि विभोरतेच्या काठावरील भावनाशीलता लाभलेली व्यक्ती ही सृजनशील कलावंत बनते, साहित्यिक बनते; तर संवेदना, भावना आणि विचार यांचा त्रिवेणी संगम व्यक्तिमत्त्वात झालेली व्यक्ती साक्षात्कारी संत बनते. भाऊसाहेबांची वृत्ती ही या दोहोंच्या मध्ये बसणारी वृत्ती आहे.

संदर्भ ग्रंथ

१) 'डॉ. पंजाबराव देशमुख जीवन व कार्य (१९६४)
लेखक- सुदाम सावरकर, रा.ब. सूर्यकर

२) 'डॉ. भाऊसाहेब पंजाबराव देशमुख' -
लेखक - प्रा. रघुनाथ कडवे

३) 'पाने आठवणींची' संपादक व संकलक - प्रा. वीणा मोहोड, डॉ.वंदन मोहोड

४) 'डॉ.' भाऊसाहेब देशमुख' - वीर उत्तमराव मोहिते

५) 'लोकनेता- डॉ. पंजाबराव देशमुख' लेखक-सुधाकर मोहोड

६) 'पंजाबराव देशमुख चरित्र व कार्य'
लेखक- मधुकर केचे

***

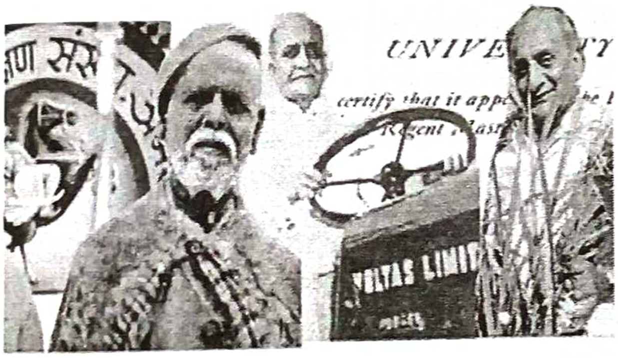

डॉ.पंजाबराव देशमुख एक बहुआयासी अष्टपैलू व्यक्तिमत्व

श्रीमती अर्चना मोतीराम खरात

स्वातंत्र्यपूर्व काळात व स्वातंत्र्योत्तर काळात भारतीय स्वातंत्र्य लढ्यात अनेक नररत्नांचे योगदान लाभलेले आहे. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, महात्मा फुले, राजर्षी शाहु महाराज, सुभाषचंद्रबोस, महात्मा गांधी यांच्यासारख्या महापुरूषांनी भारतभर आपल्या विचारांनी आणि कार्याने संपूर्ण जनतेला प्रेरीत केले. ह्याच महापुरूषांच्या तोडीचे आणि खांदयाला खांदा लावून काम करणारे व्यक्तिमत्व म्हणजे महाराष्ट्रात विदर्भ प्रांतात अमरावती जिल्ह्यात पापळ ह्या गावी जन्माला आले. हे महान बहुआयामी अष्टपैलू, उच्चविद्याविभुषित, समाजभुषण, दलित-भुषण, कृषीभुषण, नररत्न म्हणजेच डॉ. पंजाबराव देशमुख उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख भाऊसाहेबांनी आपल्या जीवनात फक्त राजकीयच नव्हे तर धार्मिक, सामाजिक, शैक्षणिक, आणि कृषीक्षेत्रात आपले अनमोल असे योगदान दिले आहे. अमरावती जिल्ह्यातून त्यांनी आपल्या सामाजिक राजकीय आणि शैक्षणिक कार्याची मुहूर्तमेढ रोवली. आणि त्यानंतर त्यांच्या कार्याचा आलेख स्वतंत्र्य भारताचे प्रथम कृषीमंत्री होण्यापर्यंत वाढतच गेला. आणि आजही त्यांच्या प्रेरणादायी विचारातून त्यांचे कार्य हे अखंड चालतच राहणार खरोखर असा नेता विदर्भाच्या भूमित पुन्हा जन्माला येणे म्हणजे विरळच.

२५ जानेवारी १९२५ रोजी पंजाबरावांना लंडनमधील प्रतिष्टीत 'लिंकन इन' मध्ये बॅरीस्टर पदवीने सन्मानीत करण्यात आले आणि वयाच्या २७ व्या वर्षी भाऊसाहेबांना डॉक्टररेट ही मानाची पदवी बहाल करून ऑक्सफोर्ड विद्यापीठाने त्यांना सन्मानीत केले. बॅरीस्टर पदवीच्या शेवटच्या वर्षाला असतानाच डॉ. पंजाबरावांनी 'वैदीक साहीत्यातील धर्माचा उगम व विकास ह्या विषयावर प्रबंध ऑक्सफोर्ड विद्यापीठात सादर केला. ह्या प्रबंधातून त्यांनी आपले धार्मिक विचार जगासमोर मांडले. ह्या प्रबंधामध्ये पहिल्याच प्रकरणात धर्म

कसा निर्माण झाला? ह्या प्रश्नाची सांगड त्यांनी माणूस कसा निर्माण झाला? ह्या प्रश्नाशी धाव्युन दिली आहे. ह्यावरून त्यांची कठीण विषय सुलभ करून दाखविण्याची हातोटी आपल्या लक्षात येते. ऋग्वदोच्या आधाराने डॉ. पंजाबरावांनी हे सिद्ध करून दाखविले की, प्रथम धर्माचा उदय झाला व त्यातुन जादुटोणा व मंत्र उदयास आले. हे स्पष्ट करतांना भाऊसाहेब म्हणतात, प्राचीन जगात प्रथम विद्या व विचारांना सुरुवात न होता आधी धर्म वाढत्या, मंत्र विद्या वाढली. कालांतराने अधिकृत असलेल्या धर्माच्या मांत्रिक विद्येने ग्रासुन टाकले. म्हणून आधी पुरोहित निर्माण झाले व प्रार्थनेतुन मंत्राचा जन्म झाला. मंत्रातून प्रार्थना निर्माण झाले हे ह्या प्रकरणातुन भाऊसाहेबांनी पटवून दिले. ऋग्वेदाच्या काळात निसर्गाची कृपा आपल्यावर व्हावी म्हणून त्याला प्रसन्न करण्याकरीता अन्नधान्य, तुप ह्यांचे वर्णन देऊन संतुष्ट करण्याचा प्रधास पडला. माणसाला आवडते ते निसर्गाला आवडते. म्हणून बळी देण्याची प्रथा सुरु झाली. येथे आपले विचार मांडतांना डॉ. पंजाबराव म्हणतात, निसर्गस्तुतीचे सोज्वळ प्रांजळ रुप लुप्त झाले आणि विधीयुक्त रूढीप्रवणता जास्त शिरजोर व मुजोर झाली. वैदीक भारतीयांच्या अधोगतीचा पहिला टप्पा ऋग्वेददातच आढळतो असे भाऊसाहेब म्हणतात. ऋग्वेद अधोगतांची मधली अवस्था आहे आणि अथर्ववेद व ब्राह्मणे अधोगतीची परीसीमा आहे. ह्या पुस्तकाच्या चौथ्या प्रकरणात भाऊसाहेबांनी आर्यांच्या मुळ वसतीस्थानाचा आणि संस्कृतीचा विचार केला असुन पाचव्या प्रकरणात हिंदी युरोपीयन धर्म ह्या विषयाचे विस्तृत विवेचन डॉ. पंजाबरावांनी केले आहे.

भाऊसाहेब आपल्या प्रबंधात पुढे म्हणतात इ.स. पूर्व ६०० वर्षापूर्वीचा काळ मुळ वैदीक धर्माचा नसुन तो ब्राह्मणीझमचा म्हणजेच कर्मकांडाच्या स्तोमाचा काळ आहे. हे भाऊसाहेबांनी तर्कशुद्ध, शासकीय विवेचनातुन सिद्ध केले आहे. अशाप्रकारे डॉ. पंजाबराव देशमुखांनी आपले धार्मिक विचार वैदिक साहित्यातील धर्माचा उदय व विकास ह्या आपल्या प्रबंधातुन विस्तृतपणे मांडले आहेत. त्याचा थोडक्यात आढावा इथे मांडण्याचा प्रयत्न केला आहे.

अत्युच्य आंगल्यविद्याविभुषीत होऊन डॉ. पंजाबराव देशमुख १५ जुलै १९२६ रोजी मुंबईच्या गेट व ऑफ इंडीयावर उतरले. त्यावेळी भारतीय जनता जातीयवाद, अस्पृश्यता अशा विविध समस्यांमध्ये भरडल्या जात होता. त्यामुळे जातीभेद नष्ट करण्याकरिता त्यांनी अस्पृश्यांच्या मुलांसाठी विद्यालयांची स्थापना केली. जातीमधील भेद नष्ट करण्यासाठी त्यांनी अमरावतीत श्रद्धानंद बोर्डींगची स्थापना केली. डॉ. पंजाबराव राजर्षी शाहु महाराज यांच्या विचारांचा प्रभाव होता. त्यामुळे त्यांनी जाती-जातीतील भेद नष्ट करण्यासाठी श्रद्धानंद बोर्डींगची स्थापना केली. त्यावेळी कोल्हापूर हे मल्लविद्येचे माहेर म्हणून समजले जात होते. त्याच धर्तीवर भाऊसाहेबांनी १९१४ मध्ये अमरावती येथे हनुमान व्यायाम शाळेची स्थापना केली. ह्या सर्व त्यांच्या सामाजिक कार्यातुन आपणास त्यांच्या बहुआयामी, दुरदृष्टीकोन असलेल्या व्यक्तीमत्वाची झलक बघायला मिळते. महात्मा गांधीच्या 'स्वदेशी' च्या प्रचाराअंतर्गत त्यांनी खादी प्रचारासाठी विदर्भातील प्रत्येक जिल्ह्यांमध्ये यात्रा सुरू केल्या. भाऊसाहेबांच्या ह्या सर्व कार्यातून ते फक्त बोलके समाजसुधारक नव्हते तर त्यांच्या यशस्वी कर्तृत्वाचा ठसा त्यांच्या कार्यातुन बघायला मिळतो.

ब्रिटीश प्रशासन काळात डॉ. पंजाबरावांचा १८ डिसेंबर १९३० रोजी नागपुरच्या मंत्रीमंडळात मंत्री म्हणुन शपथविधी पार पडल्या. ब्रिटीशप्रशासनाने त्यांच्याकडे शिक्षण, शेती व सहकार ही खाती सोपविण्यात आली. डॉ. पंजाबराव मंत्री झाल्यामुळे स्थानिक जनतेत्या स्फूरण चढले होते, शेतकऱ्यांच्या आत्मविश्वास वाढला होता. शेतकऱ्यांवरील जाचक कर रद्द करण्यासाठी त्यांनी ब्रिटीश संसदेमध्ये बील सादर केले. अशाप्रकारे एका भुमीपुत्राने आपल्या मातीतील इतर भुमीपुत्रांसाठी केलेल्या कार्याची ही सुरुवात म्हटले तर वावगे ठरणार नाही. मध्यप्रांतात वऱ्हाडच्याच नव्हे तर संपूर्ण भारताच्या इतिहासात डॉ. पंजाबराव देशमुखांइतका लोकाभिमुख व लोकहिताला जपणारा मंत्री अजुन जन्मला नव्हता. भाऊसाहेबांनी मंत्री झाल्यानंतर शेतकरी संघाची स्थापना करून शेतकऱ्यांच्या हीताचे अनेक निर्णय घेतले. शेतकऱ्यांच्या मुलांना फी मध्ये ३४% सवलत देणारे हिंदुस्थानातील डॉ. पंजाबराव हे पहीलेच मंत्री असावेत.

डॉ. पंजाबरावांच्या काळात भारतातील जातीव्यवस्थेत धर्ममार्तडांचे प्रस्थ खुप मोठ्या प्रमाणावर होते. त्यांनी डॉ.

बाबासाहेब आंबेडकरांप्रमाणेच अमरावती येथे अंबादेवी मंदीर प्रवेशासाठी आंदोलन केले होते. अस्पृश्यांसाठी बोर्डींग सुरू करणे असो, की बहुजनांना मंदीर प्रवेश मिळावा म्हणून केलेले आंदोलन असो किंवा शिक्षण क्षेत्रातील कार्य असो ह्यावरून ते कर्ते सुधारक होते ह्याचा वारंवार प्रत्यय येतो.

आपल्या वकीली व्यवसायामध्ये ही भाऊसाहेबांनी सर्वसामान्यांसाठी आपल्या ज्ञानाचा उपयोग केला. वंचीत उपेक्षितांसाठी नि:शुल्क वकीली करणारा बॅरीस्टर म्हणुन त्याकाळात भाऊसाहेबांची ख्याती पसरली होती. अशाप्रकारे डॉ. पंजाबराव देशमुखांची राजकीय सामाजिक कार्य दिवसेंदिवस बहरत होते.

तत्कालीन दिवसांमध्ये सर्वसामान्य जनतेमध्ये शिक्षणाची फार अनास्था होती. वेढबीगारीची कामे करणे, गुलामासारखे राब राब राबणे, पडेल ती कामे अत्यल्प मोबदल्यात करणे, शेटजी भटजीच्या हातातील बाहुले बनुन जगणे अशी दयनीय अवस्था त्या काळात सर्वसामान्य जनतेची होती. अशात शिक्षण तर त्यांच्यापासुन कोसो दुर होते. तत्कालीन मराठी लोकांचे वर्णन करतांना भाऊसाहेब म्हणतात 'सांप्रतकालीन मराठा समाजाची बुद्धी ही खुंटली आहे. अंगात रेड्याच बळ पण जगण्याचा योग्य उद्देश नाही की दुरदृष्टीकोन नाही' हे सर्व परिस्थिती बघुन भाऊसाहेबांच्या संवेदनशील मनाला अत्यंत यातना व्हायच्या, म्हणून त्यांनी सर्वसामान्य जनतेसाठी शिक्षणाची कवाड खुली करायची म्हणून १ जुलै १९३२ रोजी श्री शिवाजी शिक्षण संस्था रजिस्टर करून घेतली. जागाच्या इतिहासात समाजक्रांतीच्या कल्पना विद्योचीत विद्यापीठातील महापंडीतांच्या डोक्यात जन्मल्या नाहीत, समाजात क्रांतीकारक उदयाला आलेत. समाजाच्या तळातील बुद्धीमान स्तरातुन समाजाच्या ज्या स्तरात दु:ख दारिद्रय, श्रद्धा व देवभोळेपणा, बेडगळ समजुती हैदोस घालतात. त्याचा अनुभव व त्याचे दुष्परिणाम ज्या अंतकरणात प्रतिबींबीत होतात. तेथे समाजक्रांतीची आग पेट घेते. म्हणून समाज परीवर्तन घडून यावयाचे असेल तर तळातील कष्ट करणाऱ्या समाजातच उच्च शिक्षणाची सोय होणे आवश्यक असते. म्हणून डॉ. पंजाबरावांनी शिवाजी शिक्षणसंस्थेची सर्व सामान्यासाठी मुहूर्तमेढ रोवली. आणि संपूर्ण विदर्भप्रांतात त्यांच्या शैक्षणिक कार्याची घोडदौड सुरू झाली. १९५२ मध्ये शिवाजी विदर्भप्रांतांत त्यांच्या शैक्षणिक कार्याची घोडदौड सुरू झाली. १९५२ मध्ये शिवाजी शिक्षणसंस्थेच्या रौप्य महोत्सवाला तत्कालीन उपराष्ट्रपती ज्यांची तत्वज्ञान व धमाचा तौत्यानिक अभ्यास' ह्या विषयावर ऑक्सफोर्ड विद्यापीठात व्याख्याने घेत असते. असे भारताचे उपराष्ट्रपती डॉ. सर्वपल्ली राधाकृष्णन ह्यांची रौप्य महोत्स्वासाठी प्रमुख अतिथी म्हणुन उपस्थिती होती. ह्यावरून भाऊसाहेबांच्या शैक्षणिक कार्याची ख्याती किती दुरवर पसरली होती ह्याचा प्रत्यय येतो. ह्या सर्व विवेचनावरुन भाऊसाहेब देशमुखांच्या शैक्षणिक कार्याची प्रचिती आपणास येते.

दि. १२ ऑगस्ट १९५२ रोजी राष्ट्रपती भवनात भारताचे कृषीमंत्री म्हणुन डॉ. पंजाबरावांचा शपथविधी झाला. त्यांना राष्ट्रपतींनी शपथ दिली. या समारंभाला भारताचे पंतप्रधान आणि सर्व केंद्रीय मंत्री उपस्थित होते. शेतकऱ्यांच्या हितासाठी डॉ. पंजाबरावांनी ''भारत कृषक सहकारी अधिकोष'' सुरू केला. हा अधिकोष सुरू करतांना त्यांनी हे तत्कालीन केंद्रशासनाला सांगितले की '' मला हा अधिकोष सुरू करतांना आपल्याकडून कुठल्याच आर्थिक मदतीची अपेक्षा नाही. ह्या वरून भाऊसाहेबांना शेतकऱ्यांच्या प्रश्नांची किती आशा होती हे दिसुन येते. 'युवक कृषक समाज या संघटनेतर्फे १९६२ मध्ये आंतरराष्ट्रीय युवकांची बैठक भरली. दुसरी बैठक फेब्रुवारी १९६४ मध्ये मलाया येथील 'क्वालालंपूर' येथे भरली. ह्या आंतरराष्ट्रीय अधिवेशनाचे अध्यक्ष डॉ. पंजाबराव देशमुख होते. कोणत्याही शासनाच्या मदतीशिवाय डॉ. पंजाबरावांनी १०० मुले कृषी अभ्यासासाठी परदेशी पाठविली. १९५६ साली भाऊसाहेबांच्या प्रयत्नांनीच भारतात 'भारत कृषी यंत्र संघटना' जन्माला आली. ह्या अंतर्गत तत्कालीन शेतकऱ्यांना यांत्रिक शेतीचे महत्व पटवुन देण्यात येत असे. त्यानंतर त्यांनी शेतकऱ्यांची परिस्थिती सुधारण्यासाठी कुक्कुटपालन संस्था, १९६३ मध्ये त्यांनी मत्स्य बाजोत्पादन व त्याचे वितरण ह्या कामाला चालना दिली. त्याचप्रमाणे 'लाखोसाठी अन्न' ह्या जागतिक संघटनेचे अध्यक्षपदी भाऊसाहेबांनी भुषविले होते. भुईमुग चणा ह्यांचे उत्पादन वाढावे म्हणून अभ्यास संघटना असो किंवा मधुमक्षिका

पालन संस्था असो किंवा 'भारतीय सकस आहार' संघटना अशा कितीतरी सामान्य जनतेच्या हिताच्या व शेतकऱ्यांच्या दृष्टीने उपयोगी संघटना, संस्थांची निर्मिती डॉ. पंजाबरावांनी केली. अमेरीकन कृषी विद्यापीठाप्रमाणे भारतातही कृषी विद्यापीठ असावे असे डॉ. पंजाबरावांना वाटत असे. म्हणुन त्यांनी भारताला अनेक कृषी विद्यापीठ व कृषी विज्ञान मिळवून दिले. त्यांनी अमरावतीला कृषी महाविद्यालय सुरू केले. विदर्भात कृषी महाविद्यालय काढण्याल ा डॉ. पंजाबरावानींच सुरूवात केली. जबलपुरला त्यांनी कृषीविद्यापीठ आणले, त्यानंतर नागपुर ह्यामुळेच विदर्भातील जनता त्यांना कृषी विद्यापीठांचा जनक मानतात.

महाराष्ट्रामध्ये तसेच संपूर्ण भारतामध्ये कृषी क्रांती घडवून आणणारे डॉ. पंजाबराव देशमुख ह्यांना भारताचे कृषी ऋषी म्हटल्यास वावगे ठरणार नाही. त्यांनी शेतकऱ्यांसाठी निस्वार्थ भावनेने व कल्याण करण्याच्या हेतुने पुष्कळ कार्य केलेले ओ. असा मातीशी इमान राखणारा नेता, कदाचीत क्वचितच भविष्यात होईल अशी आशा वाटते. भाऊसाहेबांचे धार्मिक विचार, शैक्षणिक विचार व कार्य सामाजिक कार्य, राजकीय कार्य, आणि कृषीक्षेत्रातील त्यांची घोडदौड़ ही खरोखर वाटण्यासारखी अशीच आहे. भारतातील कृषी क्षेत्रात अमुलाग्र बदल डॉ. पंजाबरावांनी केले. कृषी क्षेत्रात प्रगती व्हावी म्हणुन त्यांनी परदेशी कृषी तंत्रज्ञान व विज्ञान भारतात आणुन महाराष्ट्रामध्ये कृषी क्रांती घडवून आणली. असे अष्टपैलू नररत्न विदर्भाच्या मातीला लाभले. खरं तर हे वैदर्भियांचे भाग्यच म्हणावे लागेल. ह्या विदर्भाच्या भुमीपुत्रास माझे त्रिवार अभिवादन! व कोटी कोटी नमन!

शेवटी एवढच म्हणेन भाऊसाहेब आपल्या महान कार्यासाठी 'वैदर्भिय जनता' आपली कायम ऋणी राहील.

***

आंतरजातीय विवाहाचे पुरस्कर्ते

कु. वैष्णवी संतोष मांगुळकरे
बी.ए. भाग-१

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांची समता चळवळ महाराष्ट्रात जोरात होती. त्यांनी मनुस्मृती जाळली. महाडचा सत्याग्रह केला व नाशिकला काळाराम मंदिर सत्याग्रह केला. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर इ.स. १९२६ ला अमरावतीत आले. अंबादेवी मंदिर प्रवेश सत्याग्रहासाठी वऱ्हाड अस्पृश्य परिषद भरली. त्यामध्ये मराठा, कुणबी समाज बहुसंख्येने हजर होता. डॉ. पंजाबरावांनी ही परिषद भरविली होती. त्यावेळेस वीर उत्तमराव मोहिते यांनी समाज सुधारणेचे खूप कार्य केले. त्या काळात सत्यशोधक चळवळीमध्ये मराठा, कुणबी, ओबीसी व मागासवर्गीय कार्यकर्त्यांनी जबरदस्त कार्य केले.

डॉ. पंजाबरावजी देशमुख उच्च शिक्षित होते. त्यामुळे त्यांना मुलगी देण्यासाठी त्याकाळी अनेक मंडळी उत्सुक होते. परंतु त्यांनी त्यावेळी विमलाबाई वैद्य ह्या सोनार समाजाच्या महिलेशी आंतरजातीय विवाह केला. कारण ते कर्ते समाजसुधारक होते. त्यावेळेस त्यांना मित्रांनी पार्टी मागितली. तेव्हा भाऊसाहेबांनी सर्वांना जेवणाची पार्टी दिली. त्यांच्या मित्रांनी त्यांचे अभिनंदन केले. तेव्हा भाऊसाहेब म्हणाले तुम्ही जेवण वाढणाऱ्या मुलांचे अभिनंदन करा कारण हे मेहतर समाजाचे आहेत. तेव्हा लोक त्यांच्यावर खवळले होते. त्यांच्या वडिलांचे निधन झाले तेव्हा त्यांची आई म्हणाली तेरवी करावी. पण भाऊसाहेबांची इच्छा नव्हती. भाऊसाहेबांनी इ.स. १९३० ला त्यांच्या घरी चोखामेळा बोर्डिंगच्या महार मुलाना घरात जेवू घातले पण पंडितांना बोलावले नाही. त्याच्या प्रबंधात त्यांनी म्हटले की भारतीय जनतेला वैदिक धर्माने विदयेपासून वंचित ठेवले. तिला कर्मकांडाच्या नादी लावून तिची लूट केली म्हणून भारतीय जनता दरिद्री झाली. म्हणून त्यांनी शिक्षणाकडे जास्त लक्ष दिले. त्यां नी महिला शिक्षकांनी नियुक्ती केली. गुरू गाडगे बाबा त्यांच्या किर्तनातून भाऊसाहेब देशमुख डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचा गौरव करत असत. भारतातील सर्व मागसवर्गीयांना मनुवादी सनातनी लोकांनी सार्वजनिक शाळा, शिक्षण, पाणवठे या ठिकाणी बंदी केली होती. डॉ. पंजाबराव देशमुखांनी ती रद्द करण्यासाठी

जिल्हा कौन्सिलमध्ये ठराव केला. मागासवर्गीयांना नव्या विहिरी बांधून दिल्या. सर्वांसोबत सहभोजनाचे कार्यक्रम घेतले. इ.स. १९२८ ला वकिल मित्रांसोबत हॉटेल मध्ये गेले तेव्हा येतांना त्यांच्या अंगावर मोटारगाडी घालण्यात आली होती पण ते त्यातून वाचले.

इ.स. १९३० ला प्रांतिक कायदेमंडळातील निवडणूक झाली. त्या वेळेस मध्यप्रांत व वऱ्हाडचा (अमरावती,अकोला, यवतमाळ, बुलढाणा) तीन पक्ष होते. एक राष्ट्रीय पक्ष दादासाहेब खापर्डे, विर वामनराव जोशी, माधव श्रीहरी अणे यांचा दुसरा पक्ष डेमोक्रेटिक, तिसरा पक्ष ब्राह्मणेत्तर पक्ष, शेतकरी संघाला त्याचा पाठिंबा होता. त्यावेळेस बॅरिस्टर रामराव देशमुख खुप श्रीमंत उमेदवार होते. भाऊसाहेब पंजाबराव यांची आर्थिक परिस्थिती जेमतेम होती. त्यांच्याकडे निवडणूकीचे डिपॉझिट भरण्यास देखील पैसे नव्हते. गाड्या नव्हत्या. तरी भाऊसाहेब देशमुख निवडून आले. त्यांना गव्हर्नरने वऱ्हाडया शिक्षण व कृषी मंत्री केले. त्यांनी मंदिरातील संपत्ती शिक्षणासाठी उपयोगात आणावी म्हणून कायदा करण्याचा प्रयत्न केला. पण त्यांना डॉ. कुर्तकोटी शंकराचार्यांनी त्यांना फार विरोध केला. पण त्यांना याचा शंकराचार्यनि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांना हिंदू कोडबीलाच्या वेळी विरोध केला होता. डॉ. भाऊसाहेबांमुळे डॉ. वि. भी. कोलते यांना मराठीचे प्राध्यापक म्हणून घेतले होते. तसेच डॉ. भाऊसाहेबांमुळे प्रा. कुसुमावती देशपांडेना प्राध्यापिका म्हणून घेण्यात आले होते.

त्याकाळात सावकार लोक कर्जवसुलीसाठी शेतकऱ्यांच्या विरुद्ध कोर्टात जात त्यांची संपत्ती, शेती जप्त करीत. त्यावेळेस इ.स. १९१८ ला मोठा दृष्काळ पडला होता.

त्यांनी इ.स. १९३२ ला ही संस्था रजिस्टर केली. अनेक ठिकाणी देणगीसाठी फिरले. त्यांना अनेकांनी सहकार्य केले. बुलढाणा जिल्ह्यातील माजी खासदार पंढरीनाथ पाटील व संतोषराव पाटील यांच्यासह अनेक कार्यकर्ते प्रत्येक जिल्ह्यातून सोबत होते. भाऊसाहेबांनी संस्था चालवण्यासाठी स्वत:च्या बंगला चार वेळा गहाण ठेवला होता. सर्व प्रथम त्यांनी लोक विद्यापीठ इ.स. १९५० ला स्थापन केले.

***

डॉ. पंजाबराव देशमुख जिवन व कार्य

साक्षी अनिल श्रीवास्तव
वर्ग ११ वी (आवर्स)

डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचा जन्म २७ डिसेंबर १८९८ रोजी महाराष्ट्रामधील अमरावती जिल्ह्यात पापळ या गावी झाला. त्यांच्या वडिलांचे नाव शामराव असे होते व आईचे नाव राधाबाई होते. त्याचे मूळ आडनाव कदम होते. त्यांच्या घराण्यात असलेल्या वनदारीमुळे त्यांना देशमुख हे आडनाव प्राप्त झाले. पंजाबरावाचे प्राथमिक शिक्षण त्यांच्या जन्मगावी झाले. व माध्यमिक शिक्षण अमरावती येथे झाले. अमरावतीच्या हिंदू हायस्कूल मधून इ.स. १९२८ मध्ये ते मॅट्रिकची परीक्षा उत्तीर्ण झाले. महाविद्यालयीन शिक्षणासाठी पुण्याच्या फर्ग्युसन महाविद्यालयात गेले. पदवी संपादन करण्यापूर्वीच ते उच्च शिक्षणासाठी इंग्लंडला गेले. इंग्लंडला त्यांनी एडिंबरो विद्यापीठाची एम.ए. व ऑक्सफर्ड विद्यापीठाची डि. लिट या पदव्या मिळविल्या.

तेथे त्यांना वैदिक वाङ्मयातील धर्माचा उगम व विकास या प्रबंधाबददूल त्यांना डॉक्टरेट बहाल करण्यात आली. इंग्लंडमध्ये असतानाच त्यांनी वकिलीची पदवी संपादन केली. तेथील शिक्षणक्रम संपल्यानंतर इ.स. १९२६ मध्ये सर्व जाती धर्माच्या विद्यार्थ्यासाठी १९२६ त्यांनी 'श्रद्धानंद छात्रालयाची' स्थापना केली. मध्ये शेतकरी वर्गाची स्थिती सुधारण्यासाठी १९२७ 'शेतकरी संघाची' स्थापना केली. या संघाच्या प्रचारासाठी आणि शेतकऱ्यात जागृती घडवून आणण्यासाठी त्यांनी 'महाराष्ट्र केसरी' हे वृत्तपत्र चालवले. अमरावती जिल्हा कौन्सिलचे अध्यक्ष असताना प्राथमिक शिक्षण सर्वांसाठी सक्तीचे केले. तसेच त्यांनी सार्वजनिक विहिरी अस्पृश्यांसाठी खुल्या केल्या. अमरावतीचे अंबाबाई मंदिर अस्पृश्यांना खुले करावे म्हणून त्यांनी सत्याग्रह केले होते. शिक्षणक्रांती हा त्यांच्या जीवनाचा अविभाज्य भाग होता.

शिक्षणाची गंगा तळागाळातील लोकापर्यंत पोहोचविण्यासाठी त्यावेळी त्यांनी भागातील गरिब विद्यार्थ्यांना शिक्षण घेता यावे म्हणून अनेक सवलती उपलब्ध करून दिल्या.

विदर्भाचा शैक्षणिक विकास व्हावा, शिक्षण क्षेत्राचा विकास करण्यासाठी त्यांनी देशातील सर्वात मोठ्या श्री शिवाजी शिक्षण संस्थेची स्थापना अमरावती येथे केली.

शेतकरी कर्जातून मुक्त झाला पाहिजे. यामध्ये डॉ. पंजाबराव यांचा मोठा सहभाग होता. लोकसभेमध्ये ते १९५२, १९५७,१९६२ मध्ये निवडून आले व भारताचे पहिले कृषीमंत्री पद त्यांनी भूषविले. कृषकांचा कैवारी असलेल्या भाऊसाहेबांनी जगातील शेतकऱ्यांना संघटित व्हा हा मंत्र दिला. कृषिमंत्री असताना शेतकऱ्यांच्या हिताच्या अनेक योजना आखून अंमलात आणल्या. भारतीय शेतकऱ्यांनी प्रगत तंत्रज्ञानाचा अवलंब करावा म्हणून त्यांनी प्रयत्न केले. शेतकऱ्यांना मार्गदर्शन करण्यासाठी त्यांनी १९५५ मध्ये 'भारतकृषक समाजाची' स्थापना केली. भाऊसाहेब डॉ. पंजाबराव देशमुख यांनी कृषीक्षेत्रात तसेच शिक्षणक्षेत्रात केलेले कार्य शिक्षक, संस्थाचालक व बहुजन समाजाला प्रेरणादायी आहे. त्यांनी शेतकरी वर्गाच्या उन्नतीसाठी अतिशय महत्वपूर्ण असे कार्य केले. जातीने सोनार असलेल्या विमलाबाई वैद यांच्याशी २५ नोव्हेंबर १९२७ मध्ये विवाह केला. प्रार्थना समाजाच्या पद्धतीने आंतर जातीय विवाह केल्यामुळे त्याच्या वरती मोठ्या प्रमाणात टिका झाली. १९३० मध्ये परंतिक कायदेमंडळाच्या निवडणुकीत पंजाब देशमुखांनी रामराव देशमुख ८०० मतांनी पराभव केला. त्यानं शिक्षण, कृषी व सहकार खात्याचे मंत्री मानून नेमणूक झाली. त्यांनी हिंदू देवस्थान संपत्ती बिल १९३२ घटना समितीवर निवड झाली, डॉ. पंजाबराव देशमुखांची भाऊसाहेबांनी घटनेच्या मूळ आराखड्यात सर्वाधिक ५०० दुरुस्त्या सुचविल्या.

शिवाजी लोक विद्यापीठाची स्थापना ३० सप्टेंबर १९५० ला झाली. समाजाला बहुजन्मुख शिक्षा न देण्यासाठी ग्रामीण अर्थव्यवस्थेला व शेतकरी यांनाच विद्यापीठाच्या केद्रस्थानी ठेवले. श्री **A.W.** पाटील यांच्या सहकार्याने डॉ. भाऊसाहेब देशमुख यांनी श्री शिवाजी संस्था स्थापना केली. अमरावती १९५२ मध्ये कस्तुरबा कन्या शाळा सुरू केली. वर्ध्यात मॉर्डन हायस्कूल व मूर्तिजापूर गाडगेबाबा हायस्कूल व अमरावतीत फिरता दवाखाना सुरू केला. एप्रिल १९६५ रोजी दिल्ली येथे भाऊसाहेब देशमुखांनी वडिलांच्या श्राद्ध दिवशी अस्पृश्य मुलांना ब्राह्मणा ऐवजी जेवू घातले होते.

१९५० मध्ये अखिल भारतीय दलीत संघाची स्थापना केली. कृषी विद्यापीठ कल्पनेचे जनक होते. त्याच नाव ने अकोला येथे डॉ. पंजाबराव देशमुख कृषी विद्यापीठ अकोला स्थापित आहे. आज या विद्यापीठाने शेतकऱ्याचे सेवेत ५० वर्ष पूर्ण केली आहे.

विदर्भाचे भाग्यविधाते, भारतीय शेतकऱ्यांचे जनक, शिक्षणमहर्षी अशा या पंजाबराव देशमुखांचे रामनवमीच्या दिवशी १ एप्रिल १९६५ रोजी रात्री ११ वाजता दिल्ली येथे निधन झाले.

अशा या नेत्यास कोटी कोटी प्रणाम व त्यांनी महत्वाचे कार्य म्हणजे १९६० मध्ये दिल्ली येथे जागतिक कृषी प्रदर्शन भरवले होते. ते कृषी प्रदर्शन ९० दिवस चालले होते. सर्वाधिक प्रतिष्ठा मिळवणारे स्वतंत्र भारतातील पहिले भव्य कृषि प्रदर्शन होते.

अशा या महान नेत्यासाठी पुढीलप्रमाणे काही किंमत ओळी आहेत.

विद्यार्थी, शेतकरी व सर्वसामान्यासाठी कार्य करणारा नेता एक!

ते म्हणजे विदर्भरत्न डॉ. पंजाबराव देशमुख ।।धृ।।

विद्यार्थ्यांच्या निवासासाठी सुरू केले श्रद्धानंद छात्रालय
तर शिक्षणासाठी श्री शिवाजी विद्यालय!!
बहुजनांच्या मुलांसाठी असे ज्यांनी कार्य केले अनेक।।१।।

अस्पृश्यांच्या मंदिर प्रवेशासाठी सत्याग्रह केला।
पाणवठ्याचा अधिकार मिळवून देण्यासाठी लढा दिला!!
सर्व जातीधर्माच्या विद्यार्थ्यांसाठी ज्यांनी छात्रालय बनविले एकाचा।

शेतकऱ्यांच्या प्रश्नाविषयी संसदेत उठविला आवाज!
न्याय हक्कासाठी काढली संस्था ''भारत कृषक समाज''!!
शेतकऱ्यांसाठी सरकारशी लढला जो शेतकऱ्याचा लेक।।३।।

विद्यार्थी, शेतकरी, व सर्वसामान्यासाठी कार्य करणारा नेता एका
ते म्हणजे विदर्भरत्न डॉ. पंजाबराव देशमुख ।।धु ।।

अशा या महान विदर्भाचे भाग्यविधाते, भारतीय शेतकऱ्यांचे जनक, शिक्षणमहर्षी अशा या पंजाबराव देशमुख यांना कोटी वंदन! कोटी कोटी प्रणाम!!

***

English Section

Lives of great men all remind us
We can make our lives sublime,
And, departing leave behind us
Footprints on the sands of time ;

Footprints, that perhaps another,
Sailing o'er life's solemn main,
A forlorn and shipwrecked brother,
Seeing, Shall take heart again.

Henry Wadsworth Longfellow

Student Editor
Sejal M. Chavan

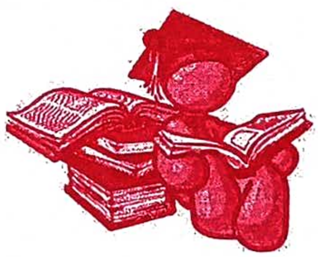

Papal to London : Educational Endeavour of Dr. Panjabrao alias Bhausaheb Deshmukh

Ku. Sejal Mahesh Chavan
B.Com. II

Papal, the birth place of Dr. Panjabrao alias Bhausaheb Deshmukh, is a small village located in Nandgaon Khandeshwar Tehsil of Amravati District in Vidarbha region of Maharashtra. It is situated forty eight Kilometers away from Amravati. A rivulet named Vidarbha flows close to it. The hills near the village add beauty to it. Amravati Division, also known as Warhad or Berar, is one of the six administrative divisions of Maharashtra state in India. Amravati and Nagpur divisions constitute the ancient Vidarbha region. Amravati Division is bound by Madhya Pradesh state to the north, Nagpur Division to the east, Telangana state to the southeast, Marathwada region to the south and southwest, and Nashik Divison to the west. Before independence Warhad was very rich area. It was called by well-known phrase in Marathi "Wahrad Sonyachi Kurhad." The irregular military plunderers like Naikes, Bhill and Pendharis attacked Karanja Lad, a town situated close to Amravati, was the hub of business in those days, and looted the riches many times. From 1803 Warhad was under the control of Nizam. Berar was a province of Hyderabad. After 1853, it was administered by the British, although the Nizam retained formal sovereignty over the province. Azam Jah, eldest son of the 7th Nizam, held the title of Mirza-Baig, Prince of Berar.

Dr. Panjabrao Deshmukh took birth in Maratha family at Papal on 27 December 1898, his family practiced agriculture. His father's name was Shamrao and mother's name was Radhabai. His original surname was Kadam. Panjabrao was a handsome kid gifted with a sharp-edge nose, wide blooming eyes and glowing white complexion, Radhabai, his mother very carefully and affectionately looked after the child. Right from childhood Panjabrao was very intelligent. He was smart in sport and polite in behavior. His mother disciplined him in all walks of like. His style of speaking allured all. Everybody predicted that he will grow up to a great height.

The educational endeavour of Dr. Panjabrao Deshmukh began in 1906. His name was registered in a lower primary school at Papal. His class teacher was Mr. Gosawi. He taught Dr. Panjabrao like his private tutor. The grim watchfulness of his mother, strict teacher and love of the villagers left no chance for Dr. Panjabrao to neglect studies. Gosawi Guruji taught to recite and learn the numerical tables and Marathi Grammar. From his very childhood days Panjabrao was intelligent and determined. Regularity, obedience and self restraint were the principles of his student hood. He passed third standard with distinction. At the school of Papal there was no provision for further education.

As per Panjabrao's maternal uncle's advice, he was admitted in the school at Songaon, two miles away from Chandur, his maternal uncle's native. Panjabrao stayed at Chandur and daily walked to School at Songaon. Unfortunately close to examination, Panjabrao was very ill consequently lost one year. His father to whom Panjabrao called Anna decided to send him to Karanja, the historical place to pursue further educaiton. He took admission in middle school. The town's historical buildings such as Karanja Fort, Carved Works, Sculptures, Jain Temples, gigantic gates and elephant bastion represented the bygone history of the place. Panjabrao worked hard. He himself judged that he was lagging behind in English. He concentrated on studies and within few months his English teacher, Mr. Dalal praised him for his marvelous improvement. In seventh standard Mr. Apte was his class teacher. He was very strict. "Spare the rod and spoil the child' was his favourite refrain. His image resembled the village school master of Oliver Goldsmith. Mr. Apte was very pleased to see Panjabrao's scholarship. Mr. Shaikh was drawing teacher. He loved all his pupil as if they were his own children. Champatrao Guruji also taught him drawing. Mr. R.N. Nadgouda, was the Headmaster and taught Mathematics. He was man of sweet tongue and well discipline. Under his influence, Panjabrao want to opt Mathematics for his further studies. The Headmaster advised Panjabrao to appear for

scholarship exam to be held at Hindu Governement School, Amravati. Panjabrao took the exam and stood first.

The next destination of Panjabrao was the Hindu High School at Amravati. He took admission in the school in the year 1915. The school was reputed in Vidarbha region. Panjabrao rented a room, cooked his meals and washed his clothes. There were many sports competitions held between Hindu High School and Mohamedan High School. At night he had to study in the dim light of kersosene lamp. Sanskrit in those days considered to be very knowledgeable language. One of his teachers Mr. Bapuji Kukade forced Panjabrao to opt for Sanskrit. Mr. Masurkar was the Sanskrit teacher. In his Marathi, one can find many allusions used from Sanskrit literature. He would create the situations live from Uttar Ram Charitum, Meghadoota. Panjabrao enjoyed the flights in imagination. Here the base of his further study is prepared for doctorate in which knowledge of Sanskrit played a vital role. The illiterate society considered that the right to know the mystery of hidden knowledge in Sanskrit is confined to a few. Panjabrao unlocked the knowledge for commons. His insatiable desire to read more led him to become member of Amravati City Library. He found it interesting to compare Sanskrit literature with English literature. The comparison led him to understand the difference between the two cultures. Mathematics was his favourite subject. He took interest in solving Mathematical riddles which tested his understanding and patience. When Panjabrao was in final year, plague broke out in Vidarbha. The virus attacked the rats and then passed on to human beings. Thousands of men died. In the British history it is known as Black Death. Peope, to save life, left their homes and settled in open space outside towns and villages. Panjabrao helped many to erect huts during those days. Finally, despite many hardships and natural calamity, he succeeded in matriculation examination with high grade in 1918.

The next milestone in the educaitonal endeavour of Panjabrao was admission in Fergusson College of Pune. Pune the centre of Peshwa Dynasty, and the Shaniwar Wada, the symbol of rule of Peshwa undergone change. Leaving behind the mystic study in Sanskrit, the Brahmins took interest in western learning. Consequently reformists emerged like Lokhitwadi Gopalrao Deshmukh, Justice Mahadeo Govid Ranade, Sir Shankar Seth, Gopal Ganesh Agarkar etc. Mr. Modak admitted Panjabrao in hostel, Panjabrao became member of Berar Club formed by Mr. P. Y. Deshpande, Panjabrao joined Fergusson College of Pune on 25th June, 1920. It was period of political turmoil. The First World War just ended. Freedom movement in India intensified. The impact of Jaliyanwala Bag Massacre resulted in rise of nationalism in every Indian's heart. Indians determined to throw Britishers out of India. Politics at Pune was led by Bal Gangadhar Tilka. Panjabrao was influenced by it. He concentrated at studies and took interest in the activities of Berar Club. He played tennis, hockey and took some lessons in music as well. Here Panjabrao's personality was shaped to accept the future challenges. Once he attened felicitation of Ramrao Deshmukh who returned from England as a Barrister. Panjabrao was influenced by the Barrister and in his mind decided to travel to England to study law.

One day Panjabrao told his father, Shamrao his desire to go to Landon to become Barrister. Anna (Shamrao) was ignorant about foreign education. Both his father and mother were of the opinion that if they don't allow him to go to London for further studies, Panjabrao would get discouraged. They agreed but just verbal consent was not enough. Huge amount of money is needed for the foreign education. Anna visited his rich relatives but nobody extened any help. At last Anna approached Chandanmal Hirachand Marwadi, the renowned money lender at Karanja. He agreed to pay Rs. Ten Thousand on the mortgage of Anna's entire agriculture land. Panjabrao left Papal to Bombay and on 21st August 1920. In those days London was the centre of power of British people. It was the centre of learning, science and technology. Panjabrao was struck with awe and wonder looking at the London, the centre of world power. At Cambridge, he got acquainted with some of the students from Vidarbha region. He came to know that to pursue education of Law at Cambridge, the aspirant must be a student of one of the schools of Cambridge. Therefore Panjabrao took admission in Trinity College and opted Maths, Sanskrit and English. After that he appeared for the entrance exam of Law and got selected. Meanwhile he was attracted by ICS

examination. The prerequisite qualification to appear for ICS was an M.A. He took admission in Edinburg University for M.A. Course. He selected History, Sanskrit and Philosophy for the degree. His hard work resulted in success in of both the examination viz. Law and M.A. But he couldn't get success in the ICS exam. Meantime the study of Sanskrit led him towards degree of D. Phil. He selected the topic " The Origin and Development of Religion in Vedic Literature." He used to study for fourteen hours a day. He completed four hundred pages of writing work. Due to poor financial conditions, Panjabrao was unable to stay in London. He submitted the study with a note to the university stating his poor financial conditions. The university found the study most eligible to award D. Phil. Degree to Panjabrao. He also passed the final examination of Bar-at-Law with merit. At last the educational endeavour of Panjabrao culminated into a Barrister and Doctor of Philosophy.

A child who took birth at Papal, an obscure village in independent India travelled to London and became highly educated. Today, we students have lots of opportunities but we lack the will to work hard and the aspiration to serve the society The life of Dr. Panjabrao Deshmukh is like a pole star to guide the wanderling students of present day.

***

In the Crucible of Change : Dr. Panjabrao's Mindset Shaped by Socio-Political Forces

Ku. Priti Sanjay Gupta
B.Com. III

Being very sensible person, Dr. Panjabrao Deshmukh had been very minutely observing the social conditions around him. Education, particularly the European education and the European society proved eye opener for him. The process of compare and contrast went on in his mind for long. He thought that it is must to unveil the reason behind the oppressive traditions and religious principals of Indian society. He selected the area of his research based on Vaidic Religion. Through the study he reached to the conclusion that the simple and straight and natural mindset is distorted later and the oppressive culture is perpetuated. He determined to unveil the oppressive culture and religious traditions to establish simple and straight natural life. Dr. Panjabrao worked with this mindset throughout his life.

The ground to work in the area of social reformation for men like Dr. Panjabrao Deshmukh was already prepared by Chattarapati Shahu Maharaj. Those were the days of Indian freedom struggle. Indian National Congress was actively working for the freedom of our country and Shahu Maharaj was working to eradicate the dogmatic, superstitious, oppressive religious fundamentalism from Maharashtra. To counter the oppressive social conditions, it is must to awake the masses with revolutionary ideas. The seminal All India Maratha Education Conference held at Khamgaon declared ideological war against the established high caste dominance. The presidential address declared ideological war against the established high caste dominance. The presidential address of Chattrapati Shahu Maharaj stated the tenets of the All India Non-Brahaman Congress, And Satyashodak Mandal as follows :

1) The reason behind the sufferings of masses of Maharashtra is Casteism. So eradication of Casteism

is the priority of All India Non-Brahaman Congress And Satyashodak Mandal.

2) Education to masses is must to make them aware about superstition and religious fundamentalism. So the first demand this conference will forward to Indian Government is education to masses.

3) So long as Indian society is bounded by Casteism, the peasants and low caste people will not get advantages of freedom. The peasants have to try hard to take education to free themselves from slavery.

4) Man becomes great not because of his higher caste, but due to his valour, venture, and the role he plays in building up the community in which he lives.

After this revolutionary conference, there was rise of social activists from every districts of Maharashtra. In Vidarbha, Morshi became the centre of agitation. Buldana district became one of the important centres of social change under the leadership of Anand Swami and Pandharinathji Patil who were famous as Santaji and Dhanaji of Buldana. Whole Vidarbha was under the wave of social change.

On 15th July, 1926 Dr. Panjabrao Deshmukh returned home. He rented a bungalow near Amravati Railway Station and started his practice as Barrister. He was drawn into the social movement as he accepted the case of Gulabrao Shisode, the originator of Satyashodk Tamacha. Tamacha in Maharashtra is an art, a traditional form of Marathi theatre, often with singing and dancing, widely performed by local or travelling theatre groups. The Satyashodk Tamacha was performed to awaken the masses and to transfer the ideology of Satyashodak Mandal. The opposite group lodged a criminal suit that the artists along with Gulabrao Sisode, committed dreadful riots. No one was ready to accept the case. Gulabrao Sisode approached Dr. Panjabrao and told him the reality. Dr. Panjabrao accepted the case and presented it in the court. The Honourable Justice gave verdict in favour of Gulabrao Sisode and the artists. Here onwards his journey to resist the cultural hegemony began.

Amravati is city of immortals, the capital city of Indra, King of Gods. In addition to this mythological background, it is claimed that, the city Amravati got its name from the city's historic Ambadevi temple. There is another interesting myth that Lord Krishna heroically kidnapped Rukmini and got married to her in Ambudevi temple. But the doors, like all the other temples in India, were closed to the low caste people from time immemorial. By taking inspiration from Mahatma Fule and Rajarshi Shau Maharj, in the year 1927, he declared that he would organize Amba Devi Temple Satyagraha for the entry of untouchables. He organized a conference to plan the Satyagraha under the chairmanship of Dr. Baba Saheb Ambedkar. All the social workers including Pandharinathji Patil was present for the conference. It is decided to give three months duration to the trustee of the temple to take decision. Dada Saheb Khaparde was successful to persuade the trustee to declare that the doors of Ambadevi opened for the low caste people. The success of Dr. Panjabrao Deshmukh changed the social history of Vidarbha and Dr. Panjabrao became successful in bringing social revolution.

Next step Dr. Panjabrao took bring social change is to support inter-caste marriage. Tukaramji Wasu, an aristocrat of Vardha District brought revolutionary change in his family. All his sons and daughters had the inter-caste marriages. Dr. Panjabrao was introduced to Gulabrao Wasu, son of Tukaramji Wasu. Further Gulabrao Wasu introduced Jairam Nana Vaidya, well known social reformer and father of Miss Vimal, of Talegaon Dabhada near Pune. He belonged to the caste of Goldsmith. Miss. Vimal was a graduate with progressive outlook. Dr. Panjabrao's mother opposed the marriage but his father accepted his daughter in law. Veer Uttamrao Mohite in his book on Panjabrao writes, The wedding of Dr. Panjabrao Deshmukh and Vimal Vaidya was an extraordinary event in the cultural history of Vidarbha. It was celebrated in the evening of the 26th November, 1927 in Prarthna Samaj of Bombay by the Satyashodak Method. There were no religious rituals and no band of musical concert... in presence of only seven people"

Education to masses was the epic centre of the All India Non-Brahaman Congress, and Satyashodak Mandal. Appasaheb Madhavrao Deshmukh, social activist of Shivar led the foundation of Berar Maratha Education Society in 1910. Shri Shivaji High School was started under the Berar Maratha Education Society. In the evening, after work in the Court, Dr. Panjabrao Deshmukh taught the students Maths and English. This was his beginning of his work in the field of Education. Next step he took was to establish Shardhanand

Boarding for the students of lower caste families. Once Gadge Maharaj visited the boarding and donated some sixty bowls, sixty cups, and sixty stainless cups. Dr. Panjabrao thought that with the education in high school, physical education is also needed. He established Shri Shivaji Vyam Prasark Mandal and students were trained in sports of Indian origin such as wrestling.

Then, Dr. Panjabrao Deshmukh moved to politics. In the month of August, 1928, he was elected as the Chairman of Amravati District Council. He implemented water scheme for Asara, Amravati, Itaki and Daryapur. Another important decision he took was Compulsory Primary Education every child. He and his party men decided to raise tax to bear the expenses of the initiative. The natives of Amravati were made aware about the importance of educaiton. As a result children of Kunbi, Mali, Teli, Gond, Gawari, Mahar, Mang etc. started attending school. As a step towards eradication of untouchability, he and is party took decision to open the public places for the untouchables. He took decision to construct wells with cement concrete.

Dr. Panjabrao took steps one by one to eradicate such traditions which ultimately benefited the high caste. After the death of beloved father, he performed the rituals as per his mothers wish but he replaced the Brahmins with the students of lower caste students of Chokamela hostel. The students were invited on the thirteenth day after death of his father for the ritual to be performed. All the respect as per the ritual given to the boys, they were fed with delicious food and a silver coin to each is given as gift.

There are many who take birth and die, unique personalities like Panjabrao allan Bhausaheb Deshmukh are unique. The socio-political conditions shaped him as a revolutionary and great social reformer. The above discussed decisions of Dr. Panjabrao Deshmukh were just the beginning, In later life he became the founder of Shri Shivaji Education Society, the second largest educational society in Maharashtra to impart education to the massen. He took revolutionary decisions to uplift the poor farmers and became the first Agriculture Minister of Independent India. I feel proud to be student of one the colleges run by Shri Shivaji Education Society. The life of Bhausaheb will inspire generations of students in future.

Bhausaheb Amar Rabe!!

***

Dr. Panjabrao alias Bhausaheb Deshmukh : Man with Conscience

Jyoti Vilas Misal
B.Com. III

Conscience is our internal voice. We evaluate our predicament communicating with ourselves. Introspection exhibits in the behavior, nature and overall decisions. The great personalities of the world spent lots of time in introspection and worked hard to bring change in the society. Bhausaheb's Diary and his letters help us to have an insight into his inner self. The quotes discussed in this article are taken from Veer Uttamrao Mohite's book 'The Mentor of World's Agricultural Revolution.'

When Bhausaheb was a student learning at Hindu high school, Amravati, he developed habit of writing diary. Right from his primary school days, he was very particular about his handwriting. He wrote, "Comparatively my handwriting is not good... I can again improve my handwriting." Even he consulted some of his teachers to take lessons to develop good handwriting. He would look back what he spoke throughout the day. One sentence in the diary reads as "I chattered with my friends in vain prated like a fool." He was very responsible, studied day and night. Even he never liked to sleep for long time. On a page of his diary, he wrote, "I fell asleep like a log." Wasting time is like a crime for him. He writes, "Today I did not study at all and wasted the whole day. I got angry with myself. If I fail this year, there will be a total change in my life." When he was about twenty years of age, his mind was preoccupied with deeper thoughts of planning to perform an immortal role in this world. He meditated "Except a desire for abounding riches, various noble aims are mounting up in my mind."

Letters were the only means of communication in those days. During Bhausaheb's stay in London for higher education, he regularly wrote letters to father. He had an earnest desire to pass ICS examination but he couldn't. He wrote to his father about his aim to

serve the society:

The result of ICS examination is just declared... I am certain that you will not feel sorry for my not taking ICS examination. Although I was desirous to pass ICS it is not matter of great honour. I don't want government service... there are a lot of opportunities available . India today is highly in need of selfless leaders with an independent vision. If I do not fill such a necessity of the times I suppose that I am born in vain. To shackle my feet with the fetters of government service is quite contradictory to my aims and object in life."

His expenses in London were very high. Dr. Panjabrao Deshmukh knew that his father was struggling to send him money for education. In the letters his concern for his parents is seen, "Anna, I have been minutely observing that you suffered too much for me, and no doubt you will continue to suffer in future without informing me. You are patiently enduring only for my sake. I am worried about your health. Anna, I am prepared to do anything to end your anxieties." The education in England was very expensive. It was almost impossible for his parents to send money to London. His mother sent a letter to him stating, "It has become impossible for us to send you money hereafter. Either get yourself married to a girl of a big landlord or return home straightway empty-handed." Accepting dowry is just impossible for Panjabrao. Answering his mother's letter he wrote, "Please, settle yourself as you like. I shall not hesitate to accept your settlement. But mind well Maa, a dowry devalues all of us. It will decline our character. Do not be anxious. I will repay all our debts. I do not like even to repay the interest on the loan."

Dr. Panjabrao Deshmukh was very minutely observing the progressive society of Europe. Scientific vision dominated the Europe. Panjabrao was mentally busy comparing and contrasting the two societies and the religions which ruled the two societies. Knowledge of Sanskrit helped him to reach to the roots of Indian religious philosophy. He decided to work on religious books of India written in Sanskrit. He became successful in finding out the reason of backwardness of Indian society. He made the implementation of his findings of his research work in Indian society as his aim of life. The woes of farmers can be removed by taking them out of traditional and exploitative and superstitions by educating them. The result of the meditation is the spread of education in Vidarbha for poors and illiterates. The conscience of Dr. Panjabrao alias Bhusaheb Deshmukh led him to become one of the great leaders of India after Independence.

Let me conclude with quote of Martin Luther King Jr.: "There comes a time when one must take a position that is neither safe, nor politic, nor popular, but he must take it because conscience tells him it is right."

***

Dr. Panjabrao alias Bhausaheb Deshmukh as an Educationist

Payal Vinod Ingle
B.Com. III

The observation of Indian society and foreign education led Dr. Panjabrao Deshmukh to find out reasons of the sufferings of the masses. He found that education to masses is one of the solutions to the deteriorating social and economic condition of masses. The ideology which can uplift the masses has already been planted by Rajshree Shahu Maharaj. Many volunteers sprung up to carry forward the ideology. The practicality of the ideology is education to masses. The volunteers registered Maratha Education Society in 1922. The first school "Maratha High School was opened in 1925. But it was very difficult to carry on the school. But the society could not work for long. Later in 1932, Dr. Panjabrao Deshmukh registered Shri Shivaji Education Society. The society adopted the Maratha High School. The finance needed was procured from District Council as Dr. Panjabrao Deshmukh was the President of Berar Districts Joint Board at that time. Donation collected by the volunteers was another source of finance. The society has gone through many ups and downs. Education of Science and Technology was central in Shri Shivaji Education Society. Many aspirants later joined with the same philosophy and zeal with Dr. Panjabrao Deshmukh. None of them was from rich family. It was educational revolution of masses. High schools of Yawatmal and Darwa were developed with the support of Narayan Balaji Patil. New English School and Mahatma Fule Mahavidyalaya of Warud were taken care by Sitaramji Chaudhari and other volunteers. Schools were opened in whole Vidarbha region under the banner of Shri Shivaji Education Society. Dalitmitra Pandharinathji Patil founded many schools and Shri Shivaji College, Jijamata College in Buldana District and merged these educational institutions in Shri Shivaji Education Society. In this way Shri Shivaji Education Society turned into the second largest educational society in Maharashtra.

Education to face challenges of Present and Future of Society

1) As India is an agriculture country and the most of the students are from agriculture background, Dr. Panjabrao Deshmukh made agriculture as an area of study and profession for the students by introducing agriculture subject in the high school curriculum.

2) He introduced all the faculties in the colleges such as Science, Commerce and Humanities.

3) He founded Lokvidyapeeth in Amravati to provide education to masses. The education to masses is made almost impossible by the oppressors dominant in Indian Society.

4) Dr. Panjabrao Deshmukh believed that rebellious genius springs from the lowest strata of community where misery, poverty, faith, deism, and superstitions exhibit naked dance. Mahatma Jyotiba Fule, Rajeshri Shahu Maharaj, Dr. Babasaheb Ambedkar and Dr. Panjabrao Deshmukh were not from high families but took birth from the womb of society of masses. The mass mind reacts and reflects on oppression in the society. Therefore for social change education to masses is prerequisite. Therefore students who will come out of educational institutions of Shri Shivaji Education Society are far higher than high class university students.

Education to Serve Society

i) To extend helping hand to society, in the year 1950s, Shri Shivaji Society set out the Gandhi Gramvodyog Mandir, The University Club, Shri Kasturba Medical Aid and social welfare society, mobile dispensary, the Home & Economic Training Centre, Cotton Industries Centre.

ii) In the year 1962, Shri Shivaji Education Society introduced Panchyat Raj training centre to train the villagers.

iii) Shri Shivaji Education Society under the leardership even crossed the borders of India by starting boarding facility to help Indian students who migrate to London for higher education. The boarding facility was started with the help of Mr. Banarase, the plastic industrialist of London.

Rural Institute

In the year 1956, the Rural Institute was founded by Dr. Panjabrao Deshmukh in Amravati. One hundred six students were admitted in three year course

of Rural Service. Some students were admitted in Diploma Course in Agriculture Science and Engineering. Big buildings were built in premises of 24 acres of land.

Research in Social Science

As a part of Research in Social Sciences, Shri Shivaji Education Society took initiate with help of Maharaja Jivajirao Sindhia, Prince of Gevaliar who donated a big house to start Maratha Research Centre. As a result the first research initiative came out in the form of a book on the life of Chattrapati Shivaji Maharaj, stol "Shojite Pragamatist authored by Prof. K. L. Mahale, Head of the Department of History Vidarbha Mahavidyalaya.

All these initiatives of Dr. Panjabrao alias Bhausaheb Deshmukh centres around education development of masses and agriculture. He wants the future generation to be very scientific, rational and socially awake.

***

Dr. Panjabrao alias Bhausaheb Deshmukh's Contribution to Agriculture

Shubangi Laxman Khadke
B.Com. III

During the British rule when India was approaching close to freedom, Indians faced extremely acute food scarcity. In the year 1943, when Lord Casey was the Governor 30 Lakh People died of starvation. At that time cereals costing Two Million Rupeez were imported. In USA these cereals were consumed by pigs and bulls and not by human beings. In such pathetic condition, the USA mixed the seeds of Parthenium hysterophorus, in India it is known as Gajar Ghans, with foul intention. The Parthenium hysterophorus grass spread in Indian soil very rapidly. It is very poisonous and allergic to human being. The first thing is that Dr. Panjabrao wants to eradicate food scarcity from India, secondly he wants to remove poverty from the life farmers. After becoming the first Agriculture Minister of independent India, he took very firm steps to bring revolution in the agriculture sector of India.

In Search of Ways to Boost Agriculture

Dr. Panjabrao Deshmukh thought over the basic problem of food scarcity and determined not to depend on other countries for food. Therefore he concentrated all his energy upon agriculture and food sector of India. In view of Dr. Panjabrao Deshmukh, India stands second in the world in terms of population. If food problem is not solved, we will not be able to do any progress in other fields. It is important to study other countries to find the strategy to solve this problem. He along with some farmers visited America, Europe, China and Soviet Russia deeply studied their methods of production and from 1948 to 1951. He sent many farmers for practical study. He observed that very substantial role are played by the organisations of agriculture sector in national development in foreign countries.

Establishment of Farmer's Forum (Bharat Krushak Samaj)

In one of the farmer's meetings Dr. Panjabrao

Deshmukh pledged to set up the Indian Farmer's Forum to uplift the tillers class. He established Farmer's Forum as a result of his observation that there appears a vast difference in rural and urban life. The rural life was totally deprived of modern privileges gifted by industrial revolution. The villagers have to work day and night but could not get enough return to fulfill even basic needs. Our country is gifted with enough sun light, water, and fertile soil. These conditions are favorable for agriculture. Dr. Panjabrao Deshmukh felt very sorry when food was imported. He was always thinking why India had reached to such impoverish state. He realized that agriculture poverty was the root cause of this wretchedness. He came to the conclusion that all the depravity in Indian life and Hindu culture was born of spiritual exploitation. All the temples of Gods were built out of farmer's blood and labour. Even the political tyrants are also fed on farming class. Dr. Panjabrao Deshmukh had an idea that the problems of farmers can be solved through the Farmer's Forum. Peasantry is the spinal cord of Indian economy. If it is weak, India's independence will result into poverty and deprivation of common people. After the establishment of this forum, various meetings and conferences were held to find out ways to uplift the farmers.

Initiatives of Farmer's Forum (Bharat Krushak Samaj)

Dr. Panjabrao Deshmukh was proud of Jawaharlal Nehru as a guide, philosopher and leader of the nation. He chalked out ambitious plans and successfully executed them. He successfully completed the biggest water supply and electric schemes like Bhakra Nagal, Damodhar Valley, Koyana Dams and hundreds of canals for the agriculture development. Taking inspiration from Pt. Jawaharlal Nehru, Dr. Panjabrao Deshmukh strengthened the work of Farmer's Forum.

The Farmer's Forum took initiative and organized National Agriculture Exhibitions for exchange of agriculture techniques and different crops in the nation.""The Second Food and Agriculture exhibition was held in April 1956. World Agriculture Exhibition and Agriculture Fair.

The international agriculture producer conference was to be held in 1959. Therefore the general assembly of Indian Farmer's Forum unanimously resolved to hold the World Agriculture Exhibition and Agriculture fair in Delhi from 11th Dec. 1959 to 14th Feb. 1960, so that the farmer's might participate and take advantage of both the functions. Hon. Ajit Prasad Jain declared that the first world agriculture exhibition and fair would be held in Delhi From 11th Dec. 1959 to 14th Feb. 1960. Dr. Panjabrao and his Indian Farmer's Forum took the responsibility to work actively in the organization of World Exhibition and Fair. Dr. Panjabrao Deshmukh and his forum were working hard to make the event a big success. Once Dr. Panjabrao Deshmukh was visiting Amravati by Plane to attend a wedding. During the journey, he suffered from paralysis attack. His left hand and leg became lame and crippled. He was admitted at Nagpur Medical College. He recovered within some days and resumed his work of the International World Fair. For the organization of hundred acres of ground was prepared near the Mathura Road to hold the World Agriculture Exhibition. The farmer's Forum spent five million to make full arrangement of the exhibition. All the states of India decorated their stalls demonstrating the developments in agriculture and the concern occupations. In the International Sector, 12 Countries and 2 International Organisations took part in the Fair. The fair was inaugurated by President Rajendra Prasad on 11th December, 1957. The ceremony began with the playing of the National Anthems of India and the USA and the singing of welcome song in the honour of President of USA Dwight D. Eisenhower. Dr. Panjabrao Deshmukh in his speech declared that the Bharat Krishak Samaj proposed to create freedom from hunger for Indians. The World Fair was a great success. Dr. Panjabrao Deshmukh created his identity at World Level.

In later life Dr. Panjabrao took many decisions which benefited the farmers in India. Acknowledging his work, the agri-university at Akola is named after him. He will remain as the guiding principle for the agriculture sector not only in India but in the world.

***

Progmatic Views of Dr. Panjabrao Deshmukh

Anuradha Ashok Kulkarni
B.Com. III

Dr. Panjabrao (Allies Bhausaheb] Deshmukh was born in the year 1898. He was born in a farmer's family at Papal in Amravati district. He had dond his school education at Papal and then in Amravati. The higher education was obtained at Edinburg and oxford universities. He had done his law doctorate in Briton.

Dr. Panjabrao Deshmukh worked in the feild of education, agriculture, social reformer member of constituent assembly. Union Agriculture Minister and on various national and International organisations. Well known philosopher Karl Marx remarked that, "Many philosopher intersprет the world in many ways. But the question is how to change it." The philosopher who changed the world is recognised as pragmatic philosopher and Dr. Panjabrao Deshmukh is one of the pragmatic philosopher of the country. In the present papers attempt's have been made to emphasice the pragmatic views of Dr. Panjabrao Deshmukh in the feilds in which he worked and change the situation.

Welfare of Peasants and farmers :

In the era of globalication, India is facing the problem of farmer suicides. In spite of many packges, committees, suicides of farmers do not stopped. Dr. Panjabrao Deshmukh strongly appealed to establish welfare board for farmer on the line of social welfare board which will take care of farmers educations, health and sanitation. He wrote a letter to Dr. Rajendra Prosad, chairman of constitution committee on 12th march 1948 to address the issues of farmers and lack of representation of farmers on the constitution committee. As a union Minister of agriculture, he made a revolution in agriculture by introducing world agriculture technology to Indian farmer. Dr. Panjabrao Deshmukh took every efforts for welfare of peasants and farmers in country. His committments with rural peoples were strong and tried to uplift the rural people from heavy. darkness of back wardness.

Educaiton as a means of social change :

Dr. Panjabrao Deshmukh not only founded Shri Shivaji Educaiton Society but also made the provision on primary education by increasing the local cess by 50% in one deep which could embark on entensive program of compulsory educaion in the rural areas. He considered the education as a means of social change. Dr. Panjabrao Deshmukh declared his mission of education in presence of Dr. S. Radhak rishanan, on the occassion of silver Jubilee of Shri Shivaji Education Society. It is as follows, "Let other universities devote their moneys and energies to production of only supermen. Let my universities and Lokvidyapith strive to make useful, patriotic men and women out of ignorance, poverty and misery in the heavy darkness of India." He emphasieed the need of Lokvidyapith who will caster the needs of all the section of the society. He was a pragmatic philosopher who established datform of education for the welfare of large masses irrespective caste, creed, religion, gender and any other discrimination.

As a Social reformer :

Dr. Panjabrao Deshmukh was a progressive social reformers who took the initiatives for opening Amba devi Temple for untouchables and campel t trusty to allow untouchables in temple. The reason behind this movement was not only open the temple for untouchables but also to give the equal rights to deprived sections of the society. Likewise he started shradhanand Hostel which was accessed by all the sections of the society. The work of Dr. Panjabrao Deshmukh was toward humanity and welfare of downtrodden people.

On Hindu Endownment Bill :

Dr. Panjabrao Deshmukh was a scholar and worked on "Origin and Development of riligion in vedic Literature" for doctoral degree in oxford university. He realised that more property was trust. He initiated to utilize this asset for social cause and prepared a resolution as "Hindu Endownment Bill." This bill was very revolutionery but the house did not passed it. Now after 80 years of these initiatives of Dr. Panjabrao Deshmukh, we are the witness of massive assets in temple for e.g. in Tamilnadu, asset own by Satya sai Baba trust. The people in India again demanding the nationalization of this assets for social cause. This is success of pragmatic vision of Dr. Panjabrao Deshmukh.

Conclusion :

In the treentieth century, there have been sea changes in the country due to vision and work of pragmatic header in the country. Dr. Panjabrao Deshmukh was a pragmatic leader who devote his entire life for the sake of downtrodden, peasants and farmers and have not peoples. Well known philosopher Karl Marks Marked that "Many philosophers interpret the world in many ways. But the question is how to change it." The philosopher who changed the world is recognised as pragmatic philosopher and Dr. Panjabrao Deshmukh is one of the pragmatic philosopher of the country.

Dr. Panjabrao Deshmukh worked in the field of education, agriculture, social reformer, member of the constituent assembly, union Agriculture Minister and on various National and International organisations. In the prevent paper attempt have been made to emphasice the pragmatic views of Dr. Panjabrao Deshmukh in the fields in which a worked and changed.

***

Dr. Panjabrao Deshmukh as a social Reformer

Pooja Sanjay Dandge
B.Sc. II (Bio)

Dr. Panjabrao Deshmukh was progressive and progmatic social reformers who took the initiatives for opeaning Amba Devi Temple for Untouchables and compel the trusty to allow untouchables in temple. The reason behind this movement was not only open the temple for untouchables but also to give equal rights to deprived section of the society.

Dr. Panjabrao Deshmukh started Shradhanand Hostel which was accessed by all the sections of the society. The work of Dr. Panjabrao Deshmukh was toward humanity and the welfare of downtrodden people.

Reformation in Education :- Shri Shivaji Educaton Society is the largest Educational Society in Vidarbha. It was established by Dr. Panjabrao Deshmukh at Amravati. Now this society is one of the largest of it's kind in India. This society has arts, commerce, science colleges, along with a management college at Nagpur, Engineering college at Akola and Medical College at Amravati and it has a widespread network of school and colleges in vidarbha.

Dr. Panjabrao Deshmukh warned on accepting parliamentary democracy. On speaking on the draft constitution. Dr. Panjabrao Deshmukh said, parliamentary democrac is essentially meant for status quo. It is not meant to bring about radical change from the existing state of affairs.

Agricultural revolution :- The main aim of the world Agricultural Exhibition was to inform the farmers of India and Maharashtra about modern farming, how to use hybrid seeds, to understand new technologies, to understand the agricultural practices of other farmers.

In world Agricultural Exhibition, organized by Bhausaheb show cased information about agricultural cultivars (eg. tractors, Plowing, engines), new seed varieties, breeds of cows, bulls, goats and buffaloes, as well as information regarding the cultivation of various crops, etc. The purpose was to make the farmers aware of the modern machinery and methods of agriculture.

Another aim was to take into account the specific needs of Indian farmers and make the necessary changes to use them in Indian Agriculture. Through the world Agricultural Exhibition he introduced new research, technology, mechanization. Animal husbandry and quality of Agriculture of farmers of India. Bhausaheb brought farmers to the world Agriculture Exhibition for the revolution in the field of agriculture farmers of Maharashtra responded tremendously to this global agrarian exhibition. The positive result of this exhibition was realized in few years. The farmers of Maharashtra started using more technology and modern methods to produce more and more, and within a few years, a green revolution took place in Maharashtra.

Maharashtra as a self-sufficient state for food credit goes to world Agricultural Exhibition organized by Panjabrao Deshmukh.

He was elected thrice for the Lok Sabha. Dr. Panjabrao Deshmukh was selected thrice by Nehru as India's first agriculture minister. He Played an important role in the making of the Indian constitution. He inspired by Dr. B. R. Ambedkar. He was the secretory for Vidharbha region of the Independent Labour party, established by Dr. B. R. Ambedkar.

Dr. Panjabrrao Deshmukh was a pragmatic philosopher who established the platform of education for the welfare of large masses irrespective of Caste, Creed, religion, gender inequality, any differences that make our society backward.

***

Philanthropists of Shri Shivaji Education Society

Mr. Umair Khan
Research Scholar (English)

It was rightly pointed out by the historians and the social scientists of pre-independent India that Education in general and particularly Science Education can change the life of common people of India. The sole cause of rise of British Empire in the world is the development in Science and Technology. The intellectuals who got chance to take education in Europe from India like Mahatma Gandhi, Dr. Babasaheb Ambedkar understood the need of Indian Society. Dr. Panjabrao alias Bhausaheb Deshmukh took the responsibility to educate the common people of Vidarbha Region of Maharashtra. For the accomplishment of any noble work the role of philanthropists is important. The following philanthropists offered time, talent and treasure to Dr. Panjahrao Deshmukh to turn his dream into reality.

i) His Highness Shahu Maharaj: His Highness Shahu Maharaj was the visionary ruler who had much concern of welfare of the downtrodden people. We know that he granted scholarship to Dr. Babasaheb for his education in Europe. One of the important decision of Shahu Maharaj was to establish Berar Education Society. Initially, a school and a hostel were opened. At that time in 1931, Dr. Panjabrao Deshmukh was working as Education & Agriculture Minister in erstwhile state of Madhya Pradesh. He took the charge of Berur Education Society and renamed it as Shri Shivaji Education Society, Amravati. He perceived that his dream to serve the poor society can be fulfilled through this education society. The next hurdle was finance. His Highness Shahu Maharaj at Khamgaon convention donated Rs. 13,000/ for the spread of education.

ii) Nizam of Hydrabad: Nizam of Hyderabad, extended his conspicuous contribution, a huge amount in establishing and flourishing, Shivaji Educational Society for the cause of spreading education for the region of Berar. Dr. Panjabrao Deshmukh had no sources and resources for erection of buildings and infrastructure which is the essential paraphernalia of

educational institution in those days. In the hour of need, his Highness, Nizamul Mulk Mir Usman Ali Khan, recognised the importance of education to be fostered in poor communities. Imparting Science Education and nurturing human values of among the children of farmers and community belonging to lower straty was the prime object of monetary contribution of Nizam. The vision played remarkable role in in the life common people of Vidarbha. Nizam donated Rs. 13000/- in 1931. In the year 1940 again he donated Rs. 20000/. Further in 1944, he donated for the third time Rs. 30000/- to Shivaji educational society for this noble cause of spreading education. In 1946 Sir Mirza Ismail, the Prime Minister of Hyderabad extended magnanimous donation of Rs. 200000/- (Two Lac) a huge amount in those days to the society for propagation of education and upliftment of common people of Vidarbha. By dint of his visionary contribution and bountiful monetary assistance, the education society has strengthened and stretched its institutions in other districts of Vidarbha. This selfless and openhanded charity of Nizam resulted in new vigour and momentum to continue educational advancement in Vidarbha.

iii) His Highness Jayajirao Scindia of Gawalior donated 30 bighas 6 biswas, ie 20 acres of land and Rs. 5000/The land was later donated to establish an institute. The institute is now known as Shri Maharaj Jiwajirao Scindia of Maharashtra History at Gwalior.

iv) Shri Vasantrao Dattaji Londhe alias Baburao Dhanwate: Baburao Dhanwate was a rich person of Nagpur. He donated Rs.61,401/- to National College which was merged into Shri Shivaji Education Society. Dr. Panjabrao Deshmukh needed financial help to run the college. After receiving donation of the said amount, the college was renamed as National Dhanwate College, Nagpur.

Several philanthropists helped Dr. Panjabrao Deshmukh for spreading education in Vidarbha. Their names and contribution is mentioned in the history of Shri Shivaji Education Society. Every student, employee who learns and works in Shri Shivaji Education is indebted to these philanthropists. Being part of the Education Society, we should try to help to educate poor students and the education society one of the best educational society not only in India but in the world.

***

Dr. Panjabrao alias Bhausaheb Dehmukh : A Motivational Force in Research

Mr. Abhijeet Wadalkar
Asst. Professor (English Dept.)

Research is the soul of progress. Society needs quality research and researchers to face the complications developed by emerging circumstances. Quality research and tenacious researcher are mandatory factors to unearth the solutions.

It has been experienced, since last few decades quality research has become rarest activity. Now a days quality research, particularly in humanities has been the issue of hot discussion. Scholars like Mr. Punjabrao Deshmukh has been constantly overlooked and therefore has become the page of history. But it is universal fact that history works like a lighthouse for lost ships. Though it is a fact, today's society experiences dearth of quality research and researchers, anyone who wishes to do quality research should study Dr. Punjabrao Deshmukh they surely finds their way to reach the goal. Dr. Punjabrao Deshmukh is a motivational force for them from every perspective i.e. from selection of research topic to putting it through.

How a research could be beneficial to society, how the research could have everlasting impact on the minds of future generations of researchers. How research is done. How the journey of research starts. What problems and complications are faced. How research language is developed. How arguments are developed and many more issues being faced while being a researcher. If someone who wants to do quality research should go through the biography and research done by Dr. Punjabrao Deshmukh in order to feel relax and confident to fulfill the undertaking.

Educational Journey :

Dr. Punjabrao was born in that period when receiving education was a Herculean task. The way that led to school and colleges was thorny, uneven, stubbled and excruciating. But curiosity, perseverance, self-awareness, self-realization comprehensibility in outlook were the fortes of Dr. Punjabrao Bhausaheb Deshmukh's personality. The village where Bhausaheb

was born in was famous for honesty, humanity and integrity. The character of Bhausaheb was shaped and honed in such an atmosphere. His father Shyamrao and Mother Rahabai were his early inspiration. Though both were farmers, both were cognizant of surrounding changes and had a modern outlook at life. Dr. Panjabrao completed his primary education at Papal his native place. There was unavailability of further education at Papal therefore it was decided to send Bhausaheb to Sonegaon to admit him into 5th Std. Afterwards Bhausaheb reached Karanja Lad and completed his 9th. For 10th Punjabrao was admitted into Hindu High School where he met strict disciplinarian Head Master and kind, lovable student-oriented teachers. The atmosphere of the Hindu High School wheted the intellect, curiosity and confidence of Dr. Punjabrao During the stay at Amravati Dr. Bhausaheb was encouraged to do study of Sanskrit language. He was told that Sanskrit language had status in society and the man who was proficient in the language was considered a man of letters. Dr. Punjabrao completed his educational journey in Amravati with flying colours. Not only he secured his first grade but won scholarship also. By then the first part of educational journey was successfully finished. It was curiosity and strong urge for quality and higher education that motivated Dr. Punjabrao to ignore scholarship to be admitted to Furgusan College in Pune. Here too, the journey was difficult. In Pune Mr. Modak helped Dr. Bhausaheb to get through the problem of dining. While at Ferguson the dogged efforts became his best friends to achieve success. In Pune as well, Bhausaheb's dedication, devotion, selflessness, honesty came to his good stead.

In England : -

Higher Education in England was a Herculean task from every perspective whether it was lodging, dining or completing study. To acclimatize to foreign atmosphere and alien culture was not too easy as it seems to be. To travel to England, was an expensive work-out. Dr. Punjabrao wanted to go for ICS but some of technical problems detained his way. Afterwards he was advised to opt out M.A. in Sanskrit so he could receive scholarship for further study. It was vans Danlop scholarship used to be conferred upon student of research in Sanskrit language. Litho-Bo pre-exam was mandatory for every person who wished to become barrister Dr. Punjabrao Successfully cracked the exam and enrolled into Bar-at-law. Van Danlop scholarship was of 100 pound. It was every tough and complicated test. It needed in dept study and comprehensive analytical ability to overcome the test. Dr. Punjabrao with his decipline, dedication and preseverce become winner of the test. Now he had solved the problem of money, which was going to be the inmovable hurdle in his way to fulfill his goal. By the time Dr. Punjabrao cultivated all necessary English manners and ettiquates to adapt himself to the British Social and Educational and cultural ambience. It was Prof. Kith who encouraged and supported Dr. Punjabrao all the way on the journey of desired goal. Prof. Kith was extremely happy and impressed with the qualities that Dr. Punjabrao possessed by birth. Dr. Punjabrao commenced his research work at Oxford University. Prof. Macdonel was his guide. Prof. Macdonel had published his book titled "Vedic Mythology". Prof. Kith had special respect for Prof. Macdonel. He used to respect his as his guide. Prof. Macdonel and Prof. Kith both were the greatest kind of connoisseurs. Both recognized the genius of Dr. Punjabrao and supported and motivated him along the way of educational and research journey. Dr. Punjabrao under the guidance of Prof. Macdonel selected the subject, "Origin of Religion in Vedic Literature' and set his journey of research Dr. Punjabrao was well acquainted with facts i.e. his financial help, his other limitation while staying in London. So he invested his most of time in research work. Simultaneously he was also completing his study in law. So he was specially prepared for both work to complete them within stipulated time span. Dr. Punjabrao submitted his research work in incomplete form in 1926 to Oxford University. At the same time he completed his study of Bar-at-law. He could have submitted his research in finised or ful-fledged form. But it was financial crises that made it impossible. For completing his research in time he used study for 16-16 hours. One can understand, though the research work was in incomplete status still he was awarded with D-Phill degree. For this he was told to appear for two tests and he successfully cracked them. At the mere age of 27, in the presence of then prime minister of

United Kingdom, the degree was awarded to Dr. Punjabrao Deshmukh.

Why Research in Vedic Literature

If Dr. Punjabrao's educational journey is minutely observed and studied, it comes fore, that at outset he was not that much interested in the Sanskrit language as it was considered the language of pundit and Bhatt-Bramhin, Even the sentences were prevalent in society if one did not want to become Purohit or teacher why should one learn the Sanskrit language? Even Dr. Punjabrao ignored the study of the Sanskrit language at initial stage by uttering same sentences without any intention. But the destiny had something different in her mind for Dr. Punjabrao, It might beco-incidence or destined, he met Kukde sir who was the Master of Sanskrit language. Further in the same school Mr. Masurkar sir, the Sanskrit language teacher of the school motivated Dr. Punjabrao to go in-dept into the study of the Sanskrit language.'"'As they both were well familiar with the personality of Dr. Punjabrao, they encouraged him to appear for scholarship exam conducted by M. P. government for the Sanskrit language and literature. Dr. Punjabrao prepared well and won the scholarship. In this way he solved his economical problem too to a certain-extent. In London, too during 1924-1926 in he came into the contact of Dr. Radhakrishnan, who had been in London for his lectures on 'Philosophy and Religion: A Comparative Study Dr. Radhakrishanan was the stalwart in the studies of Philosophy and Religion. It might have left some impact on Dr. Punjabrao to make research in Vedic Literature and used the language as the best tool. Prof. Kith and Prof. Macdonel, his guide in collaboration with each other both had written the volume on Vedic Index of Names and Subject, it might also have endeared the language and its study.

The society Dr. Punjabrao was born and brought up, was in a need some strong social reforms and without in-depth study of its religion it was not possible to go to the roots of the problems. Some inhuman rituals, practices and norms observed and practiced by people in society used to be ascribed to the Scriptures. In the name of religion some people used to impose restrictions on rest of the people in society. There used to be some prohibitions for those people. Dr. Punjabrao had a strong Zeal for social reforms and as he was a brilliant scholar of the Sanskrit language and all Vedic literature which is in the Sanskrit language, he knew, that he could study Vedic Literature and could find out the root causes in the real sense of research work. And his research could make a difference in social-reformation. And it might be one the region that prompted Dr. Punjabrao to do research in Vedic literature. Second, might be the Oriental Views, that Occidental intellectuals had drawn the picture of India as country of Mystery and full of superstitions. It was patriotic spirit of Dr. Punjabrao that encouraged him to do hair-sculpting research in the Vedas to refute the arguments and discourses propounded and established by the Occidentals.

In brief whatever may be the stimuli, but in his life journey, his steadfast faith in education and further in research work is awe inspiring. It works like a Motivational force to those people who want to do some genuine and authentic research for the welfare of all human kind. Dr. Panjabrao stands like a light-house in the ocean of education, research and social-reform and especially in research domain.

***

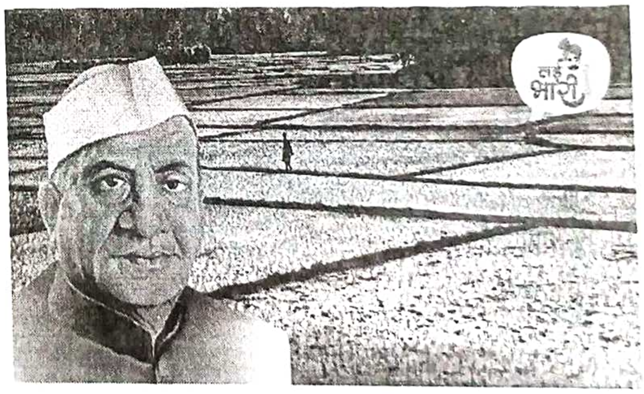

The Pain

How can I endure the pains of the peasants?
The pain of poverty, hunger, deprivation
I lead frustrated life with deeply thinking
No not what to do, searching my role in life.

The cracked feet, empty stomach, deep eyes
Make me restless, make me think in solitude
They add coin after coin to the soiled pouch
Got emptied on celebration of blind tradition.

The pain made me restless, the hard earned penny
Spent to feed the Godly man and paying debts
The illiterate father and mother, deprived children
Are slaves to the money lenders.

The pain deepens, my numb eyes perceive Shahu
You my pole star, you my guide.
I rise to educate the deprived,
I rise to sacrifice my life to the hungry, the tiller and the poor.

Ku. Pranita Gujar
B. Com. Final Year

***

Your Ways Are Unique

You, the great observer of society
You are the support of the needy
You are unique, your ways are unique.

You the searcher of Truth
The Truth engulfed in darkness
You are unique, your ways are unique.

You question the tradition and the social order
Find solution through deep brooding
You are unique, your ways are unique.

Your thoughts shine and again shine
Hampered by short intervals
You are unique, your ways are unique.

I know you call me and the thousands of youths
To work and die for the needy
You are unique, your ways are unique.

Ku. Priti Gupta
B. Com. Final

***

नोंदी कार्यक्रमांच्या (विभागीय अहवाल) २०२३-२४

मराठी विभाग

श्री शिवाजी विज्ञान व कला महाविद्यालय, चिखलीतील मराठी विभागाच्या वतीने शैक्षणिक सत्रांत विभागप्रमुख डॉ. गणेश मालटे यांच्या मार्गदर्शनात विद्यार्थ्यांसाठी विविध उपक्रमांचे आयोजन करण्यात येते.

पुस्तक प्रकाशन सोहळा : श्री शिवाजी विज्ञान व कला महाविद्यालयात मराठी विभागाच्या वतीने दि.१५/०४/२०२३ रोजी दुपारी ३.०० वाजता मराठी विभागाच्या स्व.डॉ. अनुराधा मुळे यांच्या द्वारा लिखित 'कलेकलेने वाढते स्त्रीत्व' या पुस्तकाचा प्रकाशन सोहळा संपन्न झाला.

या पुस्तकाच्या प्रकाशन सोहळ्याचे अध्यक्ष श्री शिवाजी शिक्षण संस्थेचे उपाध्यक्ष ॲड. गजानन पुंडकर हे होते. पुस्तकाचे विमोचन श्री सुनील महाराज, रामकृष्ण आश्रम गांगलगाव यांच्या हस्ते करण्यात आले. वक्ते हरिदास आखरे यांनी या पुस्तकाचे अंतरंग उलगडून दाखवताना अभिनय क्षेत्रातील स्त्री कलावंतांची होणारी धावपळ रेखाटली. तर डॉ. स्वाती दामोदरे यांनी पुस्तकाच्या मुखपृष्ठावरील स्त्री गावनांचा सहसंबंध उलगडून दाखवला. तसेच स्त्री कलेची साधना, स्त्री कलेचा विकास, स्त्रियांचे सामाजिक प्रश्न आणि स्त्री कलावंताचे वास्तव भान मांडले. तसेच स्त्री कलेचा प्रवास चित्रीत केला. त्यानंतर तिसऱ्या वक्त्या डॉ. ज्योती स्वामी यांनी स्त्री कलावंताचे आत्मभानाचे चित्र रेखाटले. पुस्तकाच्या अनुषंगाने ललितबंधाची मांडणी केली. या पुस्तक प्रकाशनाच्या निमित्ताने या पुस्तकाचे उत्कृष्ट मुखपृष्ठ तयार करणारे चित्रकार रविंद्र खानन्दे यांचा सत्कार करण्यात आला.

अध्यक्षीय भाषणातून ॲड. गजाननराव पुंडकर यांनी विचार मांडताना चंदेरी दुनियेचे वास्तव मांडले. व स्व.डॉ. अनुराधा मुळे यांच्या व्यक्तीमत्वाचे विविध पैलू उलगडून दाखवले व पुस्तक प्रकाशनास शुभेच्छा दिल्या. कार्यक्रमाचे प्रास्ताविक महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. ओ.एस.देशमुख यांनी केले. तर या पुस्तकाच्या प्रकाशनासाठी महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळाचे अनुदान मिळाले आहे.

या कार्यक्रमाला महाविद्यालयातील सर्व शिक्षक, शिक्षकेतर कर्मचारी व विद्यार्थी मोठ्या संख्येने उपस्थित होते. स्व.डॉ. अनुराधा मुळे यांच्या परिवारातील श्री नंदकिशोर अढाऊ व इतर सदस्य उपस्थित होते. संस्थेचे आजीव सभासद श्री. मधुकरराव पाटील व स्व.डॉ. अनुराधा मुळे यांच्या आई श्रीमती कांताबाई मुळे व प्राचार्य श्री वायाह हे उपस्थित होते. कार्यक्रमाच्या यशस्वीतेसाठी श्री नंदकिशोर अढाऊ, डॉ. सुनिता कलाखे, डॉ. व्ही. यू. पोच्छि, डॉ. जे.जे. जाधव यांनी परिश्रम घेतले. या कार्यक्रमाचे संचालन मराठी विभागप्रमुख डॉ. गणेश मालटे यांनी केले.

भाऊसाहेब डॉ. पंजाबराव देशमुख यांच्या शतकोत्तर रौप्य महोत्सवी जयंती वर्षानिमित्त व्याख्यानमालेचे आयोजन :

देऊळगाव राजा येथील श्री व्यंकटेश महाविद्यालयामध्ये श्री शिवाजी महाविद्यालय चिखली यांच्या सहकार्याने भाऊसाहेब उपाख्य डॉ. पंजाबराव देशमुख यांच्या शतकोत्तर रौप्य महोत्सवी जयंती वर्षानिमित्त व्याख्यान आयोजित करण्यात आले. या कार्यक्रमासाठी प्रमुख वक्ते म्हणून जिजामाता महाविद्यालय, बुलढाणा येथील प्रा.डॉ.जे.जे. जाधव हे उपस्थित होते. कार्यक्रमासाठी अध्यक्ष म्हणून महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. ज्ञानेश्वर गोरे उपस्थित होते. व्यासपीठावर श्री शिवाजी महाविद्यालयाच्या प्राचार्य डॉ. मीना निश्म, मराठी विभागप्रमुख डॉ. गणेश मालटे, प्रा. संजय चिंचोले यांची उपस्थिती होती. कार्यक्रमाचे प्रास्ताविक करताना प्राचार्य डॉ. मीना निकम यांनी डॉ. पंजाबराव देशमुख यांच्या कार्याचा जागर व्हाया, त्यांची कीर्ती सर्वदूर पसरावी या उदात्त हेतूने अतिथी व्याख्यानाचे आयोजन करण्यात आल्याचे सांगितले.

राज्यशास्त्र विभागप्रमुख जे. जे. जाधव यांनी डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे राष्ट्रबांधणीतील कार्य या विषयावर विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन करताना डॉ. पंजाबराव देशमुख यांनी राजकारणातून कशा पद्धतीने समाजकारण केले व राष्ट्रबांधणी केली. हे सोदाहरण पटवून दिले.

अध्यक्षीय मनोगत व्यक्त करताना प्राचार्य डॉ. ज्ञानेश्वर गोरे यांनी भाऊसाहेब डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे व्यक्तिमत्व प्रत्येकाने जवळून समजून घेणे गरजेचे आहे, असे प्रतिपादन केले. समाजातील थोर समाजसुधारकांचा आदर्श आपण आपल्या जीवनामध्ये घ्यावा, असे आवाहनसुद्धा त्यांनी केले. कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन सांस्कृतिक विभागप्रमुख

प्रा. मधुकर जाधव यांनी केले. उपस्थितांचे आभार व्याख्यानमालेचे समन्वयक डॉ. गणेश मालटे यांनी मानले. या कार्यक्रमासाठी महाविद्यालयातील प्राध्यापक, शिक्षकेत्तर कर्मचारी, विद्यार्थी विद्यार्थिनर मोठ्या संख्येने उपस्थित होते.

सिंधुताई जाधव महाविद्यालयात व्याख्यान संपन्न :

मेहकर येथील श्रीमती सिंधुताई जाधव कला व विज्ञान महाविद्यालयात डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे शतकोत्तर रौप्य महोत्सवी जयंती वर्षानिमित्त श्री शिवाजी शिक्षण संस्था अमरावती यांच्या संयुक्त विद्यमाने व्याख्यानमालेचे तिसरे पुष्प श्री शिवाजी महाविद्यालय चिखली व श्रीमती सिंधुताई जाधव कला व विज्ञान महाविद्यालय यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित केले होते.

यावेळी प्रमुख वक्ते म्हणून व्यंकटेश महाविद्यालय देऊळगाव राजाचे मराठी विभाग प्रमुख डॉ. मधुकर जाधव यांनी डॉ. पंजाबराव देशमुख यांच्या जीवनावर प्रकाश टाकला. पंजाबराव देशमुख यांनी पांचे शिक्षण हलाखीच्या परिस्थितीतून शिक्षण पूर्ण करून शेतकऱ्यांच्या कष्ट कऱ्यांच्या मुलांच्या शिक्षणासाठी श्री शिवाजी शिक्षण संस्थेची स्थापना तसेच शिवाजी वस्तीगृहाची स्थापना केली. महात्मा फुले, छत्रपती शाहू महाराज, कर्मवीर भाऊराव पाटील यांच्या बरोबरीने विदर्भात शिक्षणप्रसाराचे व कृषी क्रांतीचे कार्य पंजाबराव देशमुख यांनी केले त्यांचे जीवनकार्य प्रत्येक विद्यार्थ्यांनी अभ्यासाने व आपल्या जीवनात दिशा प्राप्त करून घ्यावी असे आवाहन कार्यक्रमाचे अध्यक्ष प्राचार्य डॉ. बालाजी तांदोरकर यांनी केले प्रस्तुत कार्यक्रमाचे आयोजन श्री शिवाजी महाविद्यालय चिखलीच्या प्राचार्या डॉ. मीना निकम, डॉ. गणेश मालटे यांनी केले.

याप्रसंगी संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठाचे सिनेट सदस्य तथा महाविद्यालयाचे अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख डॉ. संतोष कुटे विद्यापीठाच्या गृह अर्थशास्त्र अभ्यास मंडळाच्या सदस्या तथा गृह अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख डॉ. वैशाली मोरे यांच्यासह महाविद्यालयातील संपूर्ण शिक्षक व शिक्षकेतर कर्मचारी आणि विद्यार्थी उपस्थित होते. या कार्यक्रमाच्या यशस्वीतेसाठी डॉ. दिगंबर पवार, प्रा. ओंकार तनपुरे, प्रा. गौरव रहाटे, प्रा. निरंजन राठोड, प्रा. स्वप्नील राऊत यांनी प्रयत्न केले. कार्यक्रमाचे संचालन डॉ. गजानन पायाड यांनी केले तर आभार डॉ. गणेश मालटे यांनी मानले.

श्री शिवाजी महाविद्यालयात मराठी भाषा संवर्धन पंधरवडा साजरा :

मराठी विभागाच्या वतीने दि.२३ जानेवारी २०२४ रोजी मराठी भाषा संवर्धन पंधरवडा साजरा करण्यात आला. मराठी भाषा संवर्धन पंधरवड्या निमित्त चिखली येथील ज्येष्ठ साहित्यिक प्रा. बी. ए. खरात यांचे व्याख्यान आयोजित करण्यात आले होते.

आपल्या अभ्यासपूर्ण व्याख्यानात प्रा. बी. ए. खरातांनी मराठी भाषेच्या गौरवशाली परंपरेचा आढावा घेत मराठी भाषेला अभिजात भाषेत दर्जा मिळविण्यासाठी शासनाने सकारात्मक भूमिका घेणे आवश्यक असल्याचे मत प्रतिपादन केले.

सदर कार्यक्रमाच्या अध्यक्षस्थानी महाविद्यालयाच्या प्राचार्या प्रा.डॉ. मीना निकम मॅडम तथा मराठी विभाग प्रमुख डॉ. गणेश मालटे सर, प्रा. पाटील मॅडम व प्रा. दिलीप उन्हाळे यांची उपस्थिती होती. कार्यक्रमाचे प्रास्ताविक मराठी विभाग प्रमुख डॉ. गणेश मालटे यांनी, सूत्रसंचालन प्रा. प्रशांतकुमार डोंगरदिवे यांनी व आभार प्रदर्शन डॉ. सुनील पवार यांनी केले.

बी.ए.भाग २ चे विद्यार्थी अमर शिंदे, अमृता देशमुख व सुवर्णा बनकर यांनी आपली मनोगते व्यक्त केली. सदर व्याख्यानाला प्रा. चिंचोले, प्रा. बनसोडे, प्रा. मघाडे, प्रा. वाकोडे यांचेसह महाविद्यालयातील विद्यार्थी उपस्थित होते.

विभाग प्रमुख डॉ. मालटे सरांच्या मार्गदर्शनात पीएच.डी. संशोधिका कु. स्मिता मांडेकर यांनी विद्यापीठात आपला थेसिस सादर केला.

तर कु. निकता प्रल्हाद गाडे ही विद्यार्थीनी विद्यापीठातून ७ वी मेरीट आली असून तिच्या यशाने महाविद्यालयाचे नाव विद्यापीठ स्तरावर झळकले आहे. मराठी व मराठी साहित्य या विषयात अमय तिवारी, अमृता देशमुख, सुवर्णा बनकर या विद्यार्थ्यांनी यश प्राप्त केले.

स्व.ॲड. ज्योतीराव राऊत यांच्या स्मृतिप्रित्यर्थ शिवाजी महाविद्यालयात व्याख्यान संपन्न :

श्री शिवाजी विज्ञान व कला महाविद्यालय चिखली येथे ॲड. ज्योतिराव राऊत यांच्या स्मृतिप्रित्यर्थ प्रा. डॉ. वैंव म्हस्के यांचे विदर्भातील बहुजन चळवळीत डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे योगदान या विषयावर नुकतेच व्याख्यान संपन्न झाले. याप्रसंगी डॉ. म्हस्के यांनी भाऊसाहेब पंजाबराव देशमुख यांच्या सामाजिक कार्याचा आढावा घेऊन संसदेतील भाऊसाहेबांच्या कार्याचा आढावा घेतला.

या कार्यक्रमाचे अध्यक्ष मा. आमदार डॉ. राजेंद्रजी शिंगणे होते. त्यानी आपल्या अध्यक्षीय भाषणातून बोलताना सांगितले की, आजची नवीन पिढी सोशल मीडिया भोवती फिरते आहे. शिक्षणाबरोबरच त्यांना महापुरुष कळले पाहिजे, त्यासाठी अशा कार्यक्रमाच्या आयोजनाची गरज असल्याचे त्यांनी सांगितले.

या प्रसंगी प्राचार्य डॉ. पी. एस. वायाळ, श्रीमती प्रतिभाताई राऊत, मधुकरराव पाटील, विष्णूभाऊ पाटील, प्राचार्य डॉ. एस. टी. निकम याची प्रमुख उपस्थिती होती. व्याख्यानाचे आयोजन स्व.ॲड. राऊतसाहेबांचे सुपुत्र सत्यजित राऊत यांच्या वतीने करण्यात आले.

कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन डॉ. गणेश मालटे यांनी केले. आभार प्रदर्शन डॉ. पल्लवी नल्ले यांनी केले. कार्यक्रमासाठी जिल्ह्यातील शिवाजी शिक्षण संस्थेचे कर्मचारी उपस्थित होते.

डॉ. गणेश गोपाळराव मालटे
मराठी विभाग प्रमुख

***

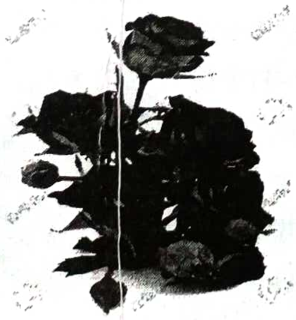

राज्यशास्त्र विभाग

आंतराष्ट्रीय लोकशाही दिन साजरा :

तहसिल कार्यालय चिखली व श्री शिवाजी महाविद्यालय राज्यशास्त्र विभागाच्या संयुक्त विद्यमाने दि.१५ सप्टेंबर २०२३ रोजी श्री शिवाजी विज्ञान व कला महाविद्यालय, चिखली येथे आंतरराष्ट्रीय लोकशाही दिन मा. सुरेश कव्हळे, तहसिलदार, चिखली यांचे अध्यक्षतेखाली साजरा करण्यात आला. याप्रसंगी महाविद्यालयाच्या प्राचार्या डॉ. निकम, श्री शिवाजी शिक्षण संस्थेचे स्विकृत सदस्य प्राचार्य डॉ. पी.एस.वायाळ व आजीवन सदस्य मधूकरराव पाटील, प्रा. अक्षय वाकडे, मा. काळे, प्रा.डॉ. मालटे व इतर सहकारी शिक्षा व महाविद्यालयाचे सर्व विद्यार्थी हजर होते. या प्रसंगी सुरेश कव्हळे, तहसिलदार, चिखली यांनी लोकशाहीचे महत्व, भारतातील निवडणूकीत लोकशाहीचे असणारे महत्व याबाबत मार्गदर्शन करून नवयुवकांनी आपले नांव मतदार यांदीत समाविष्ट करण्याबाबत आवाहन करून प्रत्यक्ष मतदानाचे वेळी आपले कुटुंबासह मतदानाचा हक्क बजावण्याबाबत देखील आवाहन करण्यात आले. याप्रसंगी प्राचार्य डॉ. पी.एस.वायाळ यांनी लोकशाहीमुळे नागरीकांना मिळालेले स्वतंत्र्य त्याचप्रमाणे लोकशाहीत युवकांचा सहभाग याविषयी सविस्तर मार्गदर्शन केले.

या प्रसंगी महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांच्या स्पर्धा, निबंध स्पर्धा, घोषवाक्य स्पर्धेचे आयोजन करण्यात आले होते. यामध्ये विद्यार्थ्यांनी सहभाग घेतला.

श्री शिवाजी महाविद्यालयात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर महापरिनिर्वाण दिन अभिवादन कार्यक्रम संपन्न :

दि.६ डिसेंबर २०२३ रोजी श्री शिवाजी विज्ञान व कला महाविद्यालयात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या महापरिनिर्वाण दिनाचा अभिवादन कार्यक्रम घेण्यात आला.

सदर कार्यक्रमाला अध्यक्षस्थानी महाविद्यालयाच्या प्राचार्य डॉ. मिना निकम होत्या तर प्रमुख अतिथी शिवाजी शिक्षण संस्थेचे सदस्य प्राचार्य डॉ. पी.एस. वायाळ, गुणवत्ता हमी नियंत्रण कक्षाच्या समन्वयक डॉ. पोच्छी, प्रा.डॉ. जुक्कलकर, प्रा.डॉ. मालटे, प्रा.डॉ. कलाखे इ. उपस्थित होते. यावेळी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचा आदर्श घेऊन

विद्यार्थ्यांनी मार्गक्रमण करावे असा संदेश कार्यक्रमाच्या अध्यक्षा डॉ. निकम यांनी विद्यार्थ्यांना दिला तर डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांसारखी ज्ञानाची उपासना विद्यार्थ्यांनी करावी असे प्राचार्य डॉ. पी.एस.वायाळ यांनी मार्गदर्शन केले. यावेळी प्रा. अक्षय वाकोडे यांनी कार्यक्रमाचे प्रास्ताविक केले. तर सूत्रसंचालन प्रा.डोंगरदिवे व आभारप्रदर्शन प्रा. सोळंकी यांनी केले.

महाराष्ट्र राज्य विधिमंडळाच्या हिवाळी अधिवेशनात पल्लवी मोतीराम साळवे हीचा सहभाग :

५० व्या राष्ट्रकुल संसदीय मंडळ यांचे वतीने सांसदीय कार्यप्रणाली आणि प्रथा या विषयावरील अभ्यास वर्गात सहभाग होण्यासाठी महाविद्यालयाचा एम.ए. भाग-१ (राज्यशास्त्र) ची विद्यार्थीनी पल्लवी मोतीराम साळवे हीची निवड झाली होती. त्यामुळे तिला महाराष्ट्र राज्य विधीमंडळाचे नागपुर येथील हिवाळी अधिवेशनात ११ ते १८ डिसेंबर २०२३ या कालावधीत सहभागी होण्याची संधी मिळाली. या दरम्यान महाराष्ट्रातील विविध विद्यापीठाच्या विद्यार्थ्यांनी सांसदीय कार्यप्रणाली, कामकाज पद्धत, प्रथा परंपरा व स्वरूप यांचे जवळून निरीक्षण व अध्ययन केले.

श्री शिवाजी महाविद्यालयात मानवी हक्क दिन कार्यक्रम संपन्न :

दि.१२-१२-२०२३ स्थानिक शिवाजी विज्ञान व कला महाविद्यालयात राज्यशास्त्र विभागाच्या वतीने मानवी हक्क दिनाचा कार्यक्रम घेण्यात आला.

सदर कार्यक्रमाच्या अध्यक्षस्थानी महाविद्यालयाच्या प्राचार्य डॉ. मिना निकम तर प्रमुख उपस्थितीत शिवाजी शिक्षण संस्थेचे स्विकृत सदस्य प्राचार्य डॉ. पी.एस.वायाळ गुणवत्ता हमी कक्षाच्या समन्वयक डॉ. पोच्छी, प्रा.डॉ. मालटे, प्रा.डॉ. जुक्कलकर, प्रा.डॉ.कलाखे ह्यांची उपस्थिती होती.

कार्यक्रमाचे प्रास्ताविक प्रा. अक्षय वाकोडे तर सुत्रसंचालन प्रा.डोंगरदिवे तर आभारप्रदर्शन प्रा.सोळंकी ह्यांनी केले. रोहित ढोणे व सुवर्णा बनकर ह्या विद्यार्थ्यांनी ह्यावेळी मानवी हक्क दिना निमित्त भाषण केले. कार्यक्रमासाठी प्रा. पवार, प्रा. तळेकर, प्रा. उभे, प्रा. मोरे यांनी परीश्रम घेतले.

शिवाजी महाविद्यालयात राष्ट्रीय मतदार दिन उत्साहात साजरा

दि.२५ जानेवारी २०२४ रोजी श्री शिवाजी विज्ञान व कला महाविद्यालय, चिखलीतील राज्यशास्त्र विभागाच्या वतीने राष्ट्रीय मतदार दिन विविध स्पर्धेचे आयोजन करून साजरा करण्यात आला. या स्पर्धामध्ये विद्यार्थ्यांनी उत्स्फूर्त सहभाग घेत आपल्या कलागुणाचे प्रदर्शन केले. यामध्ये वक्तृत्व स्पर्धेमध्ये प्रथम क्रमांक अमर शिंदे, द्वितीय क्रमांक शेख अयान शेख राजू, तृतीय क्रमांक विशाल इंगळे, निबंध स्पर्धेत प्रथम क्रमांक धारा सुरशे, द्वितीय क्रमांक सुवर्णा बनकर, तृतीय क्रमांक अमृता दशमुख तर रांगोळी स्पर्धेत प्रथम क्रमांक मयुरी दंदाले, द्वितीय क्रमांक मोहिनी चोपड तर ततीय क्रमांक वैभवी मोरंगजे या विद्यार्थ्यांनी मिळवला.

या कार्यक्रमाच्या अध्यक्षस्थानी महाविद्यालयाच्या प्राचार्या डॉ. मीना निकम, तर प्रमुख उपस्थितीत श्री शिवाजी शिक्षण संस्थेचे सदस्य प्राचार्य डॉ. पी. एस. वायाळ, गुणवत्ता हमी कक्षाच्या समन्वयक प्रा.डॉ. पोच्छी, प्रा.डॉ.मालटे, प्रा.डॉ. जुक्कलकर, प्रा.डॉ. कलाखे, प्रा. दिलीप उन्हाळे यांची उपस्थिती होती.

प्रास्ताविक प्रा. अक्षय वाकोडे यांनी, सूत्रसंचालन प्रा. निता उभे यांनी तर आभार प्रदर्शन प्रा. मघाडे यांनी केले.

प्राचार्य डॉ. पी.एम.वायाळ यांच्या हस्ते गुणवंत विद्यार्थाना पारितोषिक देऊन गौरविण्यात आले. यावेळी मतदार जागरूकता शपथ विद्यार्थ्यांना देण्यात आली. कार्यक्रमासाठी प्रा. चिचोले, पी.पी.पवार, प्रा. खरात, डॉ. सुनील पवार, प्रा.डोंगरदिवे, प्रा.संदीप उन्हाळे, प्रा. सोळंकी, प्रा. मोरे यांनी मेहनत घेतली.

प्रा.अक्षय संजय वाकोडे
राज्यशास्त्र विभागप्रमुख

***

गृहअर्थशास्त्र विभाग

गृहअर्थशास्त्र विभागाच्या वतीने विद्यार्थिनींच्या व्यक्तिमत्त्व विकासाच्या दृष्टिकोनातून विविध कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले. शैक्षणिक सत्र २०२३-२४ मध्ये गृह-अर्थशास्त्र विभागाच्या वतीने विविध उपक्रम राबविले गेले.

दि.२९ आगस्ट २०२३ : रक्षाबंधन या सणाचे औचित्य साधून विद्यार्थिनीकरिता गृहअर्थशास्त्र व वनस्पतीशास्त्र यांच्या संयुक्त विद्यमाने पर्यावरण पूरक राखी या कार्यशाळेचे आयोजन करण्यात आले. गृहअर्थशास्त्र विभाग प्रमुख प्रा. डिक्कर यांनी विद्यार्थिनींना पर्यावरण पूरक राख्यांचे विविध प्रकार शिकविले. तसेच यामधून स्वयंरोजगार देखील करता येऊ शकतो याविषयी मार्गदर्शन. राख्या बनविण्यासाठी कापूस, फळांच्या बिया, तसेच धान्य याचा वापर करून सुंदर राख्या बनविण्यात आल्या. प्रा.डॉ. पोच्छी यांनी मार्गदर्शन करताना प्लॅस्टिक पासून बनविलेल्या राख्या पर्यावरणासाठी घातक असून पर्यावरणाच्या रक्षणासाठी आपण पर्यावरण पूरक राख्या वापरण्याचा संकल्प केला पाहिजे याविषयी विद्यार्थिनींना प्रोत्साहित केले.

दि.४ सप्टेंबर २०२३ : 'पोषण सप्ताह' निमित्त गृहअर्थशास्त्र विभागातील विद्यार्थ्यांनीकरिता आहार आणि स्वास्थ या विषयी मार्गदर्शन करण्यात आले. या कार्यक्रमासाठी प्रमुख वक्त्या प्रा.डॉ. सुनिता कलाखे या होत्या. विद्यार्थिनींनी आपले शारीरिक मानसिक आणि सामाजिक स्वास्थ उत्तम राहण्यासाठी पोषक आहार घेणे किती महत्वाचे आहे याविषयी मार्गदर्शन केले. महाविद्यालयाच्या प्राचार्य डॉ. निकम या अध्यक्ष म्हणुन लाभल्या. यांनी आजच्या विद्यार्थिनींची मानसिकता व स्वास्थ याचा भावी आयुष्यावर होणारा परिणाम याविषयी मार्गदर्शन करून विद्यार्थिनींची संवाद साधला. गृहअर्थशास्त्र विभाग प्रमुख प्रा. डिक्कर यांनी आपल्या प्रास्ताविकात विद्यार्थिनींना आपली दिनचर्या व आहार याचा स्वास्था वर होणारा परिणाम याविषयी माहिती सांगितली. प्रा. खरात यांनी कार्यक्रमाचे आभार प्रदर्शन केले. कार्यक्रमात विद्यार्थिनींच्या उत्स्फूर्त प्रतिसाद मिळाला.

दि.२४ डिसेंबर २०२३ : 'आंतरराष्ट्रीय भरडधान्य वर्ष' या अनुषंगाने गृहअर्थशास्त्र, वनस्पतीशास्त्र व अर्थशास्त्र यांच्या संयुक्त विद्यमाने 'भरडधान्य थाळी सजावट' स्पर्धा आयोजित करण्यात आली. कार्यक्रमासाठी प्रमुख पाहुणे म्हणून राजेंद्रसिंह जाधव उपविभागीय अधिकारी बुलढाणा हे लाभले. मार्गदर्शन करतांना भरड धान्याचे आहारातील महत्त्व जाणून घेऊन त्याचा वापर दैनंदिन आहारामध्ये होणे अत्यंत आवश्यक असून यासाठी धान्याचे लाभ जनसामान्यांच्या मनावर अशा स्पर्धेच्या माध्यमातून पोहचविणे तसेच जनजागृती करणे गरजेचे आहे असे सांगितले. कार्यक्रमाच्या आयोजनाची भूमिका स्पष्ट करताना प्रा.डॉ. पोच्छी यांनी आहारातील भरड धान्याचा वापर कमी झाल्याचे कुटुंबाला विविध आजाराचा सामना करावा लागत असल्याचे असल्याने रोजच्या आहारात भरड धरण्याचा वापर करून आपल्या आरोग्याची काळजी घेणे महत्त्वाचे असल्याचे सांगितले. तसेच उपस्थित प्रा. जुक्कलकर यांनी भरड धान्याचा शोध लावणारे खादरवली हे एक भारतीय शास्त्रज्ञ आहार व आरोग्य तज्ञ आहेत तसेच 'मिलेटमॅन' म्हणून प्रसिद्ध असून जगाला भरड धान्याचे महत्त्व माहिती करून देणारे शास्त्रज्ञ असल्याची माहिती सांगितली. कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन डॉ. सुनिता कलाखे यांनी तर आभार प्रदर्शन यांनी प्रा. डिक्कर यांनी केले. विद्यार्थीनींनी स्पर्धेत उत्साहाने सहभाग घेतला.

दि.२१ फेब्रुवारी २०२३ : गृहअर्थशास्त्राच्या अभ्यासक्रमातील एक भाग म्हणून तसेच स्वयंरोजगाराची मानसिकता तयार करणे काळाची गरज लक्षात घेऊन विद्यार्थीनीकरिता स्वयंरोजगार केंद्राला भेट आयोजित करण्यात आली. 'भिमाई महिला स्वयंसहायता बचत गट' या स्वयंरोजगार केंद्राला भेट दिली. विद्यार्थिनींनी व्यवसाय करणाऱ्या महिलांना व्यवसायाविषयी प्रश्न विचारून माहिती मिळवली. स्वयंरोजगार कर्त्यांनी विद्यार्थ्यांना स्वयंरोजगार सुरू करण्याकरिता शासनाने केलेल्या विविध योजनांविषयी माहिती दिली. यातून विद्यार्थिनींना स्वयंरोजगार करताना चिकाटी, ग्राहकांशी संपर्क साधने, बोलण्याचे कौशल्य, मनमिळावू स्वभाव तसेच जिद्द या गोष्टी विशेष महत्त्वाचे असल्याचे लक्षात आले. स्वयंरोजगार केंद्राच्या भेटीचा उद्देश विद्यार्थिनींना भावी आयुष्यात निश्चितच उपयोगी पडेल असा होता.

दि.२१ मार्च २०२४ : 'इव्हेंट मॅनेजमेंट (कार्यक्रम व्यवस्थापन) विषय मार्गदर्शन घेण्यात आले. कौटुंबिक सामाजिक सांस्कृतिक राजकीय जाहिरात इत्यादी प्रकारचे इव्हेंट करणे सामाजिक गरज झालेली दिसून येते. याविषयी विद्यार्थिनींना मार्गदर्शन मिळावे या अनुषंगाने या कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले. कार्यक्रमाचे अध्यक्ष महाविद्यालयाच्या प्राचार्य डॉ.निकम तसेच मार्गदर्शक प्रा.डॉ.बिनीवाले या लाभल्या. प्रा.डॉ.बीनीवाले यांनी मार्गदर्शन करताना, समाजात इव्हेंट व्यवस्थापन करणारे प्रशिक्षक नाहीत, रोजगार वाढविण्यासाठी तरुणांना कौशल्याचे शिक्षण देण्याच्या उद्देशाने रोजगार मिळावा, व्यावसायीकांना आर्थिक फायदा होण्याच्या उद्देशाने या कौशल्याची गरज असल्याचे सांगत गृह अर्थशास्त्र या विषयातून विद्यार्थिनींना शिक्षण मिळत असल्याने हा विषय खूप महत्त्वाचा असल्याचे मत व्यक्त केले. प्रा. डॉ. निकम यांनी इव्हेंट मॅनेजमेंट हा महत्त्वाचा व्यवसाय बनला असून यासाठी लागणारे गुण, कौशल्य विकसित करून आपला व्यवसाय सुरू करू शकतो याविषयी मार्गदर्शन केले. कार्यक्रमात प्रा.डॉ.वनिता पोच्छी या देखील उपस्थित होत्या. कार्यक्रमाचे प्रास्ताविक करताना प्रा. मिनल डिक्कर यांनी 'इव्हेंट मॅनेजमेंट' साठी शिस्त, प्रामाणिकपणा, कामात सातत्यपणा, चिकाटी, नीटनेटकेपणा, स्पष्ट बोलणे, यासारखे कौशल्य असणे किती महत्त्वाचे आहे याविषयी माहिती सांगितली. कार्यक्रमाचे आभार प्रदर्शन डॉ. सुनिता कलाखे यांनी केले.

प्रा. मिनल डिक्कर
विभागप्रमुख

***

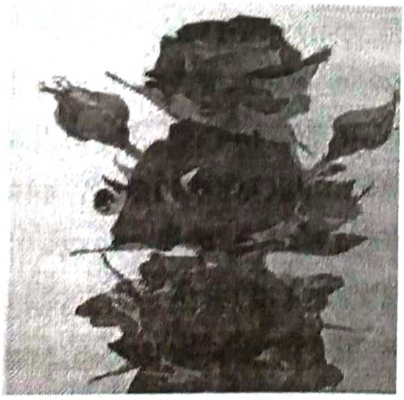

अर्थशास्त्र विभाग

भारतीय अर्थव्यवस्था जागतिक स्तरावर पाचव्या क्रमांकावर पोहोचली आहे. आयटी क्षेत्रापेक्षाही अर्थशास्त्राच्या विद्यार्थ्यांना चांगले पॅकेज बहुराष्ट्रीय कंपन्या देत आहेत. ही बाब म्हणजे डॉ. पंजाबराव देशमुख यांच्या शतकोत्तर रौप्य महोत्सवी वर्षात आनंदाची आहे. जल, जमीन आणि जंगल यांच्या समृद्धीसाठी युनोने ''जागतिक भरड धान्य वर्ष' म्हणून हे वर्ष साजरे केले आहे. भारतात 'श्री अन्न' बाबत सरकारने मोठ्या प्रमाणात जागृती केली आहे. त्याचाच एक भाग म्हणून भाऊसाहेबांना आदरांजली वाहण्यासाठी अर्थशास्त्र विभाग व श्री शिवाजी शिक्षण संस्थेने भरड धान्यावर कॉफी टेबल बुक प्रकाशित केले आहे. विषयाची ओळख, विशेष तज्ञ मार्गदर्शन, प्रदर्शनीमधील सहभाग, संशोधन दृष्ट्या क्षेत्रभेटी इत्यादी कार्यक्रमाचे आयोजन सन २०२३-२४ वर्षात घेण्यात आले आहे त्याचा अहवाल खालील प्रमाणे.

१.१) महाविद्यालय विषय परिचय : (२५/०७/२०२३)

नवीन विद्यार्थ्यांचे स्वागत करण्याबरोबरच महाविद्यालयाचे निर्मिती, संस्कृती, संस्कार आणि विचार, महाविद्यालयाची उत्तुंग भरारी याचा परिचय व त्यांना घेतलेल्या कला शाखेतील विषयाबद्दल तसेच भविष्यातील संधी सांगून समाजसुधारकांच ऋण आणि भविष्य घडवितांना समाज विकासाची दृष्टी देण्यासाठी तसेच विद्यार्थ्यांना महाविद्यालय संस्था, विषय परिचय व स्वागत समारंभाचे आयोजन करण्यात आले होते.

१.२) जागतिक लोकसंख्या दिन : (११/०७/२०२३)

जगाची लोकसंख्या अभ्यासण्यामागे विकास हेच ध्येय असल्यामुळे लोकसंख्येच्या अभ्यासाला फार महत्त्व आहे. भारतीय लोकसंख्या आणि जगाची प्रगती अभ्यासण्याच्या दृष्टीने दिनांक ११ जुलै २०२३ रोजी जागतिक लोकसंख्या दिन महाविद्यालयात साजरा करण्यात आला. या कार्यक्रमाचे अध्यक्ष प्राचार्य, डॉ. ओमराज देशमुख, प्रमुख वक्ते प्रा. शशिकांत पाटील हे होते. डॉ. वनिता पोच्छी, डॉ. गणेश मालटे प्रास्ताविक प्रा. सतीश काळे यांनी केले. सूत्रसंचालन डॉ. सुनिता कलाखे आभार प्रा. प्रतिभा चिखले यांनी मानले.

१.३) शिक्षक दिन साजरा : (०५/०९/२०२३)

डॉ. सर्वपल्ली राधाकृष्णन यांचा जन्मदिवस शिक्षक दिन म्हणून साजरा करताना श्री शिवाजी शिक्षण संस्थेचे स्वीकृत सदस्य प्राचार्य, डॉ. पी.एस.वायाळ यांनी विद्यार्थ्यांना शिक्षक दिनाचे महत्त्व सांगताना श्री शिवाजी शिक्षण संस्थेची ज्ञानगंगा केंब्रिजपर्यंत पोहोचवावी अशी आशा व्यक्त केली. कार्यक्रमाचे अध्यक्षस्थान महाविद्यालयाचे प्राचार्य, डॉ. मीना निकम यांनी स्वीकारले. प्रास्ताविक प्रा.श्रीकांत तळेकर यांनी केले. कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन कु. सुवर्णा बनकर तर आभार प्रदर्शन प्रा. स्वप्निल काळे यांनी मानले.

१.४) जागतिक अन्न दिवस : (१६/१०/२०२३)

कार्यक्रमाचे प्रमुख वक्ते डॉ. महादेव रिठे यांनी भारत हा अन्नधान्याच्या बाबतीत स्वयंपूर्ण होण्यामागे डॉ. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख यांचे कृषी क्षेत्रातील कार्य फार मोठे आहे असे मार्गदर्शनातून व्यक्त केले. कार्यक्रमाचे अध्यक्षस्थानी प्राचार्य, डॉ. मीना निकम, उपस्थित डॉ. वनिता पोच्छी ह्या होत्या. कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन डॉ. सुनिता कलाखे तर आभार प्रदर्शन प्रा. श्रीकांत तळेकर यांनी केले.

१.५) जिल्हास्तरीय अर्थज्ञान कल चाचणी परीक्षा : (२३/१२/२०२३)

श्री शिवाजी महाविद्यालयात डॉ. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख यांच्या शतकोत्तर जयंती उत्सवानिमित्त त्यांच्या भाऊसाहेबांच्या जीवन व कार्यावर जिल्हास्तरीय कल चाचणीचे आयोजन अर्थशास्त्र विभागाद्वारे करण्यात आले होते. या स्पर्धेमध्ये जिल्ह्यातील १९१ विद्यार्थ्यांनी सहभाग घेतला. स्पर्धेतील सहभागी विद्यार्थ्यांचे प्रथम, द्वितीय आणि तृतीय क्रमांक काढण्यात आले.

या स्पर्धेचे आयोजन डॉ. सुनिता कलाखे आणि प्रा. दिलीप गावंडे यांनी केले.

१.६ जिल्हास्तरीय भरडधान्य आणि पदार्थ सजावट स्पर्धा कार्यशाळा : (२४/१२/२०२३)

आंतरराष्ट्रीय भरडधान्य वर्षानिमित्त व डॉ. पंजाबराव देशमुख यांच्या जयंतीनिमित्त जिल्हास्तरीय भरड धान्य स्पर्धेचे आयोजन करण्यात आले होते. या स्पर्धेचे उद्घाटक राजेंद्रसिंह जाधव उपविभागीय अधिकारी बुलडाणा यांनी केले. या स्पर्धेत थाळी सजावट सहभागी विद्यार्थ्यांचे प्रथम, द्वितीय आणि तृतीय क्रमांक काढण्यात आले. कार्यशाळेच्या अध्यक्षस्थानी प्राचार्य, डॉ. मीना निकम, डॉ. वनिता पोच्छी, डॉ. गणेश मालटे, डॉ. जुक्कलकर हे उपस्थित होते. सूत्रसंचालन डॉ. सुनिता कलाखे तर आभार प्रदर्शन प्रा. मीनल देशमुख यांनी मानलेत.

१.७) आर्थिक साक्षरता कार्यशाळा : (०१/०२/२०२४)

आर्थिक साक्षरता कार्यशाळेच्या अध्यक्षस्थानी प्राचार्य डॉ. मीना निकम ह्या होत्या. कार्यशाळेला लाभलेले प्रमुख वक्ते कॅनरा बँकेचे व्यवस्थापक अपेक्षा भांड यांनी विद्यार्थ्यांना बँकेच्या नियमित व्यवहारांची माहिती दिली तसेच आर्थिक व्यवस्थापनाच्या सूत्रांविषयी विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन केले. कार्यशाळेचे दुसरे वक्ते तुषार पाटील यांनी सुद्धा विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन केले. या कार्यक्रमाचे प्रास्ताविक प्रा.सतीश काळे यांनी केले. सूत्रसंचालन प्रा.शशिकांत पाटील तर आभार प्रदर्शन डॉ. सुनिता कलाखे यांनी मानले.

१.८) सांस्कृतिक महोत्सव/बचत गट जिल्हा विक्री बाजार : (२१/०२/२०२४)

महाराष्ट्र शासनाच्या सांस्कृतिक मंत्रालयातर्फे आयोजित महासंस्कृती महोत्सवात बचत गटाच्या महिला उत्पादनाचा बाजार क्रीडा संकुल चिखली येथे दि.१/२/२०२४ ३/२/२०२४ रोजी आयोजित करण्यात आला होता. या बाजाराला अर्थशास्त्र विभागाच्या विद्यार्थ्यांनी भेट देऊन बचत गटाची माहिती, आर्थिक अध्ययन केले. यासाठी महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. मीना निकम, डॉ. सुनिता कलाखे, प्रा. मीनल देशमुख यांनी विद्यार्थ्यासह सहभाग नोंदविला.

१.९) संशोधन प्रकल्प :

''बचत गटाच्या माध्यमातून महिलांचा आर्थिक विकास'' या विषयावर ३१ विद्यार्थ्यांच्या मदतीने बुलडाणा जिल्ह्यातील प्रमुख २५ बचत गटाच्या १८० महिलांसोबत संपर्क केला. तसेच बचत गटाच्या कार्याचे अध्ययन करून संशोधन प्रकल्प तयार करण्यात आला.

१.१०) राज्यस्तरीय वकृत्व स्पर्धेत सहभाग : (२१/१०/२०२३)

जिजामाता महाविद्यालय बुलढाया येथे शिक्षण महर्षी डॉ. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख यांच्या शतकोत्तर रौप्य महोत्सवी (१२५ व्या) जयंती वर्षानिमित्त वकृत्व स्पर्धेचे आयोजन करण्यात आले होते. या स्पर्धेमध्ये कु. कोमल भगत श्री. विशाल इंगळे यांनी सहभाग घेतला.

१.११) संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठाच्या गुणवत्ता यादीत कु. प्रल्हाद निकिता गाडे हिने कला विभागातून सातवी मेरिट येण्याचा बहुमान तिने पटकाविला.

डॉ. सुनिता म. कलाखे
अर्थशास्त्र विभागप्रमुख

***

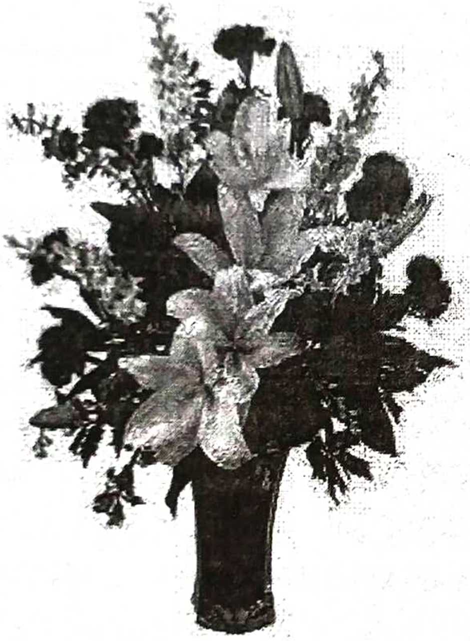

इतिहास विभाग

* दि. ०२/१०/२०२३ रोजी बि.ए.भाग-१,२ व ३ च्या विद्यार्थ्यांना 'राष्ट्रपिता महात्मा गांधी' यांनी केलेल्या स्वातंत्रता आंदोलना बद्दल प्रा. अक्षय वाकोडे व प्रा. गणेश सोळंकी यांनी विद्यार्थ्यांना माहिती दिली.

* दि. ०२/१०/२०२३ ते ०५/१०/२०२३ या कालावधीत इतिहास विभागाच्या वतीने शैक्षणिक अभ्यास सहलिचे आयोजन करण्यात आले होते. यामध्ये जेजुरी, प्रतापगड, राजगड, तुळजापुर, पंढरपुर येथे भेट देऊन तेथील ऐतिहासिक स्थळांची विस्तृत माहिती देण्यात आली.

* दि. २०/११/२०२३ रोजी बी.ए.भाग १, २ व ३ च्या विद्यार्थ्यांसाठी बहुपर्यायी वस्तुनिष्ठ परीक्षा घेण्यात आली. यामध्ये विद्यार्थी मोठ्या प्रमाणात सहभागी झाले.

* दि. १९/०२/२०२४ रोजी महाविद्यालयात 'शिव जयंती' कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले. या कार्यक्रमाच्या अध्यक्षस्थानी प्रा. डॉ. गणेश मालटे, प्रमुख वक्ते म्हणुन डॉ. जे.जे. जाधव व इतर मान्यवर उपस्थित होते. प्रमुख वक्ते डॉ. जे.जे. जाधव यांनी छत्रपती शिवाजी महाराज यांनी स्वराज्य निर्माण करण्यासाठी अठरा पघड जाती संघटन कसे केले याबद्दल सविस्तर माहिती दिली. यानंतर अध्यक्षीय भाषणात प्रा. डॉ. गणेश मालटे यांनी छत्रपती शिवाजी महाराज यांच्या गनिमी कावा पद्धत सह्याद्री पर्वतरांगामध्ये यशस्वी करण्यासाठी काय केले याबद्दल सविस्तर माहिती दिली. या कार्यक्रमाचे सुत्रसंचालन प्रा. डॉ. विष्णु पडवाल यांनी केले व आभार कु. वैष्णवी घुबे हिने मानले.

* दि. २३/०३/२०२४ रोजी इतिहास विभागाच्या वतीने Guest Lecture on "Netaji Subhash Chandra Bose : A Revolutionary Period" या विषयावर Guest Lecture घेण्यात आले. या कार्यक्रमाचे प्रमुख वक्ते श्री. अमरीश पुंडलिक, सामाजिक कार्यकर्ता, जळगांव जामोद यांनी विद्यार्थ्यांना नेताजी सुभाषचंद्र बोस यांनी स्वतंत्रता आंदोलनातील कार्य आणि आझाद हिंद सेना स्थापनेतील योगदान या विषयावर मार्गदर्शन केले. या कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन प्रा. डॉ. विष्णु पडवाल यांनी केले व आभार प्रा. अक्षय वाकोडे यांनी

मानले. या कार्यक्रमात विद्यार्थी मोठ्या संख्येत सहभागी झाले होते.

* दि. ३०/०३/२०२४ रोजी इतिहास विभागाच्या वतीने बि.ए.भाग- १,२ व ३ च्या सम सत्र च्या विद्यार्थ्यांची अंतर्गत मुल्यमापन बहुपर्यायी वस्तुनिष्ठ परीक्षा घेण्यात आली. यामध्ये विद्यार्थी मोठ्या प्रमाणात सहभागी झाले.

प्रा. डॉ. विष्णू रा. पडवाल
(इतिहास विभागप्रमुख)

***

वाणिज्य विभाग

शैक्षणिक वर्ष २०२३-२४ मध्ये जून महिन्यात महाविद्यालय सुरू झाले. या दरम्यान प्रवेश प्रक्रिया सुद्धा सुरु झाली होती. वाणिज्य विभागात पदवी आणि पदव्युत्तर विभागात खालील प्रमाणे विद्यार्थी प्रवेशित झाले.

पदवी	-	१६४
पदव्युत्तर	-	५८
एकूण	-	२२२

दिनांक १५ जुलै २०२३ पासून नियमीत वेळापत्रक लावण्यात आले व तासिका सुरू करण्यात आल्या. इंग्रजी व मराठी माध्यमांच्या तासिकांची विभागणी नियमित शिक्षक व घड्याळी तत्वावरील शिक्षकांमध्ये करण्यात आली. सर्व विद्यार्थ्यांना गणवेश व ओळखपत्र आवश्यक असल्यामुळे त्यासाठी दोन आठवड्यांची मुदत विद्यार्थ्यांना देण्यात आली. पहिल्या आठवड्यात वाणिज्य विभागातील सर्व विषयांची माहिती विद्यार्थ्यांना देण्यात आली व त्यांना उदबोधन करण्यात आले.

वाणिज्य शाखेच्या विद्यार्थ्यांना व्यावसायिक अभ्यासक्रमाचे ज्ञान आवश्यक आहे. त्यादृष्टीने त्यांना योग्य ते मार्गदर्शन मिळावे या हेतूने विभागामार्फत विविध कार्यक्रम तसेच कार्यशाळेचे आयोजन करण्यात आले.

१. **Induction Program :-** दिनांक ३१ जुलै २०२३ रोजी वाणिज्य विभागाच्या वतीने बी.कॉम. भाग-१ व एम.कॉम.भाग-१ च्या प्रवेशित विद्यार्थ्यांसाठी Induction प्रोग्राम आयोजित करण्यात आला. ज्यामध्ये नवीन प्रवेशित विद्यार्थ्यांना महाविद्यालयाच्या परिसराची ओळख व महाविद्यालयाअंतर्गत चालणाऱ्या विविध उपक्रमांची (उदा. NSS, SPORTS, इ.) माहिती देण्यात आली. या कार्यक्रमात महाविद्यालयाचे प्राचार्या डॉ. मीना निकम यांनी मार्गदर्शन केले. तसेच IQAC समन्वयक प्रा.डॉ. वनिता पोच्छी यांनी सुद्धा आपले मनोगत व्यक्त केले. सदर कार्यक्रमाचे संचालन प्रा.डॉ.पी.पी. पवार यांनी तर प्रास्ताविक प्रा.डॉ.आर.पी.गवई (वाणिज्य विभाग प्रमुख) यांनी केले. आभार प्रदर्शन प्रा. होगले यांनी केले. कार्यक्रमाच्या यशस्वीतेसाठी डॉ. इंगळे, डॉ. गिनोडे, प्रा. वाघमारे यांनी परिश्रम घेतले.

२) **Career Guidance Program :-** दिनांक १५ सप्टेंबर २०२३ रोजी वाणिज्य विभाग आणि ओव्हरसीज करिअर हब, गुजरात यांच्या संयुक्त विद्यमाने वाणिज्य शाखेच्या अंतर्गत उपलब्ध रोजगार संधी व त्यासाठी नवनवीन कोर्सेस संदर्भात ओ.सी.एच.चे प्रतिनिधी श्री. अमित सोनी, श्री. गणेश शेजोळे व श्री. धनराज राठी यांनी विद्यार्थ्यांना सविस्तर मार्गदर्शन करण्यात केले. त्यामध्ये प्रामुख्याने अकाऊंट विषयाशी संबंधि विविध कोर्सेस जसे सी.एफ.पी., सी.एम.ए., सी.एफ.ए., सी.सी.ए. इत्यादी कोर्सेसच्या अनुषंगाने महत्वपूर्ण माहिती देऊन विद्यार्थ्यांना भविष्यातील रोजगार संधी विषयी अवगत करण्यात आले. या कार्यक्रमात ८५ विद्यार्थ्यांनी आपला सहभाग नोंदविला. या कार्यक्रमासाठी अध्यक्ष म्हणून महाविद्यालयाचे प्राचार्या डॉ. मीना निकम लाभल्या होत्या. सदर कार्यक्रमात वाणिज्य विभाग प्रमुख प्रा.डॉ.आर.पी.गवई सर यांनी विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन केले. सदर कार्यक्रमाचे संचालन प्रा.डॉ.पी.पी.पवार यांनी तर प्रास्ताविक प्रा. होगले यांनी केले. आभार प्रदर्शन प्रा. वाघमारे यांनी केले. कार्यक्रमाच्या यशस्वीतेसाठी डॉ. इंगळे, डॉ. गिनोडे, प्रा. होगले आणि प्रा.नन्हई यांनी परिश्रम घेतले.

३) **Workshop on Job Oriented Skill Training :-** वाणिज्य विभागाच्या वतीने करिअर कट्टा अंतर्गत तसेच सिटी बँक (मुंबई) यांच्या संयोजनाने जॉब ओरिएंटेड स्कील ट्रेनिंग प्रोग्रामच्या अनुषंगाने ''बँकिंग फायनान्स आणि

वेअरहाउस असोसिएट'' या कार्सेस संबंधी सिटी बँक मुंबई मार्फत वृषाली पाटील, यश तुपकर आणि हृतिक पाटील यांच्या द्वारे विद्यार्थ्यांना सविस्तर माहिती देण्यात आली. या उपक्रमाअंतर्गत विद्यार्थ्यांना एक महिन्याचे ट्रेनिंग संबंधित संस्थेमार्फत निःशुल्क उपलब्ध करून देण्यात आला. या उपक्रमाला सर्वच वर्गातील विद्यार्थ्यांचा उत्स्फूर्त प्रतिसाद मिळाला. या उपक्रमात २०० पेक्षा जास्त विद्यार्थ्यांनी आपला सहभाग नोंदविला आणि संबंधित संस्थेमार्फत ५०-५० विद्यार्थ्यांच्या दोन तुकड्यांना प्रत्यक्ष ट्रेनिंग देण्यात आले. या कार्यक्रमासाठी अध्यक्ष म्हणून महाविद्यालयाचे प्राचार्या डॉ. मीना निकम लाभल्या होत्या. तसेच डॉ. गणेश मालटे, डॉ. कुंभारे यांची प्रमुख उपस्थिती होती. सदर कार्यक्रमाचे संचालन प्रा.डॉ. पी. पी. पवार यांनी तर प्रास्ताविक प्रा.डी.के. नन्हई यांनी केले. आभार प्रदर्शन डॉ. कुंभारे यांनी केले. कार्यक्रमाच्या यशस्वीतेसाठी डॉ. इंगळे, डॉ. गिनोडे, प्रा. होगले आणि प्रा. वाघमारे यांनी परिश्रम घेतले.

(वाणिज्य विभाग)

***

MICROBIOLOGY DEPARTMENT ANNUAL REPORT 2023-24

Curricular & co-curricular activities for the students during Academic Session 2023-24

A) Organization of HIV- AIDS awareness programme:

HIV- AIDS awareness programme was organized by the Department of Microbiology in Collaboration with Red Ribbon Club and National Service Scheme on 01/12/2023.

On this occasion AIDS awareness Poster and Rangoli competition was organized in collaboration with NSS and Red Ribbon Club. In this poster competition 23 students participated and present the poster on different aspects of HIV-AIDS awareness & Rangoli competition 13 students participated and draw rangoli on different aspects of HIV-AIDS awareness. The Poster and Rangoli competition was inaugurated by Ku. Bhavana Campbell Madam Counselor of ICTC, Rural Hospital, Chikhli, Dr. M. T. Nikam, Principal & Dr. V. U. Pochhi madam, IQAC coordinator Shri Shivaji Science and Arts College, Chikhli. For success of this event Dr. S. N. Mendhe, Prof. S. S. Kale (Program Officer, NSS), Dr. V. U. Pochhi Madam, Prof. M. D. Kolte, Prof. D. L. Gawande & Mr. J. K. Ingle have taken necessary efforts for the organization of AIDS Awareness program.

B) Dr. S. N. Mendhe Attended and presented a Research paper in 2nd International Conference on "Innovations in Biotechnology Research for Sustainable Bioresources and Bioeconomy: Challenges & Practices" on 15th & 16th February 2024 at Sanjivani Arts, Commerce and Science College, Kopargaon (Shirdi), Maharshtra.

Prof. S. N. Mendhe
Head of the Department

***

Department of Computer Science Academic/Co-Curricular Activities Report 2023-24

1. **Students Participation in Departmental Activities:**

During the academic session **2023-24**, Department of Computer Science has organized following Co-Curricular activities for the students.

Seminar: During this academic session, students of B.Sc. Part II, III and M.Sc. Part I, II delivered seminar on recent topics to fulfill internal activity of integral part of curricula laid down by SGBA University Amravati during all the semesters. The concern teachers gave their valuable guidance to the students in order to prepare their seminar topics. Online facility has been made available to all students during presentation of seminar. Dr. A. B. Kadam - HOD, Dr. M. E. Jadhav, Dr. S. S. Gaikwad guided the students.

National Level Workshop On The Cult Of Terror, Along with Cyber Crimes:

During this academic session 2023-24, our department has been organized For the Workshop the resource person was **Dr. Shobha Baviskar, Assistant Professor, Govt. Institute of Forensic Science, Aurangabad.** Principal and Patron for the **National level workshop on "The Cult Of Terror, Along with Cyber Crimes".** Dr. M. T. Nikam who inspires us always and supports for successful conduction of the workshop. IQAC Coordinator Dr. V. U. Pochhi was the inaugural guest for the workshop, she has motivated and inspired us to organize such type of events.

The National level workshop on **The Cult Of Terror, Along with Cyber Crimes** was conducted by the Department of Computer Science. Dr. A. B. Kadam HOD, Convener of this workshop. Dr. Mukti E. Jadhav and Dr. Sonali Gaikwad were the organizing Secretary for the workshop. Departmental members of Mr. P. S. Sonune and Mr. S. A. Chavan assisted in the success of the workshop.

The participant's response is as follows:

Offline Participants:

No. of Participants	Name of the College					
	Shivaji College Chikhli	Jijamata MV. Buldhana	Shri Vyanktesh College D. Raja	G.S. College Khamgaon	Shri Shivaji College, Akola	Deogiri College, Aurangabad
94	84	02	02	02	02	02

Online Participants: -

No. of Participants	Name of the State					
	Maharashtra	Gujarat	Madhya Pradesh	Andhra Pradesh	Himachal Pradesh	Karnataka
120	103	07	01	04	01	04

* **National Level Workshop on "Creation and Protecting Intellectual Property in Academia"**
During this academic session 2023-24, our department has been organized for the Workshop the resource person was **Dr. Pramodini Dange, Assistant Professor, STES's Sinhgad Institute of Business Administration and Research, Kondhwa, Pune.** Principal and Patron for the **National level workshop on "Creation and Protecting Intellectual Property in Academia".** Prof. (Dr.) M. T. Nikam who inspire us always and support for successful conduction of the workshop. IQAC Coordinator Prof. (Dr.) V. U. Pochhi was the inaugural guest for the workshop, she has motivated and inspired us to organize such type of events.

The National level workshop on **"Creation and Protecting Intellectual Property in Academia"** was conducted by the Department of Computer Science. Dr. A. B. Kadam HOD, Convener of this workshop. Dr. M. E. Jadhav and Dr. S. S Gaikwad were the organizing Secretary for the workshop. Departmental members of Mr. P. S. Sonune and Mr. S. A. Chavan assisted in the success of the workshop.

The participant's response is as follows:

Online Participants

No. of Participants	Name of the State												
	Maharashtra	AP	Assam	Bangladesh	Bihar	Chhattisgarh	Delhi	Duabi	Gujarat	Karnataka	MP	Tamil Nadu	Yeman
359	312	05	01	01	06	02	01	01	03	20	01	05	01

Certificate Course in MS-Office Suite & Introduction to Internet Academic Year 2023-24

Department of Computer Science of Shri Shivaji Science College Chikhli, organized Certificate Course in MS-Office Suite and Introduction to Internet during 17thJanuary 2024 to 30th January 2024. About 60 Undergraduate and Postgraduates students from our colleges are registered for this program. The first session of the program starts at 12:00 P.M. and President of the program was Prof. (Dr.) M. T. Nikam, Principal of our college. In Inauguration, Introductory speech by Dr. A. B. Kadam explained the importance of the course awareness and proficiency and advanced tricks and ideas in MS-Office Suite. At the end of the inauguration program Dr. M. E. Jadhav had given the vote of thanks.

During the certificate course work which started from 17th Jan 2024 to 30th Jan 2024 students learned MS-Word, MS-Excel, MS-PowerPoint from MS-Office Suite and gained the knowledge about Introduction to Internet. Overall, all in one package program was done by all students/participants in which they have submitted assignments and successfully completed the examination with good marks. On 17th January 2024 at 12.00 P.M. Valedictory program was started by department of computer science where HOD Dr. A. B. Kadam had given whole summery of the certificate course and motivate students to complete the course by explaining its importance, outcome and future . At last Vote of thanks given by Dr. S. S. Gaikwad.

* **Remedial Coaching For P.G. Students:**

Department of Computer Science of Shri Shivaji Science College Chikhli, organized Remedial Coaching for M.Sc. Students during 04-09-2023 to 11-09-2023. Every batch of new students in computer science department is conducting the remedial coaching classes for M.Sc. I year students. The head of the department along with the department colleagues interacts with the student in order to identify areas of student potential as well as areas where remedial assistance is required. The remedial programme has conducted at the beginning of every semester regarding improvement student's Basic concepts.

* **Poster Presentation Competition:**
The department of computer science, conducted **Poster Presentation Competition** on **13th March 2024.** Prof. Dr. M. T. Nikam Principal was the Inaugurator & President of this competition as well as Prof. Dr. S. L. Kumbhare & Dr. V. M. Hemke were the judged the competition.
* **Participation of Students in Academic/ Research Activities:**
* **Avishkar:** Ku. Anjali Jadhav & Sakshi Tupe has been participated at district level Avishkar competition.
* **Participation of Teachers in Academic/ Research Activities:**
During the academic session **2023-24**, teachers of our department have enthusiastically participated in many academic/research activities.
* **Dr. A. B. Kadam** has been **Edited Book** A Textbook of **B.Sc. Second Year Sem-III** in Computer Science "Networking and Web Technology", Dnyanpath Publication Amravati. ISBN No: 978-81-19435-87-6
* **Dr. A. B. Kadam** has been published paper entitled with "Detecting Sign Language for the Deaf and Mute Using Neural Networks. **July- September, 2023, Volume 11, Issue 3,** The International Journal of Indian Psychology **[DIP: 18.01.391.20231103, DOI: 10.25215/1103.391] ISSN 2348-5396 (Online)**
* **Dr. A. B. Kadam,** IoT Based- Soil Salinity Mapping and Smart Crop Recommendation System. National Conference on "Recent Advancements in Science &Technology, ISBN : 978-81-19931-25-5
* **Dr. A. B. Kadam,** "IoT-based Automated Smart Irrigation System Using Sensors for Farming". National Conference on "Recent Advancements in Science &Technology ISBN : 978-81-19931-25-5
* **Sonali S. Gaikwad** has Published paper, Novel Technique for Generating Questions Automatically from Marathi Language Resources."246-248, Journal of Information and Computational Science", DOI:10.12733.,JICS.2023. V1316.535569.79725, UGC Journal.
* **Sonali S. Gaikwad** has Published paper, Retreating Nouns for Better Feature Extraction for Summarization: In Context with Narratives, International Conference on Electrical, Computer, Communications and Mechatronics Engineering – 2023, ISSN 1803-7232, IEEE Xplore.589
* **Dr. M.E. Jadhav** et.al has published paper "Hybrid Models Based on Fusion Features of a CNN and Handcrafted Features for Accurate Histopathological Image Analysis for Diagnosing Malignant Lymphomas", MDPI, Diagnostics 2023, 13, 2258. https://doi.org/10.3390/diagnostics13132258 https://www.mdpi.com/journal/diagnostics, ISSN:2075-4418
* **Dr. M.E. Jadhav** et.al has published paper "Glaucoma Detection Through Optical Coherence Tomograph Images", Atlantis Press, Springer Nature, Series: Advances in Computer Science Research, ICAMIDA 2022, ACSR 105, pp. 810–819,
* **Dr. M.E. Jadhav** et.al has published paper," Diagnosing Microscopic Blood Samples for Early Detection of Leukemia by Deepand Hybrid Learning Techniques", Atlantis Press, Sringer Nature, Series:Advances in Intelligent Systems Research, https://doi.org/10.2991/978-94-6463-196-8_4,
* **Dr. M.E. Jadhav** et.al has published paper "Automated Detection of Tuberculosis Based on Cantilever Biosensor", Atlantis Press, Sringer Nature, Series: Advances in Intelligent Systems Research, https://doi.org/10.2991/978-94-6463-196-8_3,
* **Dr. M.E. Jadhav** et.al has published paper "A CNN-LSTM Model for Arabic Sign Language Recognition", Atlantis Press, Sringer Nature, Series:Advances in Intelligent Systems Research, https://doi.org/10.2991/978-94-6463-196-8_3510 Aug 2023, ISSN1951-6851, Vol 176, PP. 459–470
* **Dr. M.E. Jadhav** et.al has published paper" Deep Learning Algorithms for Behavioral Analysis in Diagnosing Neuro developmental Disorders", MDPI, Mathematics 2023,
* **Dr. M.E. Jadhav** et.al has published paper "Detecting Sign Language for the Deaf and Mute Using Neural Networks", The International Journal of Indian Psychology, ISSN 2348-5396 (Online) | ISSN: 2349-3429 (Print)

* **Dr. M.E. Jadhav** et.al has published paper "Revealing sign language for individuals who are deaf and mute through the utilization of neural networks", Albaydha University Journal, DOI: https://doi.org/10.56807/buj.v5i5.539 ISSN(s): 2709-9695,
* **Dr. M.E. Jadhav** et.al has published paper "American gesture Language Detection Using Transfer Learning and Efficientnet B1 Technique", IEEE- Xplore | DOI:10.1109/ICRASET59632.2023.10420414, E-ISBN:979-8-3503-0692-7
* **Dr. M.E. Jadhav** et.al has published paper "Real-time System for Translating American Sign Language to Text Using Robust Techniques", IEEE- Xplore | DOI:10.1109/ICRASET59632.2023.10420110, E-ISBN:979-8-3503-0692-7
* **Details of Patent/ Copyright: Dr. M. E. Jadhav**

Patent Type	Patent Name	Patent No	Status	Reg. Date	Award Date
Indian	A Patent Analysis of Research Trends in Eye Tracking Technology	L - 135355/2023	Registered Copyright	14-03-2023	03/11/2023
Indian	Micro-Cantilever Biosensor	399059-001	Granted	02/11/2023	11/01/2024
Indian	Microelectromechanical (MEMS) Cantilever Biosensor System	202421003235	Published	17/01/2024	09/02/2024

Articles/Chapters published in Book: Dr. M. E. Jadhav

Sr. No.	Title & PageNo.	Book Title, Editor & Publlisher	ISSN/ISBN No.	Authors	Whether Main Authors
1	Chapter in Book-Computer Unit 5	Sant Gadge Baba Amravati University Computer Science Teacher's Association, A text book of B.Sc. Second year course in Computer Science Networking and Web Technology Semester-III, Dnyanpath Publication	ISBN : 978-81-19435-87-6	Mukti E. Jadhav	Main Author

Dr. A. B. Kadam
Head of the Department

***

Department of Botany
Annual Report 2023-2024

1. **Eco Friendly Rakhi Preparation Workshop**

To celebrate the spirit of Raksha Bandhan, Department of Botany, and Department Home Economics collaboratively organized an Eco Friendly Rakhi Preparation Workshop in the college campus on 29th August 2023 under the supervision and guidance of Dr. M. T. Nikam Principal of the College and Prof. Dr. Vanita U. Pochhi HOD, Botany & IQAC coordinator. Dr. Minal Deshmukh HOD, Home Economics worked as a trainer of this workshop. Fifty seven students participated in this workshop. Mr. M. D. Kolte worked as coordinator; Mr. D. L. Gavande worked as convener of this workshop. All participants tied Rakhi on the tree and committed them to protect trees.

2. **Workshop on Herbarium Preparation.**

Shri Shivaji Education Society Amravati's, Shri Shivaji Science and Arts College, Chikhli Dist. Buldana, Department of Botany In collaboration with Department of Botany, Late. Ku. D. K. Banmeru Science College, Lonar Dist. Dist. Buldana organized the workshop on Herbarium Preparation on 21st Oct. 2023 Prin. Dr. P. K. Banmeru chaired the workshop, Dr. M. R. Bhise work as trainer. From our college Principal Dr. M. T. Nikam, Dr. V. U. Pochhi Head Dept. of Botany, Mr. M. D. Kolte, Mr. D. L. Gavande and Mr. Amit Theng present for this workshop. From our college 17 students of B.Sc. part second and 07 students of M.Sc. part first participated in this workshop.

2. **Sir J.C. Bose 165th Birth Anniversary Celebration**

Sir Jagadish Chandra Bose 165th Birth Anniversary Celebrated in Department of Botany in Shri Shivaji Science and Arts College on 30th November 2023.For this program Dr. M. T. Nikam Principal of the College present as president. Dr.V.U.Pochhi was speaker of the program. In her talk she focused on Research and Experimental work of Sir Jagadish Chandra Bose in field the of Botany. Prof. M. D. Kolte anchored the program and Prof. D. L. Gavande gives the vote of thanks. A total of 25 students present for this program.

3. **District Level Dish Decoration Competition from Millets**

Shri Shivaji Science and Arts College Chikhli organize district level dish decoration competition from millets on the occasion of 125th birth anniversary of Dr Punjabrao alias Bhausaheb Deshmukh as well as international millet year 2023. The program was inaugurated at the hands of honorable Rajendra Singh Jadhao SDO, Buldhana and Dr. Minal Gawande Head Department of Home Economics, late Bhaskarrao Shingne College Sakharkherda and Dr. Meena Nikam Incharge Principal. Dr. S. I. Jukkalkar focuses on history of "Millet Man" Mr Khader Vali felicitated by Padma Shri award on 5th April 2023. Inaugural speech was given by Dr Vanita Pochhi.
Dr Minal Gavande examined the delicious dishes. Program was anchored by Dr. Sunita Kalakhe and Vote proposed by Mrs Minal Deshmukh. Teaching and Non Teaching staff member were present for the program. 20 Nutritious dishes from millets were prepared by the participants. The awareness about importance of millets in daily diet this message was given by such competition.

4. **National Sciences Day Celebration & Inauguration of Add on Course On "Ayurveda: Traditional Medicinal Plants":**

On the occasion of National Sciences Day 28 Feb 2024 Department of Botany Organises Inaugural Function of Add on Course On **"Ayurveda: Traditional Medicinal Plants"** and Guest Lecture on **Importance of Medicinal Plants for Healthy Life**. The Theme of national science day was "Indigenous Technologies for Viksit Bharat". The Programme was chaired by the Principal Prof. Dr. M. T. Nikam. For this function Dr. P. A. Theng work as a Resource Person as well as they inaugurate the add on course **"Ayurveda: Traditional Medicinal Plants"** in his lecture they focus on the Importance of Medicinal plants and the Conservation and sustainable use of medicinal plant. For these function 20 students was participated. Introductory speech given by Prof. Dr. V. U.

Pochhi, Prof. M. D. Kolte, Prof. D. L. Gavande, Prof. Amit Theng and Mr. A. P. Mohod also present for this programme.

5. **Filed Visit Lonar Lake**

Filed Visit to Lonar Lake for study the biodiversity of lake on 21st Oct 2023. Dr. V. U. Pochhi, Mr. M. D. Kolte, Mr. D. L. Gavande guided the student and make awareness among the students regarding the conservation of biodiversity of lonar lake. Students collect the plant and water sample for study purpose. In these visit 17 students of B.Sc. part second and 07 students of M.Sc. part first was participated.

6. **Excursion Tour to Dr. Balasaheb Sawant Kokan Agriculture University, Dapoli**

Department of Botany Shri Shivaji Science & Arts College Chikhli Organizes Excursion Tour to Dr. Balasaheb Sawant Kokan Agriculture University, Dapoli on 19 February to 22 February 2024. The purpose of this tour to Study their crops and cropping pattern, land holdings, and socio-economic conditions of the farmers. On the 21 February, the student visited the historic Janjira Fort. Students also visited the Samadhi of Chhatrapati Sambhaji Maharaj at Tulapur. Department of Botany and Microbiology organized this tour. In this tour B.Sc.2nd year and B.Sc. 3rd year total 44 Students and 5 teachers was participated.

7. **Student Achievements**

1. On The Occasion of World Wetland Day Shri. Shivaji College of Arts, Commerce & Science, Akola, Dist. Akola. Organizes State Level Competition of Poster Presentation and Seminar Presentation. B.Sc. 1st year Student Miss Gayatri Rameshwar Saste got Consolation prize in this Competition.
2. M.Sc. first year Students Miss Punam Solanki, Miss. Payal Deshmane, Miss. Shravani Jadhao and Miss. Srushti Shelke got 2nd prize in District Level Yuva Shodh Mahotsav organised by Shri. Pundilk Maharaj College Nandura, Dist.Buldana.
3. Ku. Srushti Shelke student of M.Sc. first year got First prize in district level dish decoration competition from millets.
4. Ku. Sakshi Anwani student of B.Sc. final year got Second prize in district level dish decoration competition from millets.
5. Ku. Shravani Jadhav student of M.Sc. first year got Consolation prize in district level dish decoration competition from millets.

8. **FDP / STC/Workshops/Seminars attended by the faculty**

1. Prof. Dr. V. U. Pochhi attended 1 week Faculty Development Programme Organized by Accreditation and Ranking and Certification Network of India and CliMed Research Solution India.
2. Prof. Dr. V. U. Pochhi attended workshop on IP Awareness/Training Programme under National Intellectual Property Awareness Mission
3. Prof. M. D. Kolte and Prof. D. L. Gavande attended 15 Days Refresher Programme Organized by HRDC Sant Gadge Baba Amravati University, Amravati

9. **Publications**

1. Dr. Vanita U. Pochhi Published a Research paper on "Study of Pathogens Causing Rot Disease in Pomegranate (*Punica Granatum L*) in Beed District and its Biological Control Measure" in An International Refereed, Peer Reviewed & Indexed Quarterly Journal for Applied science VOL. XII, SPECIAL ISSUE, Feb 2023 MULTILOGIC IN SCIENCE ISSN 2277-7601
2. Mukund D. Kolte and Dilip L. Gavande Dr. V. U. Pochhi Published a Research paper on A Study On The Faunal Diversity of Shri Shivaji College Campus, Chikhli, Dist. Buldana (M.S.) India., in International Journal of Applied and Advanced Biology (IJAAB), 2023; 1[1]: 18-25

Dr. V. U. Pochhi
Head of the Department

***

Annual Report of Chemistry Department

Following activities were conducted by Chemistry Department during 2023-24.

1. Conduction of Induction Programme for Newly admitted students :-

Department of Chemistry was organized Induction Program for B.Sc.-I Students on 26/7/23 for biology group and on 27/7/23 for Math group on 11.00 A.M. to introduce all the teaching staff, Non teaching staff, Laboratory facility, Departmental activities conducted during the Session.. Nearly 62 students were present in Induction Programme.

2. Organization of Extension Activity " Say No to Cracker in Diwali Festival " :-

To aware the students to protect environment polluted by traditional crackers, Department organized Extension activity on "Say No to Cracker in Diwali Festival " on dated 7/11/2023. Nearly 69 students participated in Extension activity.

3. Participated in District level Research Convention AVISHKAR 2023-24

Ku. Roheena Parvin Firoz Khan & Nitu Dnyaneshwar Patil participated in District level Research Convention AVISHKAR - 2023 organized by Mauli Group of Institutions College of Engineering and Technology, Shegaon on 19 Dec. 2023.

4. Organization of Guest Lecture on " Solid State Chemistry"

On the occasion of National Science Day, Chemistry Department was organized Guest Lecture of Dr. A. B. Sahare, Head & Associate Professor, Science College, Pauni, Dist.- Bhandara on Solid State Chemistry by online mode. Nearly 50 students were present in Guest lecture.

5. Participation in University level Inter- Collegiate Quiz Competition -2024

Ku. Pranjali D. Dhokane and Ku. Gayatri R. Joshi of B.Sc.-I participated and got third prize in University level Inter- Collegiate Quiz Competition on 9 March 2024 organized by Late Ku. Durga K. Banmeru College, Lonar in association with Amravati University Chemistry Teacher's Association.

6. Organization of General Aptitude Test (GAT) – 2024 :-

Department of Chemistry conducted General Aptitude Test – 2024 on 12 March 2024 for B. Sc.-III students to prepare students for various entrance and competitive exam. Nearly 20 students were participated and appeared for Examination

7. Organization of World Water Day program on 22 March 2024 :-

On the occasion of World Water Day, Department of Chemistry organized the Poster Competition. Near about 50 students were participated in Poster Competition. All Posters were evaluated by Judges of Competition and First, Second and Third rank decided. As per the result of Competition, Certificate and Prizes were given to winner students. All participants submitted feedback of Activity and collected certificates of participation on their registered mail..

Prof. (Dr.) S. L. Kumbhare
Head of the Department

***

Department of Mathematics

The following co-curricular activity was organized by the Deaprtment in the Session 2023-24.

Mathematics Day Celebration on the occasion of 125th birth anniversary of Dr. Panjabrao Deshmukh

In the memory of great Mathematician Shrinivasa Ramanujan Shri. Shivaji Science and Arts College, Chikhli celebrated National Mathematics Day. Student oriented activities such as Poster Competition, Rangoli Competition, Model Competition, Treasure Hunt Game, and Guest Lecture were organised. About 70 students have participated in these various activities. Principal and of Shri. Shivaji D. Co-opt member of Shri. Shivaji Education society Honourable P. S. Wayal was the Chief Guest, Professor S. A. Salwe, HOD of Mathematics, Jijamata Mahavidyalaya, Buldhana was present as the Special Guest. The programme was presided over by Principal Dr. M. t. Nikam. President of the program. Honourable Wayal sir in his speech spoke about the importance of Mathematics in daily Salve Sir shared with students many interesting and magical things about numbers and its uses in real life in various fields. President Dr. M. T. Nikam Madam encouraged students to participate in such competitions. All dignitaries distributed the prize of Treasure hunt to winners. This Program was anchored by Ms. Snehal Parihar, Ms. Renuka Bramhane, Vivek Shingne, Om Deshmukh and vote of thanks was proposed by Ms. Rutuj Kharat. Miss P. P. Vaidya, Mr. P. P. Bansode ,Mr. D. M. Mawale ,Ms. P. U. Chikhale, Mr. S. B. Patil. Mr. R. K. Pawar ,Mr. S. B. Jadhav, Mr. S. V. Kale, Mr. K .R. Padghan. ,Mr. D. U. Unhale, Mr. A. D. Mugal. Mr. S. S .Chinchole, Ms. Dipali Tale, Ms. Madhulika Chikte, Ms. Rohini Daware, Mr.Ajit Tarale. Mr.Sumit Raut. Mr.Vishnu Dhondge all has taken efforts to make this program a grand success.

Students have participated actively in all competitions. They were very excited to participate in treasure hunt game based on puzzles and riddles related to Mathematics. This programme helped students to develop Mathematical Aptitude among students.

Ms. P. P. Vaidya
Head of the Department

***

Department of Physics
Annual Report 2023-24

Department of Physics organized several co-curricular activities to enhance and explore the recent knowledge in various aspects of Physics during the session 2023-24.

Department Activities : Faculty members of Physics Department actively organized following activities to enrich student's knowledge during academic session 203-24

Following activities are conducted in Department of Physics:

1. Student Induction Program for B.Sc. I Student (27/07/2023)
2. Science Poster Exhibitionand Competition(Date: 15/03/2024)

Best Practice:

Bridge Course in Physics Practical was organized for the B.Sc. First Year Students

Extension Activities:

Raman Lecture Series is organized by Department of Physics every year on the occasion of National Science Day. (Date: 28/02/2024 to 5/03/2024)

Theme: "Indigenous Technologies for Viksit Bharat"

Add-On Course

Nanotechnology course (add-on course)

Participation in Seminar, Workshops and Conferences

1. Dr. P. B. Nalle,National Workshop on NEP 2020 & Vocational Programs under NSQF (Resource Person), Deogiri College, Chhatrapati Sambhaji Nagar, 23 Feb 2024.
2. Dr. P. B. Nalle,International E-Conference on "Interdisciplinary Perspective of Basic and Engineering Science", Hi-Tech Institute of Technology and Srinath College of Arts, Comm. and Science & Hi-Tech Management and Computer Science College, Waluj MIDC, Chhatrapati Sambhajinagar (Aurangabad), 28 to 30 Oct. 2023
3. Dr. P. P. Padghan, MS-DEED Level 1 In-person Workshop on Introduction to Innovative Pedagogies for College Teachers, 13/03/2023 to 15/03/2023 at Shri Shivaji College of Arts, Commerce and Science, Akola.
4. Dr. P. P. Padghan, attended the DSIR, Govt. of India funded national conference on Recent Technologies and Innovations in Electronics and Photonics -2024 organized by MIT World Peace University Pune in collaboration with Department of Scientific and Industrial Research, Govt. of India on dated 09/03/2024 to 09/03/2024.

HOD, Dr. Vijay B. Huse

***

Department of Zoology Annual Report 2023-24

Department of Zoology conducted curricular, co-curricular and extra-curricular activities during the session 2023-24. A brief Report is as follows_

International Tiger Day

International Tiger Day celebrated on 29th July 2023. Day was celebrated to showing students different videos of tiger. Video of Bloodline of Tadoba tigers was well appreciated. Chairperson of the program was Officiating Principal Dr. M. T. Nikam.

International Ozone Day

The world ozone Day was organized in the Department of Zoology on 16th September. The Department of Zoology organized a poster competition and a Guest Lecture to celebrate this day. Total 56 students participated in competition. The theme was "Ozone-Protection Layer". Inauguration of poster competition conducted by the hands of Prof. Dr. Gajanan Jadhav Principal, Shri Shivaji College, Motala. He specially appreciated the posters made by the students. On this occasion Mrs. Jadhav Madam Principal, Shri Shivaji Junior College, Buldhana was present. Prof. Dr. Santosh Kumbhare and Dr. Avinash Kadam acted as the judges of the poster competition. Winners are awarded with prizes & certificates.

Sr. No.	Prize	Name	Class	Poster No.
1	**Ist**	Nikita B. Nikhate	BSc-I	124
2	**IInd**	Saheli Santosh Gondhane	BSc-I	107
3		Arti Prakash More	BSc-II	201
4	**IIIrd**	Sakshi Wagh	BSc-I	115
5		Snehal Nandkishor Pawar	BSc-II	122
6	**Consolation**	Bharati Dnyaneshwar Sapkal	BSc-I	113

In the afternoon session, a Guest Lecture was organized Dr. Yogesh Wayal, Assistant Prof. in Chemistry, Burungale College, Shegaon was the Resource Person while interacting with the students, gave a detailed and informative discussion on the importance of ozone layer, the reasons for its depletion and the care to be taken to keep this layer safe. Speaking from the presidential chair, Dr. Nikam appealed to the students to adopt a nature-friendly lifestyle.

Speaking in her introduction, the organizing secretary of this program Dr. Vijayshree Hemke said that there is a need to create awareness about the ozone layer and she introduced the key speaker.

Study Tour at Koradi

Under MoU with Department of Fishery (Technical) Buldana, A study tour organized at Govt. Fish Seedling Center at Koradi on 18/08/2023. During this visit student studied various types of ponds such as Nursary pond, Hatchery Unit Fish Seedling Center and different fishes. Students also knew about Artificial Breeding process in Fishes. Dr. Gade and Dr. Hemke were present along with students.

Wildlife Week

Department of Zoology celebrates Wildlife Week every year. Department of Zoology has a MoU with Sipna ASC, College, Chikhaldara. On the occasion of Wildlife Week MoU activity conducted with a visit to Melghat Tiger

Reserve and a guest lecture on "All about honeybees" by Dr. Vijay Mangle At Sipna ASC, College, Chikhaldara on 07/10/2023. A forest walk also organized at Chikhaldara forest. During walk student observed butterflies, birds, ants, insects of MTR area. Dr. V.M. Hemke and Dr. R. B. Gade guided students while forest walking.

Celebration of Bird Week

On this occasion of Bird week, Department of Zoology conducted field activity of bird observations. We formed small groups and observed the birds in the area. At this time, care was taken not to cause any injury or disturbance to the birds and their nests. A bird observation study was conducted through binoculars and cameras. A total of 39 bird species have been recorded in the college premises. During in house activity a Rangoli competition organized and theme was "Local Birds". Total 26 students participated in competition. Winners were awarded with prizes and certificate.

World Sparrow Day

World Sparrow Day (20th March) was organized on 20th March 2024 at Department of Zoology here. A district level Hands-on workshop-Nest Making Best from waste was organized. A famous naturalist Sanjay Gurav was the Trainer for the workshop. Workshop was organized in collaboration with Department of Social Forestry. Principal Prof. M.T. Nikam was the chairperson, Dr. V. M. Hemke was the organizing secretary, RFO Shri Pramod Kumre was inaugurated the workshop and Dr. R. B. Gade expressed vote of thanks. Trainer Sanjay Gurav explained many innovative ideas for making nets and bird feeder to students. Total 78 students participated in the workshop.

Research Publications :

Sr. No.	Research Paper published/presented
Dr. M. T. Nikam	**Published paper:** Diversity of Fresh waterFishes from the Khadakpurna Reservoir of Maharashtra, India, *Acta Scientific Microbiology*- April 2023
	Published paper: Study on Physicochemical parameters of Khadakpurna Reservoir Deulgaon Mahi, Dist. Buldhana MS. India- *Global online Electronic International Interdisciplinary Research Journal*March 2024
Dr. V. M. Hemke	**Presented paper:** Study of pollinators on cucumber (*Cucumis sativus* L.) at District Nanded, Maharashtra, India. 08/766
	Published paper: Checklist of Avifaunal Diversity at Shivaji College, Chikhli Dist: Buldhana. MS.
	Published paper: Insect pollinator species on Sesame (Sesamum indicum L) at Nanded District (MS)

Research Activities

Research Center in Zoology	Research Scholors Ongoing PhD		
	Dr. Nikam	Dr. Hemke	Total
	04	02	06

Extension Activities:

1 Department of Zoology conducted, "Blood Group Detection" of the college students.

2 Zoology Students regularly check the Haemoglobin percentage of college students as well as completed different projects related to Hb% among pregnant women in society.

3 Department of Zoology conducted, "Blood Pressure Measurement" of the college staff and Completed different projects related to "BP Measurement" of people in society.

Best Practices

1 **Study of Avian Fauna with eBird App**

Aim: To make students aware to understand global e-platform eBird App and motivate them to start observed and upload checklist of birds of Chikhli Region on eBird.

The Practice: During field study Zoology students made aware about e Bird App. This app is worldwide use for studying bird. At first stage, students downloaded eBird Mobile App from Play store b) Set there preferences c) Downloaded and installed packs d) Started a checklist e) Selected a location f) Reviewed, Submitted and Shared Students submitted checklist of birds which are commonly found in premises.

Evidence of success: Zoology staff and students regularly enter the sightings on eBird App. Data available on eBird database.

Teachers Activities

Dr. Meena T. Nikam

* Took charge as an **Officiating Principal** of this college.
* Acted as a University Subject Expert of the Screening Cum Evaluation Committee for the placement of Dr. Shimbre at Shri Vyankatesh Mahavidyalay, D. Raja.

Dr. Vijayshree M. Hemke

* Working as a Criterion Coordinator for "Criterion-I Curricular Aspects" of NAAC.
* Worked as a Coordinator of National Institutional Ranking Framework (NIRF-2024).
* Working as a Coordinator for Alumni Association.
* Working as a Coordinator for IIRS-ISRO Outreach Program.
* Working as a Nodal Coordinator for Virtual Lab, NCID-147.
* Working as a Single Point of Contact (SPOC) for SWAYAM-Local Chapter, LCID-5455.
* **Dr. V.M. Hemke was invited as a Plenary Speaker for National Conference** at Shri Shivaji Vidya Prasarak Sanstha's L.K. Dr. P. R. Ghogrey Science College, Dhule (NAAC 4th cycle A+). National Conference was organized on 21 & 22 October 2023 theme was "Discovery of Flight". Dr. V.M. Hemke delivered her invited talk on "Beauty of Avian Beak" on 21 Oct 2023.
* Participated, Presented a paper in a National Conference at Sambhajirao Kendre Mvy, Jalkot on 12 March 2024.
* Published newspaper articles on "Environment and Wildlife Awareness" in reputed Journal Shivsanstha and newspapers like Mahabhumi.

Dr. M. T. Nikam
Prof. & Head
Department of Zoology

***

Department of English
Annual Report: 2023-24

The following activities were conducted by Department of English during the academic session 2023-24.

i) Induction Programme

Entrance in the institution of Higher Education is transition phase. When new students enter an institution, they come with diverse thoughts, backgrounds and preparations. They come into a new unfamiliar environment, and many of them have little knowledge of a university/college. An important task, therefore, is to welcome new students to Higher Education and prepare them for their new role. By keeping in mind this view, the Induction Programme at college level was organized in the last week of July 2023. The students of first year of all the three faculties were introduced to the Department of English on 26/07/2023. Dr. S. I. Jukkalkar, in his PPT presentation in the Department introduced the English language oriented activities the Department conducts every year. The students were introduced to Language Learning Software. Students were also acquainted with the syllabus of English of first year and the CBCS pattern introduced by SGB Amravati University. The students were instructed to plan their study so that they can achieve the expected level English Language Proficiency.

ii) e-notes : This academic year the syllabi of undergraduate classes of Semester III have been revised. There is considerable delay in publication of textbooks of the classes. Looking at the need of students the Department took efforts to prepare the e-notes containing the needed study material for students. All the faculty indulged in the work of compilation of topics and notes from various online resources. The e-resources are properly acknowledged. The material is modified as per requirement of the students. The e-handbook based on the syllabus of Certificate Course is also prepared as ready reference of students. The handbooks were released by the Principal Dr. M. T. Nikam. The soft copy of the handbooks were uploaded on college website and shared on students Whats App Group.

iii) Participation of Students in Avishkar 2023 at University Level

The Research Project titles "Spelling And Pronunciation" of Department of English was awarded Third Rank at District Level Avishkar Competition organised at Mauli Engineering and Technology College, Shegaon on 19th December, 2023. The participant research students viz. ***Anuradha Ashok Kulkarni and Sejal Mahesh Chavan*** were asked to participate the research competition at University Level. The students participated in Avishkar at University Level on 26th December, 2023. The research students demonstrated the project very enthusiastically to the panel of jury.

The Project was related to spelling system and pronunciation of English language. The mismatch between spelling and pronunciation was highlighted in the project. The pronunciation problems of English speakers whose mother tongue is Marathi is also one of the problems the research students worked on. Received Pronunciation symbols were also discussed in the project. In the findings of the project, the research students highlighted the use of Pronunciation Dictionary as the only way out for this problem. Participation certificates were given to the students.

Dr. S. I. Jukkalkar, HOD of English was the mentor of the research students for the Project. Dr. M. T. Nikam, Principal, appreciated the hard work of the students.

The participant students were introduced to the research area of English Language. Students came to know the method and procedure to carry out research in the area of English language.

iv) Certificate Course: Certificate Course in Communication And Soft Skill Development was organized by the Department from 10th August to 9th November, 2023. The duration of the course was 45 days/Hours. Thirty-nine students participated in the course.

The objectives of the Course are:

i) To create awareness among students regarding importance of Communication Skill & Soft Skill Development.

ii) To teach and demonstrate different aspects of Communication & Soft Skill

iii) To take students participation in the activities

iv) To prepare students for jobs in public and private sector by developing their communication and soft skills.

The major topics taught and demonstrated are:

1) Nature and Scope of Communication

2) Pronunciation (Phonetics) and Conversation

3) Soft Skills

V) One Day Workshop on Reading Skill

One Day Workshop Reading Skill was organized on 22/02/2024. Dr. S. P. More, Associate Professor, from SPM College, Chikhli was invited as Guest. He spoke about need of Communication Skill in present situation. The inaugural function was chaired by Principal Dr. M. T. Nikam. Faculty from Huminities viz. Dr. V. R. Padwad, Dr. S. M. Kalakhe were present for the programme. On the occasion students were given Certificates who completed successfully the certificate Course in Communication and Soft Skill Development.

After the inauguration, Ku. Snehal Sasane gave PPT presentation on Reading Skill, Ku. Anuradha Kulkarni and Ku. Sejal Chavan gave PPT presentation on Spelling and Pronunciation. The presentations were based on the projects presented in Avishkar Competition.

The Third Event of the Workshop was to train the students in Reading Skill. The students were given print material which contained short information about importance of reading skill, types of reading and a short story to read followed by question to test students ability related to their reading skill. Dr. S. I. Jukkalkar conducted the workshop. He explained types of reading and asked the students to read the story and to answer questions given in response sheet. Students were given fifteen minutes to fill up the response sheet. Dr. S. I. Jukkalkar guided the students and helped to fill up the response sheet. Feedback from students was also taken. Seventy-one students participated in the workshop.

v) Research Centre in English : The Department is also working as Research Centre in English. In this academic year Ms. Jyoti Ashokrao Khedekar submitted her synopsis for approval to Ph. D. Cell, SGB Amravai university. Her topic of research is "A Critical Study of Film Adaption…." She is working under the supervision of Dr. S. I. Jukkalkar.

vi) Research Contribution:

i) Synopsis for Ph. D. Approved: The synopsis of scholar, Jyoti Ashok Khedekar, titled "A Critical Study of Novels And Their Cinematic Adaptations With Reference to Selected Works of Chetan Bhagat, Jumpa Lahiri And Arvind Adiga" was approved by RRC of SGBAU on 05/03/2024. The synopsis was prepared under the supervision of Dr. S. I. Jukkalkar.

ii) Research papers published

The following research papers were published by Dr. S. I. Jukkalkar.

i) Research Paper titled "Resistance to Perpetuation of Cultural Hegemony in Hamid Dalwai's Novel" is published in International Journal of English Studies.

ii) Research Paper titled " Neocolonialism: Exploitation Masses and Women's Revolt in Ngugi's Devil on the Cross" is published in International Journal of Research in English.

vii) Participation in FDP

Dr. Syed Imtiaz Jukkalkar, the Head of the Department participated in the following FDP programmes-

i) A Five Day Faculty Development Programme on ***"Global Perspective in Literature and World Cinema"*** organized by Amity University, Chhattisgarh.

ii) Online Short Term Faculty Development Programme on Emotional Intelligence for Teacher in Higher Education organized jointly by Shri Shivaji Science College, Amravati and UGC- Malviya Mission teacher Training Programme, SGB Amravati from 16th to 25th Nov. 2023.

iii) NEP 2020 Orientation and Sensitization Programme organized by Malviya Mission Training Programme from 18th December, 2023 to 27th December, 2023.

vii) The Head of the Department Dr. S. I. Jukkalkar works at the following committess:

1) Staff Council Secretary

3) Chief Editor of College Magazine

4) Coordinator of Ph. D. Cell for SGB Amravati University

5) Course Coordinator of Certificate Course in Communication And Soft Skill Development

Dr. S. I. Jukkalkar
Head of the Department

***

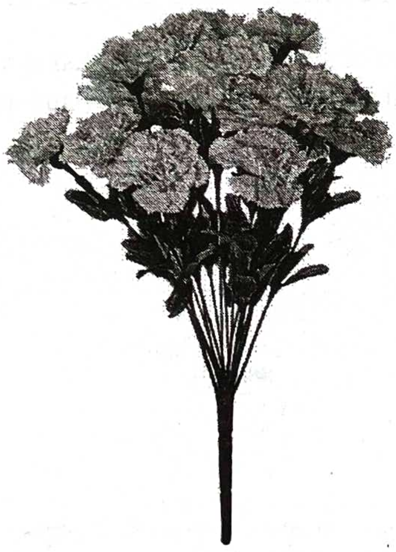

Department of Electronics
Annual Report 2023-24

Department of Electronics has organized the various curricular and co-curricular activities to explore, enrich and enhance recent knowledge in different aspects the during the academic year 2023-24. The following activities are conducted by the department of electronics.

1. **Science day celebration (28/02/2024)**: The department organized the science day celebration on the occasion of the finding the Raman effect by Sir C. V. Raman 28 February. The student Ku. Pinki Kumavat delivers the speech about the biography of the C. V. Raman.

2. **Inaugural Function of Electronics Association**: The Electronics association was formed onmerit list and some student spontaneously want to work in the electronics association forthe session 2023-24. The inaugural Function of Electronics Association program was organized and Principal Dr. M. T. Nikam present as the President of the program.

Sr. No.	Member of the electronics association	2023-24
1	Vaishnavi Dukare	B.Sc. III (President)
2	Pinky Kumavat	B.Sc. II (Voce-President)
3	Vishakha Gawai	B.Sc. I (Secretary)
4	Abhishek Kute	B.Sc. II (member)
5	Hrushikesh Shelke	B.Sc. II (Member)
6	Vaishnavi Deshmane	B.Sc. III(Member)
7	Shital Bhutekar	B.Sc. III (member)
8	Anjali Thosare	B.Sc. I (Member)

3. **Induction Program (27/07/2024)**: For the newly admitted students the induction program organized to introduce about the department of electronics. This program helps to student get 1 credit for 30 hours of inductionprogram of one week.

Dr. Vijay B. Huse (Officiating)
HOD

***

नोंदी कार्यक्रमांच्या
(समिती अहवाल)
२०२३-२४

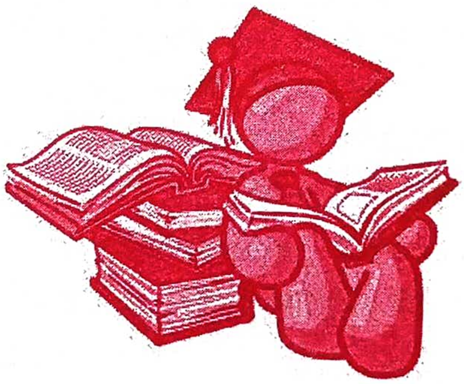

जयंती उत्सव अहवाल

श्री शिवाजी विज्ञान व कला महाविद्यालय, चिखली येथे शिक्षण महर्षी डॉ. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख यांच्या १२५ व्या जयंती उत्सवा निमित्त दिनांक २१ डिसेंबर ते २७ डिसेंबर २०२३ या कालावधीत विविध कार्यक्रमांचे आयोजन करण्यात आले होते.

दिनांक २१ डिसेंबर रोजी श्रीनिवास रामानुजन यांचा जन्मदिवस गणित विभागाच्या वतीने, राष्ट्रीय गणित दिवस म्हणून आयोजित करण्यात आला होता. या प्रसंगी गणितीय भितीचित्रे स्पर्धा, विविध गणितीय मॉडेल रांगोळी स्पर्धा इत्यादी आयोजन करण्यात आले होते. याप्रसंगी विद्यार्थ्यांनी आपले मनोगत व्यक्त केले. कार्यक्रमाच्या अध्यक्षस्थानी प्राचार्या डॉ. मीना निकम ह्या होत्या तर प्रमुख अतिथी म्हणून प्राचार्य डॉ. पी.एस. वायाळ (स्विकृत सदस्य, श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, अमरावती) तसेच प्रमुख मार्गदर्शक प्रा.एस.डी.साळवे, गणित विभाग प्रमुख, जिजामाता महाविद्यालय, बुलढाणा हे उपस्थित होते. कार्यक्रमाचे प्रास्ताविक स्नेहल परिहार यांनी व आभार प्रदर्शन ऋतुजा खरात यांनी केले. या कार्यक्रमात एकूण ७० विद्यार्थ्यांनी सहभाग नोंदविला. कार्यक्रमाचे यशस्वीतेसाठी प्रा. पी. पी. वैद्य (गणित विभाग प्रमुख), समिती सदस्य व विद्यार्थ्यांनी परिश्रम घेतले.

दिनांक २३ डिसेंबर रोजी क्रीडा स्पर्धेचे आयोजन करण्यात आले होते. कार्यक्रमाचे अध्यक्षस्थानी प्राचार्या डॉ. मीना निकम ह्या होत्या व स्पर्धेचे उद्घाटन मा.शरद भागवतकर साहेब (पोलीस उपनिरीक्षक, पो.स्टे. चिखली) यांनी केले. कार्यक्रमाचे सुत्रसंचालन प्रा. शशिकांत पाटील व आभार प्रदर्शन प्रा.किरण पडघान यांनी केले. या कार्यक्रमात प्राध्यापक व विद्यार्थ्यांसाठी खेळाच्या विविध स्पर्धा घेण्यात आल्या. कार्यक्रमाच्या यशस्वीतेसाठी संबंधित विभागाचे प्राध्यापक, शिक्षकेतर कर्मचारी व विद्यार्थ्यांनी परिश्रम घेतले.

दिनांक २४ डिसेंबर रोजी जिल्हास्तरीय भरड धान्य व थाळी सजावट स्पर्धेचे सकाळी १० वाजता डॉ. वनिता पोच्छी (समन्वयक, अंतर्गत गुणवत्ता हमी कक्ष) यांच्या पुढाकाराने आयोजन करण्यात आले होते. कार्यक्रमाच्या अध्यक्षस्थानी प्राचार्या डॉ. मीना निकम व प्रमुख उपस्थितीमध्ये प्रा. मीनल गावंडे (नगरसेविका) ह्या होत्या. स्पर्धेचे उद्घाटन मा. राजेंद्रसिंह जाधव (उपविभागीय अधिकारी, बुलढाणा) यांनी केले. कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन प्रा. डॉ. सुनिता कलाखे व आभार प्रदर्शन प्रा. मीनल देशमुख यांनी केले. या कार्यक्रमात वनस्पतीशास्त्र, अर्थशास्त्र व गृह अर्थशास्त्र विभागाच्या विद्यार्थ्यांनी सहभाग घेतला.

दिनांक २४ डिसेंबर रोजी दुपारी ३ वाजता डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे जीवन व कार्य या विषयावर ''वक्तृत्व स्पर्धेचे' आयोजन करण्यात आले होते. कार्यक्रमाच्या अध्यक्षस्थानी प्राचार्या डॉ. मीना निकम व प्रमुख उपस्थिती म्हणून मा. मधुकरराव पाटील (सदस्य, महाविद्यालय विकास समिती), मा. विष्णू पाटील (आजीवन सदस्य) हे होते. कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन प्रा.एस.बी. पाटील व आभार प्रदर्शन प्रा.डॉ. पल्लवी नल्ले यांनी केले. कार्यक्रमाच्या यशस्वीतेसाठी प्रा. डॉ. पल्लवी नल्ले (समिती प्रमुख), समिती सदस्य व विद्यार्थ्यांनी परिश्रम घेतले.

दिनांक २५ डिसेंबर रोजी ध्वजारोहण कार्यक्रमाचे आयोजन प्राचार्य डॉ. मीना निकम यांच्या हस्ते सकाळी ८.३० वाजता करण्यात आले. सकाळी भाऊसाहेबांच्या जीवन गिताने तसेच संस्था गीताने महाविद्यालयाचे वातावरण भाराऊन निघाले होते. कार्यक्रमाचे नियोजन प्रा.डॉ.गणेश थोरात, प्रा.शशिकांत पाटील, एन.सी.सी.चे लेफ्टनंट प्रा. किरण पडघान व सहकारी कर्मचारी यांनी यशस्वीपणे पार पाडले.

दिनांक २५ डिसेंबर रोजी सकाळी १० वाजता 'ग्रंथालय पुस्तक प्रदर्शनी' डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे जीवन व कार्य या विषयावर रांगोळी व भित्तीचित्र स्पर्धांचे आयोजन करण्यात आले होते. या स्पर्धांचे उद्घाटन संस्थेचे मा. ॲड. बाबासाहेब भोंडे (आजीवन सदस्य), मा. मधुकरराव पाटील (सदस्य, महाविद्यालय विकास समिती) यांचे हस्ते व महाविद्यालयाच्या प्राचार्या डॉ. मीना निकम यांचे उपस्थितीत

करण्यात आले.

दिनांक २५ डिसेंबर रोजी दुपारी १ वाजता एन.सी.सी., रा.से.यो. व रक्तपेढी, शासकीय रुग्णालय, बुलढाणा यांच्या वतीने रक्तदान शिबिराचे आयोजन महाविद्यालयात करण्यात आले होते. शिबिराचे उद्घाटन मा.प्राचार्य डॉ. निलेश गावंडे (सदस्य, स्थानिक व्यवस्थापन समिती) यांच्या हस्ते करण्यात आले. अध्यक्षस्थानी मा.ॲड. बाबासाहेब भोंडे (आजीवन सदस्य) हे होते. कार्यक्रमाचे यशस्वीतेसाठी एन.सी.सी. चे लेफ्टनंट प्रा. किरण पडघान, सहकारी व विद्यार्थ्यांनी परिश्रम घेतले.

दिनांक २६ डिसेंबर रोजी 'आनंद मेळावा' आयोजित करण्यात आला होता. कार्यक्रमाचे अध्यक्षस्थानी प्राचार्य डॉ. पी.एस.वायाळ, स्विकृत सदस्य, श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, अमरावती व उद्घाटन म्हणून मा. शंतनु पाटील (आजीवन सदस्य) उपस्थित होते. कार्यक्रमाचे नियोजन समिती प्रमुख डॉ. ए. बी. कदम व सहकारी समिती सदस्य यांनी यशस्वीपणे पार पाडले. या कार्यक्रमात एकूण ३३ विद्यार्थ्यांनी सहभाग नोंदविला.

दिनांक २६ डिसेंबर रोजी दुपारी ३ वाजता शिक्षण महर्षी डॉ. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख यांचे कृषी क्षेत्रातील योगदान या विषयावर मा.रामदास शिंगणे यांचे व्याख्यान आयोजित करण्यात आले होते. कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन प्रा.शशिकांत पाटील व आभार प्रदर्शन प्रा.किरण पडघान यांनी केले. कार्यक्रमाला सर्व कर्मचारी व विद्यार्थी उपस्थित होते.

दिनांक २६ डिसेंबर रोजी सायंकाळी ६ वाजता ''एक पणती भाऊसाहेबांसाठी'' या कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले होते. या कार्यक्रमात ११२५ पणत्या पेटऊन भाऊसाहेबांना अभिवादन करण्यात आले. या कार्यक्रमाला मा.रेखाताई खेडेकर (माजी आमदार), राहूलभाऊ बोंद्रे (माजी आमदार), प्रा. नरेंद्र खेडेकर (माजी जि.प.अध्यक्ष), प्राचार्य डॉ. पी.एस.वायाळ (स्विकृत सदस्य), श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, अमरावती) डॉ. प्रकाश शिंगणे (नगर सेवक), प्राचार्या डॉ. मिना निकम तसेच सर्व कर्मचारी व विद्यार्थी उपस्थित होते. या कार्यक्रमाचे आयोजन प्रा. अमोल मुगल व सहकारी समिती सदस्य यांनी यशस्वीपणे पार पाडले. या कार्यक्रमात १०० विद्यार्थ्यांनी सहभाग घेतला.

दिनांक २७ डिसेंबर रोजी सकाळी ७.०० वाजता शिक्षण महर्षी डॉ. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब यांना अभिवादन करण्यात आले व त्यानंतर प्रभात फेरी काढण्यात आली. सकाळी ८ वाजता कृषी प्रदर्शनी अमरावती येथे भेट देण्यासाठी सर्व कर्मचारी यांनी अमरावतीसाठी प्रस्थान केले. अमरावती येथे कृषी प्रदर्शनीला भेट दिल्यानंतर संस्थेच्या शतकोत्तर रौप्य महोत्सवी कार्यक्रमाकरीता सर्व कर्मचारी उपस्थित होते.

प्रा. डॉ. एस. एल. कुंभारे
संयोजन समिती प्रमुख

***

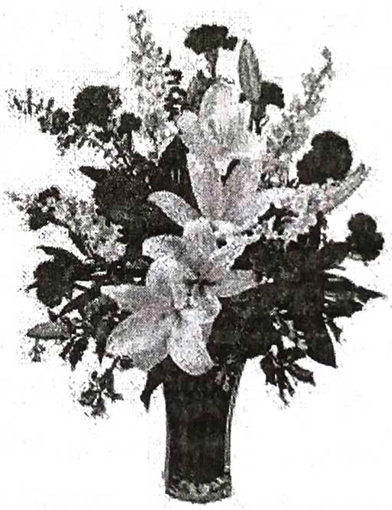

जल्लोष : वार्षिक स्नेहसंमेलन अहवाल

दिनांक : २६/०१/२०२४ (शुक्रवार)

समन्वयक : प्रा.डॉ.एस.एन.मेंढे (सूक्ष्मजीवशास्त्र विभागप्रमुख), प्रा.डॉ.एस.एम. कलाखे (अर्थशास्त्र विभागप्रमुख)

आयोजन समिती सदस्य : प्रा.एम.डी.कोलते, प्रा. डी. एल. गावंडे, प्रा. एस. एस. काळे, प्रा. कु. टी. एस. श्रीरामे, प्रा. डॉ. पी. बी. नल्ले, प्रा. डॉ. एस. एस. गायकवाड, प्रा. पी. यु. चिखले, प्रा. पी. पी. वैद्य, प्रा. एन. आर. उभे, प्रा. अभिजित वडाळकर, प्रा. गणेश सोळंकी, प्रा. जी. एस. सोळंकी, श्री. विशाल इंगळे (विद्यार्थी प्रतिनिधी) कु. जी. एस. चवरे (विद्यार्थी प्रतिनिधी).

श्री. शिवाजी एज्युकेशन सोसायटी, अमरावती संचलित श्री शिवाजी विज्ञान व कला महाविद्यालय चिखली जि. बुलढाणा येथे वार्षिक स्नेहसंमेलन कार्यक्रम २०२४-२५ चे आयोजन केले होते. स्नेहसंमेलनाला उद्घाटक म्हणून चिखली पोलीस स्टेशनचे ठाणेदार मा. श्री. संग्राम पाटील हे होते. कार्यक्रमाला प्रमुख अतिथी म्हणून मा. श्री. डॉ. पी. एस. वायाळ (स्वीकृत सदस्य व प्राचार्य श्री. शिवाजी अध्यापक महाविद्यालय, चिखली) व संस्थेचे आजीवन सदस्य व महाविद्यालय विकास समिती सदस्य मा. श्री. मधुकरराव पाटील तसेच महाविद्यालयाच्या प्रभारी प्राचार्या मा. श्री एम.टी. निकम हे उपस्थित होते. मान्यवरांनी उपस्थित विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन करून स्नेहसंमेलनाचे उद्घाटन केले.

स्नेहसंमेलनामध्ये विद्यार्थ्यांनी विविध कलागुणांचे सादरीकरण केले. ज्यामध्ये सामूहिक नृत्य (१६), एकल नृत्य (११), समूह गीत गायन (०४), एकल गीत गायन (११), नाटिका (०१) यांचा समावेश होता. प्रा. डॉ. एस. आय. जुक्कलकर (इंग्रजी विभागप्रमुख) व प्रा. ए.डी. मुघल (इंग्रजी विभाग) यांनी परीक्षक म्हणून काम पाहिले. कार्यक्रमासाठी महाविद्यालयातील प्रा. डॉ. व्ही. यू. पोची (अंतर्गत गुणवत्ता हमी कक्ष समन्वयक व वनस्पती शास्त्र विभाग प्रमुख), प्रा. डॉ. जी. जी. मालटे (मराठी विभागप्रमुख), प्रा. एन. बी. ठाकरे (भौतिकशास्त्र विभागप्रमुख), प्रा. डॉ. एस. एल. कुंभारे (रसायनशास्त्र विभागप्रमुख), प्रा. डॉ. ए.बी. ठाकरे (भौतिकशास्त्र विभागप्रमुख), प्रा. डॉ. जी. जी. मालटे (मराठी विभागप्रमुख), प्रा.एन. बी. ठाकरे (भौतिकशास्त्र विभागप्रमुख), प्रा. डॉ. एस. एल. कुंभारे (रसायनशास्त्र विभागप्रमुख), प्रा. डॉ. ए. बी. कदम (संगणकशास्त्र विभागप्रमुख), प्रा. डॉ. एस.आय. जुक्कलकर (इंग्रजी विभागप्रमुख), प्रा. श्री. डी. आर. उन्हाळे, श्री. जे. टी. वारे यांनी विद्यार्थ्यांना प्रेरित केले. कार्यक्रमांचे सूत्रसंचालन प्रा. पी. यु. चिखले व प्रा. पी. पी. वैद्य यांनी केले. तर प्रा. डॉ. एस. एम. कलाखे यांनी आभार मानले. सर्व विद्याशाखांच्या विद्यार्थ्यांनी आपले सादरीकरण केले. प्रथम, द्वितीय, तृतीय आणि क्रमांक विजेत्या विद्यार्थ्यांना बक्षीस आणि प्रमाणपत्र देऊन गौरविण्यात आले.

पारितोषिक :

१) सामूहिक नृत्य

१) प्रथम क्रमांक – युथ फेस्टिवल ग्रुप डान्स (गौरी पूजा अँड ग्रुप)

२) द्वितीय क्रमांक – वन टू थ्री फोर ग्रुप डान्स (ऋतुजा अँड ग्रुप)

३) तृतीय क्रमांक – लेझीम नृत्य (सुवर्णाअँड ग्रुप)

२) एकल नृत्य

१) प्रथम क्रमांक – रिमिक्स लावणी – पूजा गौरी चौरे

२) द्वितीय क्रमांक – चंद्रा रिमिक्स – वंशिता तायडे

३) तृतीय क्रमांक – रिमिक्स डान्स – ऋतुजा खरात

३) नाटिका

१) प्रथम क्रमांक – द्रोणाचार्य – (बी.ए. ग्रुप)

४) गीत गायन स्पर्धा

१) प्रथम क्रमांक – खंडोबाची कारभारीन – स्नेहल पवार

२) द्वितीय क्रमांक – मेरा कर्मा – स्नेहल परिहार

३) तृतीय क्रमांक – गालावर खळ – गोपाल रिंडे

प्रा. एस. एन. मेंढे
समिती प्रमुख

***

ग्रंथालय विभाग
सत्र २०२३-२०२४

आजचे युग हे स्पर्धेचे युग आहे. आजच्या ज्ञानरुपी स्पर्धेत विद्यार्थ्यांना सक्षमतेने टिकविण्यासाठी माहीती व ज्ञानाची विविध साधने आणि संसाधने यांचा उपयोग करावा लागतो. १९६७ साली स्थापन झालेल्या श्री शिवाजी विज्ञान व कला महाविद्यालयाचे ग्रंथालय आज माहिती तंत्रज्ञानाच्या उपयोगाने विकासाकडे वाटचाल करीत आहे. अध्यापन आणि अध्ययन यातील महत्वाचा दुवा ग्रंथालय कार्य करीत असते. महाविद्यालयातील तसेच समाजातील सर्व घटकांसाठी ग्रंथालय हे ज्ञानरुपी भांडार आहे. विविध कला, संस्कृति, भाषा-विज्ञान, तंत्रज्ञान या सारख्या विषयांचे तसेच अभ्यासक्रमातील सर्वंकष विषयांचा समावेश असलेली ग्रंथ, संदर्भ ग्रंथ नियतकालिके, ई-संसाधने ग्रंथालयामध्ये उपलब्ध करून देण्यात येतात. ज्यांचा उपयोग हा ज्ञान समृद्धी व संवर्धन व पुन:निर्मिती यासाठी केला जातो. ग्रंथालयाचे संगणकीकरण पूर्णत: होत आहे या सोबतच बारकोड प्रणालीचा सुद्धा वापर ग्रंथालयामध्ये करण्यात येणार आहे.

सत्र २०२३-२०२४ ग्रंथालयामध्ये एकूण ४६४ सभासद सहभागी झालेले आहेत. ज्यामध्ये १०२ कनिष्ठ महाविद्यालयाची, २९७ वरिष्ठ महाविद्यालयातील, ४० शिक्षकसंवर्गातील, २५ शिक्षकेत्तर कर्मचारी, सभासद ग्रंथालयाचे आहेत.

दाखल अंक नोंदवही नुसार ग्रंथालयामध्ये एकूण ४१७०६ इतकी ग्रंथसंपदा आहे. ज्यामध्ये १०१३७ कनिष्ठ महाविद्यालयाची १०८१ किमान कौशल्या अभ्यासक्रमाची, १२२६६ वरिष्ठ महाविद्यालयाची ८१७२ विज्ञान शाखेची विद्यापीठ अनुदानातील ९०६५, ४८७ युजीसी संशोधन प्रकल्पाची ४९८ कौशीप ग्रंथ आहेत.

दाखल खारीज नोंदवहीनुसार ११३३७ ग्रंथ अभ्यासक्रमातून बाद करण्यात आले असून सद्यस्थितीत सुव्यवस्थीत असलेली ग्रंथ संपदा ३०३६९ इतकी आहे. दरवर्षी ग्रंथालयात ग्रंथाची भर पडतच असते.

ग्रंथसंपदेमध्ये अभ्यासक्रमाची संदर्भ ग्रंथ स्पर्धा परीक्षेची साहित्यीक कौशल्य चरित्र इ. साहित्याचा समावेश आहे. ग्रंथेत्तर साहित्यामध्ये ग्रंथालयामध्ये एकूण ०५ वर्तमाणपत्रे दैनदिन घडामोडीसंदर्भात माहितीसाठी उपलब्ध करून दिली जातात. ग्रंथालयामध्ये एकूण ३३ नियतकालिके व मासीके माहिति व संशोधन सर्वंधनासाठी उपलब्ध आहेत.

ग्रंथालयीन सेवा व सुविधा :

ग्रंथालयातर्फे वाचकांना विविध प्रकारच्या सेवा व सुविधा देण्यात येतात. ज्यामध्ये ग्रंथालय प्रशासन व व्यवस्थापनाद्वारे खालील सेवा आणि सुविधा देण्यात येतात.

१) ग्रंथ देवघेव २) ग्रंथ सूची सेवा ३) वृत्तपत्रे कात्रणे ४) इंटरनेट सेवा, प्रचलित जागरुकता सेवा, ६) सार व निर्देशन सेवा ७) आंतर ग्रंथालय देवघेव ८) प्रलेखन सेवा, ९) सल्ला व मार्गदर्शक सेवा, १०) शिक्षक व शिक्षकेत्तर कर्मचारी यांना मुक्त प्रवेश पद्धती.

ग्रंथालयीन विशेष सेवा

१) एन-लिस्ट : ग्रंथालयातर्फे विद्यापीठ अनुदान आयोग, नवी दिल्लीच्या आंतर-आंतर विद्यापीठ केंद्र, माहीती व ग्रंथालय अहमदाबादच्या एन-लिस्ट या उपक्रमाअंतर्गत सद्यास्थितीत ६५०० ई-जर्नल्स व १९९५०० पेक्षा ई-बुक्स सारखी - ई-संसाधने वाचक संशोधक, शिक्षक व अभ्यासक विद्यार्थी यांच्या ज्ञानसमृद्धीकरिता उपलब्ध करून देण्यात येतात.

२) सूचना पेटी : ग्रंथालयामध्ये ग्रंथालयाच्या विकासाच्या दृष्टीने आवश्यक सुचना विद्यार्थ्यांतर्फे मागविण्यात येतात. पेटीतील समर्पक सूचनाना सर्मर्पक प्रतिसाद देण्यात येतो.

३) मोफत इंटरनेट व ई-मेल सेवा : अद्ययावत ज्ञान व माहिति प्राप्तीच्या दृष्टीने महाविद्यालयाच्या ग्रंथालयामार्फत मोफत इंटरनेट व ई-मेल सेवा देण्यात येते.

४) उत्कृष्ट वाचक पुरस्कार : ग्रंथालयाचा नियमित वाचक असणाऱ्या जास्तीत जास्त ग्रंथालयातुन संदर्भ ग्रंथ, कथा, कादंबऱ्या, अभ्यासाची पुस्तके, वर्तमाणपत्रे वाचणाऱ्या कनिष्ठ व वरिष्ठ महाविद्यालयातून एका विद्यार्थ्यांना देण्यात येतो. सत्र २०२२-२०२३ चा उत्कृष्ट वाचक पुरस्कार क.म.वर्ग १२ वी कला कु. राजस्वीनी अभिमान शिरसाठ व वरिष्ठ

महाविद्यालय कु. आरती अनंता गिते या विद्यार्थीनीला देण्यात आला.

ग्रंथालयातील अत्याधुनिक सेवेसाठी उपलब्ध उपकरणे तथा साहित्य –

१) संगणक २) ओपॅक ३) स्कॅनर ४) कलर टिव्ही समवेत डीश कनेक्शन ५) बारकोड प्रिंटर व स्कॅनर ६) हॅकूम क्लिनर ७) फायर एक्सटींग्वीशरस ८) मोबाईलजॅमर

ग्रंथालयातील आयोजित कार्यक्रम –

दि. ९.८.२०२३ रोजी ग्रंथालयशास्त्राचे जनक डॉ. एस. आर. रंगनाथन यांची जयंती ग्रंथालय विभागामध्ये साजरी करण्यात आली. यावेळी प्रतिमेचे पुजन करूण डॉ. रंगनाथन यांच्या ग्रंथालय शास्त्रातील योगदानाबद्दल प्रकाश टाकण्यात आला. सोबतच वाचाल तर वाचाल या उपक्रमाविषयी महत्व विषद करण्यात आले.

डॉ. पंजाबराव देशमुख यांच्या जयंती निमीत्य आयोजित विविध कार्यक्रमामध्ये ग्रंथालय विभागामार्फत ग्रंथ प्रदर्शनी आयोजित करण्यात आली. दिनांक २५ डिसेंबर २०२३ श्री शिवाजी शिक्षण संस्थेचे आजिवन सभासद श्री बाबासाहेब भोंडे आजिवन सभासदामार्फत ग्रंथ प्रदर्शनिचे उदघाटन करण्यात आले.

ग्रंथदेव-घेव

आजतागायत महाविद्यालयीन ग्रंथालयामध्ये विविध विषयाची एकूण ३०३६९ इतकी ग्रंथसंपदा आहे. ग्रंथ देवघेव विभागामार्फत, विद्यार्थी, वाचक, शिक्षक व शिक्षकेत्तर कर्मचारी व इतर सभासद इ. यांना ग्रंथ वितरण तथा आदानप्रदान करण्यात येते. ग्रंथालयामध्ये महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. एम. टी. निकम यांचे नेहमीच सहकार्य असते.

ग्रंथपाल

***

"युवती स्वसंरक्षण प्रशिक्षण कार्यशाळा"

महिला अंतर्गत समिती (Internal Complaint Committee) व महाराष्ट्र राज्य कौशल्य, व्यवसाय व शिक्षण मंडळ यांच्याद्वारे संपन्न :

श्री शिवाजी विज्ञान व कला महाविद्यालय महिला अंतर्गत समिती व महाराष्ट्र राज्य कौशल्य, व्यवसाय व शिक्षण मंडळ यांच्याद्वारे राजमाता जिजाऊ युवती स्वसंरक्षण प्रशिक्षण कार्यशाळा १९-२० जुलै २०२३ दोन दिवशीय कार्यशाळा आयोजित केली. मास्टर ट्रेनर प्रदीप खरात, जीवन देशमुख संरक्षण अधिकारी, प्राचार्य आणि महिला अंतर्गत तक्रार समिती समन्वयक डॉ. मीना निकम यांच्या अध्यक्षतेखाली संपन्न झाली. गुणवत्ता हमी कक्षाच्या समन्वयक प्रा. डॉ. वनिता पोच्छी यांच्या मार्गदर्शनाखाली कार्यशाळा संपन्न झाली. यावेळी मंचावर प्रा. डॉ. सुनिता कलाखे, प्रा. डॉ. मुक्ती जाधव, प्रा. प्रतिभा चिखले उपस्थित होत्या.

आज समाजामध्ये संस्काराची कमतरता दिसत असल्यामुळे महिला अत्याचाराचे प्रमाण मोठ्या प्रमाणात वाढत आहे. सार्वजनिक ठिकाणी, बसस्टँड, धार्मिक स्थळे, बाजारपेठा, शिकवणीला जाताना किंवा महाविद्यालयात येतांना युवतींना काही दृष्ट प्रवृत्तीचा त्रास सहन करावा लागतो. अशावेळी एखादा लहानसा प्रसंग जरा निर्माण झाला की ज्यामध्ये छेडाछेडी, विनयभंग, पाठलाग होत असेल अशा परिस्थितीत संबंधित तरुणाला कशाप्रकारे अद्दल घडवायची या संदर्भातील प्रत्यक्ष प्रशिक्षण या कार्यशाळेद्वारे देण्यात आले. अशा दृष्ट प्रवृत्तीच्या व्यक्तीच्या शरीरावर कसा आणि कुठे प्रहार करायचा, आजुबाजुला असणाऱ्या साहित्यातून स्वसंरक्षणासाठी त्याचा शशस्त्र म्हणून कसा वापर करायचा की ज्यामधून असा व्यक्ती मार खाण्याच्या भीतीच्या धाकाने घटनास्थळावरून पळून जाईल आपले स्वरक्षण होईल. या संदर्भातले प्रत्यक्ष प्रशिक्षण या कार्यशाळेत युवतींना देण्यात आले.

अशा कठीण प्रसंगात धैर्याने समोर जाण्यासाठी काय काय उपाययोजना केल्या पाहिजे याचे सुद्धा मार्गदर्शन या

कार्यशाळेत केले. महाविद्यालयाच्या प्राचार्य डॉ. मीना निकम यांनी या कार्यशाळेतील प्रात्यक्षिक आणि युवतींच्या चेहऱ्यावरील आत्मविश्वास पाहुन या मुली खऱ्या अर्थाने जिजाउ सावित्रीच्या लेकी आहेत आणि नक्कीच इतिहास घडवतील असा आशावाद व्यक्त केला.

प्रास्ताविक आणि पाहुण्यांचा परिचय महिला विकास कक्षाच्या समन्वय प्रा. डॉ. सुनिता कलाखे यांनी केला संचालन प्रा. प्रतिभा चिखले तर आभार प्रा. पुनम वैद्य यांनी मानले. कार्यक्रमाला ५ महिला शिक्षीका उपस्थित होत्या व प्रशिक्षक म्हणून ३ मुली व २ मुले आणि ८० विद्यार्थीनी सहभागी होत्या कार्यक्रमाच्या यशस्वीतेसाठी प्रा. डॉ. सुनिता कलाखे, प्रा. डॉ. मुक्ती जाधव, प्रा. प्रतिभा चिखले आणि प्रा. प्रियंका चव्हाण यांनी परिश्रम घेतले. सदर दोन दिवसीय कार्यशाळेला मोठ्या संख्येने युवतींना सहभाग घेतला.

डॉ. एम. टी. निकम
कार्यशाळा समनव्यक

***

महिला कायदेविषयक कार्यशाळा

श्री शिवाजी विज्ञान व कला महाविद्यालय महिला अंतर्गत समितीच्या द्वारे दि. ३ जानेवारी २०२४ रोजी महाविद्यालयाच्या प्राचार्या आणि महिला अंतर्गत समितीच्या डॉ. मीना निकम व आयक्सूएसी समन्वयक डॉ. वनिता पोच्छी यांच्या मार्गदर्शनाखाली क्रांतीज्योती सावित्रीबाई फुले जयंतीनिमीत्त महिला समिकरण्याच्या दृष्टीने महाविद्यालयातील आंतरिक तक्रार निवारण विभाग व इतिहास विभाग यांच्या संयुक्त विद्यमाने महिला कायदेविषयक कार्यशाळेचे आयोजन करण्यात आले होते. या कार्यशाळेचे उद्घाटन शिवाजी संस्थेचे स्वीकृत सदस्य प्राचार्य डॉ. पी. एस. वायाळ यांनी केले. याप्रसंगी त्यांनी मुलींच्या शिक्षणातील प्रगतीचा वाढत असलेल्या आलेखाचा सविस्तर आढावा घेतला. यानंतर प्रमुख मार्गदर्शक म्हणून उपस्थित असलेल्या कायदेतज्ज्ञ ॲड. विजया पाटील व ॲड. राधिका मीनासे यांनी विद्यार्थीनींना विविध महिला विषयक असणाऱ्या कायद्याची माहिती दिली. त्याचबरोबर त्यांनी महिलांना त्यांच्या स्वत्वाची जाणीव करून देण्याची विविध उदाहरणे दिली. पोस्को कायद्याबाबत इतंबुत माहिती दिली. महाविद्यालयाच्या प्राचार्य डॉ. मीना निकम यांनी अध्यक्षीय भाषणात महिलाचे आजच्या समाजातील स्थान व पूर्वीचा इतिहास यातील फरक विद्यार्थ्यांना सांगितला व महिलांच्या प्रगतीचा उहापोह केला. कार्यक्रमाचे प्रास्ताविक प्रा. प्रतिभा चिखले यांनी केले. या कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन प्रा. मधुलिका चिकटे यांनी तर आभार प्रदर्शन प्रा. रोहिणी डवरे यांनी केले. या कार्यक्रमासाठी प्रा. डॉ. गणेश माल्टे, प्रा. दिलीप उन्हाळे, प्रा. संजय चिंचोले, प्रा. अमोल मुगल, प्रा. किरण पडघान तसेच महिला अंतर्गत समितीच्या सदस्य डॉ. नल्ले , डॉ. सुनिता कलाखे, प्रा. पुनम वैद्य व सर्व शिक्षक व शिक्षकेत्तर कर्मचारी आणि विद्यार्थी उपस्थित होते. या कार्यक्रमात सर्व महिला प्राध्यापिकाचे बुके देऊन स्वागत करून सन्मान करण्यात आला. या कार्यक्रमाच्या यशस्वीतेसाठी प्रा. सतीशी काळे, प्रा. पाटील, प्रा. अजित ताराळे, प्रा. राम पवार यांनी प्रयत्न केले.

डॉ. एम. टी. निकम
कार्यशाळा समनव्यक

***

महिला विकास कक्ष अहवाल

१) युवती स्वसंरक्षण प्रशिक्षण कार्यशाळा :

श्री शिवाजी विज्ञान व कला महाविद्यालय व महाराष्ट्र राज्य कौशल्य, व्यवसाय शिक्षण व प्रशिक्षण मंडळ यांच्याद्वारे राजमाता जिजाऊ युवती स्वसंरक्षण प्रशिक्षण कार्यशाळा मास्टर ट्रेनर श्री. जीवन देशमुख संरक्षण अधिकारी, प्राचार्य डॉ. मीना निकम यांच्या अध्यक्षतेखाली संपन्न झाली. गुणवत्ता हमी कक्षाच्या समन्वयक प्रा. डॉ. वनिता पोच्छी यांच्या मार्गदर्शनाखाली ही कार्यशाळा संपन्न झाली, यावेळी मंचावर महिला विकास कक्षाच्या समन्वयक प्रा. डॉ. सुनिता कलाखे, प्रा. डॉ. मुक्ती जाधव, प्रा. प्रतिभा चिखले उपस्थित होत्या. आज समाजामध्ये संस्काराची कमतरता दिसत असल्यामुळे महिला अत्याचाराचे प्रमाण मोठ्या प्रमाणात वाढत आहे. सार्वजनिक ठिकाणी, बस स्टॅन्ड, धार्मिक स्थळे, बाजारपेठा, शिकवणीला जाताना किंवा महाविद्यालयात येताना युवतींना काही दुष्ट प्रवृत्तीचा त्रास सहन करावा लागतो. अशावेळी एखादा लहानसा प्रसंग जर निर्माण झाला की ज्यामध्ये छेडछाडी, विनयभंग, पाठलाग होत असेल अशा परिस्थितीत संबंधित तरूणाला कशाप्रकारे अद्दल घडवायची या संदर्भातील प्रत्यक्ष प्रशिक्षण या कार्यशाळेद्वारे देण्यात आले. अशा दुष्ट प्रवृत्तीच्या व्यक्तीच्या शरीरावर कसा आणि कुठे प्रहार करायचा, आजूबाजूला असणाऱ्या साहित्यातून स्वसंरक्षणासाठी त्याचा शस्त्र म्हणून कसा वापर करायचा की ज्यामधून असा व्यक्ती मार खाण्याच्या भीतीने धाकाने घटनास्थळावरून पळून जाईल आपले स्वरक्षण होईल. या संदर्भातले प्रत्यक्ष प्रशिक्षण या कार्यशाळेत युवतींना देण्यात आले. अशा कठीण प्रसंगात धैर्याने समोर जाण्यासाठी काय काय उपाययोजना केल्या पाहिजे याचे सुद्धा मार्गदर्शन या कार्यशाळेत केले. महाविद्यालयाच्या प्रभारी प्राचार्य डॉ. मीना निकम यांनी या कार्यशाळेतील प्रात्यक्षिक आणि युतीच्या चेहऱ्यांवरील आत्मविश्वास पाहून ह्या मुली खऱ्या अर्थाने जिजाऊ सावित्रीच्या लेकी आहेत आणि ह्या नक्कीच इतिहास घडवतील असा आशावाद व्यक्त केला. कार्यक्रमाचे प्रास्ताविक आणि पाहुण्यांचा परिचय महिला विकास कक्षाच्या समन्वय प्रा. डॉ. सुनीता कलाखे यांनी केले. कार्यक्रमाचे संचालन प्रा. प्रतिभा चिखले तर आभार प्रा. पुनम वैद्य यांनी केले. कार्यक्रमाच्या यशस्वीतेसाठी प्रा. डॉ. मुक्ती जाधव, प्रा. प्रियंका चव्हाण यांनी परिश्रम घेतलेत. सदर दोन दिवसीय कार्यशाळेला मोठ्या संख्येने युवतींनी सहभाग घेतला.

२) महिला सक्षमीकरण कार्यशाळा :

महिला विकास कक्ष, अंतर्गत तक्रार समिती व गणराज्य फाउंडेशन यांच्या विद्यमाने महिला सक्षमीकरण कार्यशाळा आयोजित करण्यात आली होती. या कार्यशाळेच्या अध्यक्षस्थानी महाविद्यालयाच्या प्राचार्य डॉ. मीना निकम, डॉ. वनिता पोच्छी यांच्या मार्गदर्शनाखाली कार्यशाळा संपन्न झाली. यावेळी मंचावर महिला विकास कक्षाच्या समन्वयक डॉ. सुनीता कलाखे, श्री. भारत जोगदंडे, श्री विष्णू अव्हाळे उपस्थित होते. कार्यशाळेचे प्रमुख वक्ते शितल घोगरे लाचलुचपत प्रतिबंधक विभागाच्या पोलीस उपअधीक्षक मार्गदर्शन करताना महाविद्यालयात राबवण्यात आलेल्या विविध उपक्रमातून विद्यार्थ्यांच्या कलागुणांना वाव मिळतो. महिला सक्षमीकरण म्हणजे महिलांची सामाजिक व आर्थिक स्थिती सुधारते देशाला सक्षम व महासत्ता बनवण्याच्या प्रयत्नांच्या दृष्टीने महिलांचे सक्षमीकरण आवश्यक आहे. महिला मानसिकदृष्ट्या सक्षम झाली तर ती कुठल्याही क्षेत्रात काम करू शकते. महिलांनी फक्त चूल आणि मूल याकडे लक्ष दिले पाहिजे असे अनेक जणांना वाटते पण आता महिलांनी चुला आणि मुलासोबतच 'देश आणि विदेश' याकडे लक्ष देण्याची गरज आहे असे त्यांनी वक्तव्य केले.

गोदरी गावचे सरपंच श्री. भरत जोगदंडे यांनी स्वामी विवेकानंदांनी म्हटल्याप्रमाणे जगाचा विकास स्त्री सहकार्य शिवाय शक्य नाही. ज्याप्रमाणे पक्षाला एका पंखाने उडता येत नाही तसेच मानवाला स्त्री शिवाय प्रगती करता येत नाही. देशाच्या विकासामध्ये महिलांचा सहभाग वाढवून त्यांना सबला करून सक्षम करणे काळाची गरज आहे असे ते बोलताना म्हटले. श्री गणेश धुंदळे यांनी स्त्रिया या निरक्षरतेमुळे उपेक्षित आहेत म्हणून साक्षरता वाढवून त्यांच्या मानसिक आणि बौद्धिक विकास साध्य करून महिलांना सक्षम करणे आवश्यक आहे असे मत त्यांनी व्यक्त केले.

अध्यक्षीय भाषणात प्राचार्य डॉ. मीना निकम स्त्री

सक्षमीकरण हा आज स्वतंत्र विषय मानला जातो. समानता व सर्वांगीण विकासासाठी स्त्री सक्षमीकरण गरजेचे आहे. स्त्रियांना वैचारिक स्वातंत्र्य मिळणे, स्त्रियांना सामाजिक, आर्थिक, धार्मिक, सांस्कृतिक व वैचारिक पातळीवर समानता प्रदान करणे म्हणजे स्त्री सक्षमीकरण होय. महिला सक्षमीकरण कार्यशाळेचे औचित्य साधून तालुका स्तरावर, जिल्हा स्तरावर, विद्यापीठ स्तरावर, राज्य आणि राष्ट्रीय पातळीवर गुणवत्ता यादीत येणाऱ्या गुणवंत विद्यार्थ्यांच्या कलागुणांना वाव देण्याच्या अनुषंगाने त्यांचा गौरव पाहुण्यांच्या हस्ते करण्यात आला. तसेच सर्व महिलांचा जागतिक महिला दिनाच्या निमित्ताने सत्कार करण्यात आला.

कार्यक्रमाचे प्रास्ताविक डॉ. सुनिता कलाखे यांनी केले. सूत्रसंचालन डॉ. मुक्ती जाधव तर आभार प्रदर्शन डॉ. सोनाली गायकवाड यांनी केले. कार्यशाळेला उपस्थित डॉ. पल्लवी नल्ले, प्रा. तृप्ती श्रीरामे, प्रा. स्वाती पानसे, सौ. शिला खिल्लारे, विशाल इंगळे उपस्थित होते. या कार्यशाळेला १०५ विद्यार्थ्यांनी सहभाग नोंदविला.

डॉ. सुनिता कलाखे
महिला विकास कक्ष अहवाल

***

महामानवाच्या जयंती उत्सवाचे अहवाल

सत्र २०२३-२४ मध्ये विद्यार्थ्यांचा सर्वांगीण विकास करण्यासाठी प्राचार्य डॉ. एम.टी. निकम यांच्या मार्गदर्शनाखाली महापुरूषांच्या जयंती पुण्यतिथीनिमित्त विविध कार्यक्रम आयोजित करण्यात आले.

अ.क्र.	जयंती पुण्यतिथी	दिनांक
०१	राजर्षी शाहू महाराज जयंती	२६ जून
०२	वसंतराव नाईक जयंती	०१ जुलै
०३	लोकमान्य टिळक जयंती	२३ जुलै
०४	साहित्यरत्न अण्णाभाऊ साठे जयंती	०१ ऑगस्ट
०५	क्रांतिसिंह नाना पाटील जयंती	०३ ऑगस्ट
०६	राजे उमाजी नाईक जयंती	७ सप्टेंबर
०७	केशव सीताराम ठाकरे जयंती	१७ सप्टेंबर
०८	समाजभूषण, दलितमित्र पंढरीनाथ पाटील जयंती	२० सप्टेंबर
०९	पंडित दीनदयाळ उपाध्याय जयंती	२५ सप्टेंबर
१०	महात्मा गांधी व लाल बहादूर शास्त्री जयंती	०२ ऑक्टोंबर
११	दलितमित्र पंढरीनाथ पाटील पुण्यतिथी	०२ ऑक्टोंबर
१२	डॉ. ए.पी. जे. अब्दुल कलाम जयंती	१५ ऑक्टोंबर
१३	सरदार वल्लभभाई पटेल जयंती व इंदिरा गांधी पुण्यतिथी	३१ ऑक्टोंबर
१४	संविधान दिन	२६ नोव्हेंबर
१५	संताजी महाराज जयंती	०८ डिसेंबर
१६	अटल बिहारी वाजपेयी जयंती	२५ डिसेंबर
१७	डॉ. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख जयंती	२७ डिसेंबर
१८	क्रांतिज्योती सावित्रीबाई फुले जयंती	०३ जानेवारी
१९	राष्ट्रमाता जिजाऊ व स्वामी विवेकानंद जयंती	१२ जानेवारी
२०	नेताजी सुभाषचंद्र बोस जयंती	२३ जानेवारी
२१	महात्मा गांधी पुण्यतिथी	३० जानेवारी
२२	स्व. वसंतराव धोत्रे साहेब जयंती	१४ फेब्रुवारी

२३	संत सेवालाल महाराज जयंती	१५ फेब्रुवारी
२४	छत्रपती शिवाजी महाराज जयंती	१९ फेब्रुवारी
२५	संत गाडगेबाबा जयंती	२३ फेब्रुवारी
२६	संत रविदास महाराज जयंती	२४ फेब्रुवारी

दलितमित्र, समाजभूषण पंढरीनाथ पाटील जयंती - पुण्यतिथी अहवाल

श्री शिवाजी हायस्कूल तथा महाविद्यालय व बुलढाणा जिल्ह्यातील शिव परिवाराचे संस्थापक दलितमित्र पंढरीनाथ पाटील यांना जयंतीनिमित्त अभिवादन कार्यक्रम २० सप्टेंबर २०२३ रोजी संपन्न झाला. या अभियान कार्यक्रमासाठी महाविद्यालय परिसरातील समाधी स्थळावर रांगोळी काढून महिला प्राध्यापिका व विद्यार्थिनींनी सजावट केली. अभिवादन कार्यक्रमासाठी संस्थेचे आजीव सभासद ॲड. बाबासाहेब भोंडे, मधुकरराव पाटील, विष्णू पाटील पडघान, श्रीमती प्रतिभाताई राऊत, सत्यजित राऊत, महाविद्यालयाच्या प्राचार्य डॉ. एम.टी. निकम, प्राचार्य नंदकिशोर गायकवाड, मुख्याध्यापिका श्रीमती जेऊघाले, **IQAC** समन्वयक डॉ. वनिता पोच्छी, महाविद्यालय व शाळेतील सर्व कर्मचारी उपस्थित होते. याप्रसंगी बाबासाहेब भोंडे यांनी पंढरीनाथ पाटील यांच्या जीवन कार्यावर प्रकाश टाकला. कार्यक्रमाचे प्रास्ताविक प्राचार्य डॉ. निकम यांनी केले तर सूत्रसंचालन प्रा. डॉ. गणेश माल्टे यांनी केले.

जयंती उत्सव अहवाल : श्री शिवाजी विज्ञान व कला महाविद्यालयात शिक्षण महर्षी डॉ. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख यांच्या १२५ व्या जयंतीनिमित्त दिनांक २१ डिसेंबर ते २७ डिसेंबर २०२३ या कालावधीत विविध कार्यक्रमाचे आयोजित करण्यात आले होते.

दिनांक २१ डिसेंबर रोजी श्रीनिवासन रामानुज यांचा जन्मदिवस गणित विभागाच्या वतीने राष्ट्रीय गणित दिवस म्हणून साजरा करण्यात आला. गणितीय मॉडेल रांगोळी स्पर्धा तसेच गणितीय भितिपत्रक स्पर्धा घेण्यात आली. या कार्यक्रमाचे अध्यक्षस्थानी प्राचार्य डॉ. एम.टी. निकम, उद्घाटक म्हणून डॉ. पी.एस. वायाळ, प्रा. डी. आर. उन्हाळे हे उपस्थित होते. कार्यक्रमाचे यशस्वीतेसाठी प्रा. पवन कुमार बनसोडे, प्रा. पुनम वैद्य व गणित विभाग यांनी परिश्रम घेतले.

दिनांक २२ डिसेंबर रोजी महाविद्यालयाच्या ग्राऊंड वर एक सूर एक ताल हा कार्यक्रम घेण्यात आला. यामध्ये सुमारे जिल्ह्यातील चार हजार विद्यार्थ्यांनी सहभाग नोंदवला.

दिनांक २४ डिसेंबर रोजी जिल्हास्तरीय भरड धान्य पदार्थ थाळी सजावट स्पर्धा घेण्यात आली. या कार्यक्रमासाठी उद्घाटक म्हणून श्रीमती प्रतिभाताई राऊत व सत्यजित राऊत तर अध्यक्ष म्हूणून डॉ. मीनल गावंडे उपस्थित होत्या. याप्रसंगी IQAC समन्वयक डॉ. वनिता पोच्छी, डॉ. कलाखे, प्रा. देशमुख, प्रा. उभे उपस्थित होत्या.

दुपारच्या सत्रामध्ये शिक्षणमहर्षी डॉ. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख यांच्या जीवन व कार्यावर याविषयावर वकृत्व स्पर्धेचे आयोजन करण्यात आले. यामध्ये अनेक विद्यार्थ्यांनी हिरीरीने सहभाग नोंदवला.

दिनांक २५ डिसेंबर रोजी ध्वजारोहण कार्यक्रमाचे आयोजन प्राचार्य डॉ. एम.टी. निकम यांच्या हस्ते सकाळी आठ वाजता ध्वजारोहण करण्यात आले. सकाळी भाऊसाहेबांच्या जीवन गीताने तसेच संस्था गीताने महाविद्यालयाचे वातावरण प्रफुल्लीत होऊन गेले. एनसीसी चे लेफ्टनंट प्राध्यापक किरण पडघन व सहकारी कर्मचाऱ्यांनी कार्यक्रमाचे नियोजन यशस्वीपणे पार पाडले.

सकाळी ग्रंथालय पुस्तक प्रदर्शनी चे उद्घाटन ॲड. बाबासाहेब भोंडे यांनी केले. यानंतर रांगोळी स्पर्धा व पोस्ट स्पर्धा यांचे सुद्धा आयोजन करण्यात आले होते. तसेच एन.एस.एस. व एनसीसी विभागामार्फत रक्तदान शिबिराचे आयोजन महाविद्यालयात करण्यात आले होते.

दिनांक २६ डिसेंबर रोजी महाविद्यालयामध्ये आनंद मेळाव्याचे आयोजन करण्यात आले होते. उद्घाटक म्हणून शंतनू पाटील व डॉ. पी.एस. वायाळ हे उपस्थित होते. या मेळाव्यामध्ये विद्यार्थ्यांनी उत्साहाने सहभाग घेतला. विविध पदार्थांच्या विक्रीतून सुमारे १३ हजार रुपये विद्यार्थ्यांनी जमविले. दिनांक २७ डिसेंबर रोजी सकाळी ७.३० वा. शिक्षणमहर्षी डॉ. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख यांना अभिवादन करून सर्व कर्मचारी अमरावती येथील कार्यक्रमासाठी उपस्थित राहिले.

छत्रपती शिवाजी महाराज जयंती :

दिनांक १९ फेब्रुवारी २०२४ रोजी जयंती पुण्यतिथी समिती व इतिहास विभाग यांच्यावतीने महाविद्यालयात छत्रपती शिवाजी महाराज जयंती साजरी करण्यात आली. याप्रसंगी छत्रपती शिवाजी महाराज यांच्या प्रतिमेचे पुष्पहार घालून पूजन करण्यात आले. याप्रसंगी डॉ. पडवाल यांनी शिवाजी महाराजांच्या जीवनकार्यावर प्रकाश टाकला. याप्रसंगी महाविद्यालयाच्या प्राचार्या डॉ. एम.टी. निकम, समन्वयक डॉ. वनिता पोच्छी, इतिहासविभाग प्रमुख डॉ. पडवाल, डॉ. मेंढे, डॉ. कदम, डॉ. कुंमारे, प्रा. चिंचोले, प्रा. मुगल, प्रा. उन्हाळे, प्रा. सवडतकर, प्रा. पडघान, प्रा. काळे, प्रा. कु. चिखले, श्री संदिप गवई, श्री सुरेश सोळंकी, श्री चव्हाण, श्री करपे, श्री दिलीप पखान, संजय घंगुर्डे, विशाल इंगळे व इतर कर्मचारी व विद्यार्थी उपस्थित होते.

प्रा. सतीश व्ही. काळे
(समन्वयक- जयंती उत्सव समिती)

***

कनिष्ठ महाविद्यालय विभाग अहवाल २०२३-२४

विद्यार्थ्यांचा सर्वांगिण विकास साधण्याच्या दृष्टीने अध्ययन अध्यापना सोबतच इतर विविध सांस्कृतिक, क्रिडा व शिक्षणपुरक कार्यक्रम व उपक्रम सुद्धा कनिष्ठ महाविद्यालयाच्यावतीने राबविण्यात येतात. शैक्षणिक सत्र २०२३-२४ मध्ये इयत्ता ११ व १२ वी एकूण ४२६ विद्यार्थी प्रवेशित आहेत. दि. २७/०६/२०२३ ला शैक्षणिक सत्र सुरू झाले. जून २०२३ ते डिसेंबर २०२३ पर्यंत इयत्ता १२ वी चा अभ्यासक्रम पूर्ण करण्यात आला. व इयत्ता ११ वी चा अभ्यासक्रम जानेवारी २०२४ पर्यंत पूर्ण करून इयत्ता १२ वी चा सुरू करण्यात आला.

शैक्षणिक अभ्यासक्रमा सोबतच अभ्यासपूरक शैक्षणिक कार्यक्रम सुद्धा घेण्यात आले ते पुढील प्रमाणे...

१) दि. १४/०७/२०२३ ला इयत्ता अकरावीत नूतन प्रवेश घेतलेल्या विद्यार्थ्यांचे स्वागत प्रारंभ या कार्यक्रमाद्वारे घेण्यात आले. कार्यक्रमाचे अध्यक्ष मा. प्रा. डॉ. ओमराज देशमुख सर हे होते. सदर कार्यक्रम यशस्वी करण्यासाठी प्रा. कु. पी. यु. चिखले मॅडम व प्रा. कु. पी.पी. वैद्य, प्रा. डी. एम. मावळे व सर्व सहकारी बंधुनी प्रयत्न केले.

२) दि. १९/०७/२०२३ रोजी राजमाता जिजाऊ युवती स्वरक्षण कार्यशाळेचे आयोजन करण्यात आले.

३) दि. ४/०८/२०२३ ला महाविद्यालयातर्फे गरीब व होतकरू विद्यार्थ्यांना मोफत गणवेश वाटप करण्यात आले. त्यासाठी प्रा. पी. जी. सवडतकर व प्रा. एस. एस. चिंचोले यांनी विशेष आर्थिक सहकार्य केले.

४) दि. २६/८/२०२३ ते ३०/०८/२०२३ या कालावधीत दलितमित्र समाजभुषण पंढरीनाथजी पाटील यांच्या स्मृतिदिनानिमित्त पोस्टर स्पर्धा, वक्तृत्व स्पर्धा व निबंध स्पर्धा घेण्यात आली.

५) दि. १६/०९/२०२३ ला ओझोन दिन साजरा करण्यात आला.

६) दि. १० डिसेंबरला वरीष्ठ व कनिष्ठ महाविद्यालयातर्फे ''मानवी हक्क दिन'' साजरा करण्यात आला.

७) दि. २२/१२/२०२३ ला गणित दिवसानिमित्त वेगवेगळ्या स्पर्धांचे आयोजन करण्यात आले. यामध्ये वत्कृत्व स्पर्धा, भित्ती चित्र स्पर्धा, रांगोळी स्पर्धा व शैक्षणिक उपकरणे बनविण्याची स्पर्धा घेण्यात आली.

८) ऑगस्ट २०२३ ते जानेवारी २०२४ या कालावधीत जिल्हा क्रिडा मार्फत घेण्यात आलेल्या क्रिडा स्पर्धेत महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांनी सहभाग घेतला. तालुका जिल्हा व विभागीय पातळीवर महाविद्यालयाने नेतृत्व केले. या स्पर्धेत समृद्धी विजय चाकोते हिने खो-खो स्पर्धेत राज्यस्तरीय संघात खेळून तिचे राष्ट्रीय पातळीवर होणाऱ्या खो-खो संघात निवड झाली आहे. तसेच खेलो इंडिया या मार्फत दि. १५/०३/२०२४ ला उत्तर प्रदेश येथे होणाऱ्या खो-खो स्पर्धेत महाराष्ट्र संघात सुद्धा तिची निवड झाली.

९) डॉ. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख यांच्या १२५ व्या ''शतकोत्तर रौप्य जयंती वर्षानिमित्त'' भाऊसाहेबांचे जीवन कार्यावर दि. २५/१२/२०२३ ते २७/१२/२०२३ या कालावधीत वेगवेगळ्या स्पर्धा घेण्यात आल्या. त्यामध्ये भाषण स्पर्धा, वत्कृत्व स्पर्धा, रांगोळी स्पर्धा, भित्ती चित्र स्पर्धा, गीत गायन स्पर्धा, इ. स्पर्धा घेऊन ''जयंती उत्सव'' मोठ्या उत्साहाने साजरा करण्यात आला.

१०) दि. ०३/०१/२०२४ ला क्रांतीज्योती सावित्रीबाई फुले जयंती निमित्त महिला कायदेविषयक कार्यशाळा आयोजित करण्यात आली. या कार्यशाळेला ॲड. मिनासे मॅडम व ॲड. पाटील मॅडम यांनी मार्गदर्शन केले.

११) दि. १२/०१/२०२४ ते १६/०१/२०२४ या कालावधीत शैक्षणिक सहलीचे आयोजन करण्यात आले.

१२) दि. २५/०१/२०२४ ला मतदार जागृती दिन साजरा करण्यात आला यावेळेस मा. तहसीलदार श्री येळे साहेब, नायब तहसिलदार श्री विर साहेब, श्री काकडे साहेब उपस्थित होते. यांनी विद्यार्थ्यांना मतदान जनजागृती बद्दल शपथ दिली. तसेच राज्यशास्त्र विभागप्रमुख डॉ. जे. जे. जाधव सर व कनिष्ठ महाविद्यालय राज्यशास्त्र विभागाचे श्री. डी. आर. उन्हाळे सर यांच्या मार्गदर्शनाखाली मतदार नोंदणी करण्यात आली.

१३) दि. ०२/०२/२०२४ ला पालक शिक्षक संघ, माता पालक संघाची सभा घेण्यात आली.

१४) दि. ०२/०२/२०२४ ला इयत्ता १२ वी च्या विद्यार्थ्यांना ''निरोप समारंभ'' कार्यक्रम ''उडाण'' घेण्यात आला.

१५) सत्र २०२३-२४ या शैक्षणिक सत्रामध्ये महापुरूषांच्या जयंती व पुण्यतिथी साजरी करण्यात आली.

वरील सर्व कार्यक्रम मा. प्रा. डॉ. एम.टी. निकम यांच्या मार्गदर्शनाखाली घेण्यात आले. तसेच कार्यक्रम यशस्वी करण्यासाठी कनिष्ठ महाविद्यालयातील सर्व प्राध्यापक बंधु-भगिनीनी परीश्रम घेतले.

प्रा. डी. आर. उन्हाळे
कनिष्ठ महाविद्यालय

***

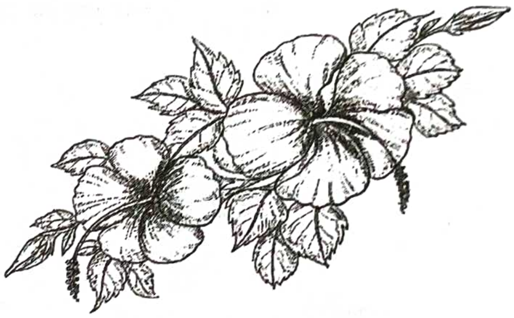

कनिष्ठ महाविद्यालय शैक्षणिक सहल अहवाल २०२३-२४

विद्यार्थ्यांचा सर्वांगिण विकास व्हावा. शिक्षण हे केवळ परीक्षा केंद्रित न राहता विद्यार्थी हितासाठी अभ्यासपूरक कार्यक्रमासोबत विद्यार्थ्यांना ऐतिहासिक वारसा, पर्यावरणाचे शिक्षण, निसर्गाचे अवलोकन व्हावे यादृष्टीने शैक्षणिक सहलीचे आयोजन करण्यात येते.

शैक्षणिक सत्र २०२३-२४ मध्ये दि. १२/०१/२०२४ ते १६/०१/२०२४ या कालावधीत चिखली-मोरगाव-जेजुरी-महाबळेश्वर-रायगड-जंजीरा येथे मा. प्राचार्य डॉ. एम.टी. निकम यांच्या मार्गदर्शनाखाली व श्री. एस. व्ही. काळे यांच्या नेतृत्वात सहलीचे आयोजन करण्यात आले. सदर सहलीमध्ये ४५ विद्यार्थी व ८ शिक्षक सहभागी झाले होते.

प्रा. डी. आर. उन्हाळे
कनिष्ठ महाविद्यालय

***

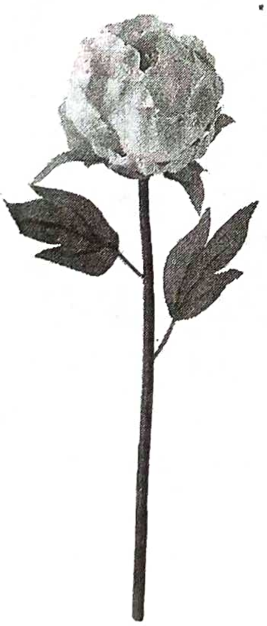

कनिष्ठ महाविद्यालय परीक्षा विभाग अहवाल २०२३-२४

विद्यार्थ्यांचा शैक्षणिक प्रगतीचे मूल्यमापन हे विविध प्रकारच्या परीक्षांद्वारेच केल्या जाते. विद्यार्थ्यांनी वर्षभर केलेल्या परीश्रमाचे मूल्यमापन महाराष्ट्र राज्य व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळाद्वारे निर्धारित केलेल्या पद्धतीनुसार केले जाते. इयत्ता ११ वी चे मूल्यमापन दोन घटक चाचण्या, सत्र परीक्षा, तोंडी परीक्षा व प्रात्यकक्षिक कार्याद्वारे केले जाते. तर १२ वी चे मूल्यमापन मंडळाद्वारे आयोजित परीक्षा द्वारे केले जाते.

सत्र २०२२-२३ मध्ये महाराष्ट्र राज्य माध्य व उच्च माध्य. मंडळाने घेतलेल्या इयत्ता १२ वी च्या परीक्षामध्ये महाविद्यालयाने घवघवीत यश संपादीत केले असून तीन ही शाखांचा निकाल १००% लागला आहे. शाखानिहाय प्रथम आलेले विद्यार्थी

१) कला शाखा - कु. साधना अशोक भोजणे -७५.३३%
२) विज्ञान शाखा - कु. ऋतुजा दत्तात्रय काळे -८१.३३%
३) वाणिज्य शाखा - कु. दिव्या प्रकाश दिघेकर-९१.००%
४) व्यवसाय शिक्षण अभ्यासक्रम-विठ्ठल महादू शिंदे-६२.६७%

सर्व गुणवान विद्यार्थ्यांचे मा. प्राचार्य डॉ. ओमराज देशमुख व सर्व शिक्षकांनी अभिनंदन केले, व पुढील वाटचालीस हार्दीक शुभेच्छा दिल्या.

प्रा. डी. आर. उन्हाळे
कनिष्ठ महाविद्यालय

क्रिडा विभाग अहवाल
२०२३-२४

Citius-Altius-Fotius..... वेगवान-उच्च-मजबूत या ऑलिम्पिक च्या ब्रीदवाक्य ला समोर ठेवून यावर्षी आपल्या महाविद्यालयाच्या कनिष्ठ विभाग मार्फत, शालेय स्पर्धेत प्रभारी क्रिडा शिक्षक प्रा. शशिकांत पाटील यांच्या नेतृत्वात विविध शालेय स्पर्धामध्ये सहभाग नोंदवण्यात आला. विद्यार्थ्यांची दि. १८,१९ ऑगस्ट २०२३ रोजी निवड चाचण्या घेण्यात आल्या. कबड्डी, खो, खो, क्रिकेट, बॅडमिंटन, व्हॉलीबॉल असे सांधिक खेळ तसेच मैदानी स्पर्धा १०० मी, २०० मी, ४०० मी, ८०० मी, १५०० मी, ३००० मी. धावणे, क्रॉस कंट्री, भालाफेक थळी फेक, चेस अशा वैयक्तिक प्रकारांसाठी मुले, मुली यांची निवड करण्यात आली. १११ विद्यार्थ्यांची ऑनलाईन नोंदणी शालेय क्रिडा स्पर्धा पोर्टल वर करण्यात आली. त्यापैकी तालुका स्तरावर चेस मुले, मुली बॅडमिंटन मुलींचा संघ, क्रिकेट मुलांचा संघ विजयी ठरला. वैयक्तिक स्पर्धेत कु. समृद्धी चाकोते १०० मी, २०० मी. अभिषेक भिताडे २०० मी. कृष्णा पाटील, सूरज वानखेडे क्रॉस कंट्री, श्याम खंदारे ५ कि.मी. चालणे तसेच क्रॉस कंट्री असे एकूण २९ विद्यार्थी जिल्हा स्तरसाठी पात्र ठरले. जिल्हास्तरीय रायफल शूटिंग स्पर्धेमध्ये ऋतुजउा खरात, साक्षी खरात, मीरांजल सिद्दीकी, तलवारबाजी स्पर्धेत कु. प्राची जाधव, बॉक्सिंग, थाय बॉक्सिंग मध्ये कनिष्क बनसोडे, बॅडमिंटन मध्ये मिरांजाल सिद्दीकी, स्नेहल सिद्दीकी, क्रॉस कंट्री सूरज वानखेडे, कृष्णा पाटील, श्याम खंदारे, तसेच जिल्हा खोखो संघात कु. समृद्धी चाकोते हिची निवड झाली असे एकूण ७ खेळाडू विभाग स्तरासाठी पात्र ठरले. त्यापैकी कु. ऋतुजा खरात रायफल शूटिंग, कु प्राची जाधव तलवारबाजी, कनिष्क बनसोडे थाय बॉक्सिंग, समृद्धी चाकोते खोखो विदर्भ संघ निवड होऊन असे एकूण ४ खेळाडू राज्य स्तरासाठी पात्र ठरले. त्याच बरोबर नाशिक येथील मॅरेथॉन मध्ये श्याम खंदारे याने ५ वा क्रमांक, नेहा शेळके हिने १५०० मी. स्पधेमध्ये विभागस्तरोय स्पर्धेत अमरावती येथे तृतीय क्रमांक मिळवला. जिल्हा स्तर, विभाग स्तर, तसेच राज्यस्तर गाठणारे २९ विद्यार्थी १२ वी बोर्ड परीक्षेत वाढीव गुणांसाठी पात्र ठरले. वार्षिक स्नेह संमेलन अंतर्गत महाविद्यालयात दिनांक २२,२३,२४ डिसे. २०२३ दरम्यान विविध स्पर्धा घेण्यात आल्या. सर्व यशस्वी खेळाडूंना वार्षिक स्नेहसंमेलनात प्रमाणपत्र, सन्मान चिन्ह, बक्षिसे देऊन गौरवण्यात आले. आदरणीय प्राचार्य डॉ. मीना निकम मॅडम यांचे मार्गदर्शन आणि प्रोत्साहन मोलाचे ठरले. विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासात खेळाचे महत्व ओळखून विद्यार्थ्यामध्ये सहकार्य वृत्ती, नेतृत्व, अपयश पचविण्याची क्षमता, खेळाडू वृत्ती हे गुण विकसित होण्यासाठी तसेच आजकालच्या मोबाईल च्या फेऱ्यातून विद्यार्थ्यांना मैदानाची आवड निर्माण करण्यात या सर्व स्पर्धा यशस्वी ठरल्या. या वर्षीच्या क्रिडा विभागाच्या यशस्वी कामगिरी मध्ये प्रा. पडघान, प्रा. उन्हाळे, प्रा. मावळे सर, प्रा. बनसोडे , प्रा. वैद्य तसेच सर्व प्राध्यापक वर्ग यांचे मोलाचे योगदान राहिले.

प्रा. शशिकांत बळीराम पाटील
समनव्यक

***

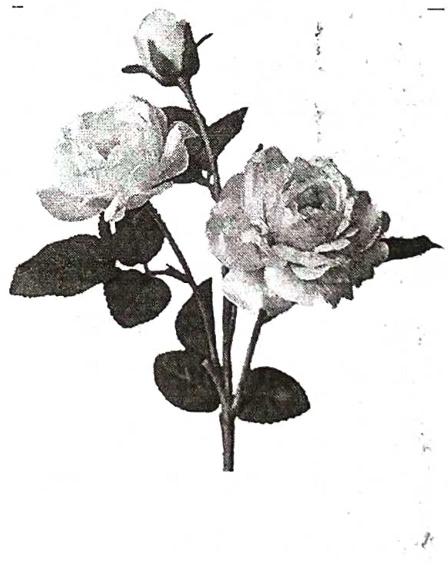

संगीत, कला आणि सांस्कृतिक कक्ष

संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ विद्यार्थी विधान व श्री शिवाजी शिक्षण संस्था अमरावती द्वारा संचालित श्री शिवाजी विज्ञान कला महाविद्यालय चिखली याचा संस्कृत विद्‌यमान संगीत कला आणि सांस्कृतिक कक्ष (Music, Arts & Cultural Cell) या विषयावर बुलडाणा जिल्हास्तरीय कार्यासाठीचे दि. २६/०२/२०२४ रोजी सकाळी महाविद्यालयातील डॉ. पंजाबराव देशमुख सभागृहात करण्यात आले होते. कार्यशाळेच्या उद्‌घाटन सोहळ्याचे अध्यक्ष महाविद्यालयाच्या प्राचार्य डॉ. मीना निकम ह्या होत्या तर उद्‌घाटन म्हणून श्री शिवाजी शिक्षण संस्थेचे स्वीकृत सदस्य प्राचार्य डॉ. पी.एस. वायाळ यांनी कार्यक्रमाचे महत्व उपस्थितांना पटवून सांगितले. अध्यक्षीय भाषण महाविद्यालयाच्या प्राचार्य डॉ. मीना निकम यांनी केले तर कार्यक्रमाचे प्रास्ताविक मराठी विभाग प्रमुख डॉ. गणेश मालटे यांनी केले त्यांचा कार्यक्रम आयोजना मागची भूमिका माडली यावेळी डॉ. सावन देशमुख व डॉ. निखिलेश नलोडे यांनी मार्गदर्शन केले. यावेळी व्यासपीठावर ॲड.बाबासाहेब भोंडे, मा. मधुकरराव पाटील, विष्णूभाऊ पाटील, मा. शंतनू पाटील सिनेट सदस्य. सुत्रसंचालन डॉ. सुनिता कलाखे यांनी केले तर आभारप्रदर्शन डॉ. जुक्कलकर यांनी केले.

दुसऱ्या सत्रात डॉ. सावन देशमुख सिनेट सदस्य संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ यांनी ''संगीत आणि संस्कृतीक कार्यकृमाकरीता विद्यार्थ्यांची तयारी'' या विषयावर मार्गदर्शन केले. तसेच विद्यापीठाच्या विद्यार्थी विकास विभागाच्या विविध योजना यावर प्रकाश टाकला. या दुसऱ्या सत्राचे सुत्रसंचालन प्रा. मुकुंद कोलते यांनी केले तर आभारप्रदर्शन डॉ. सुनिता कलाखे यांनी केले.

तिसऱ्या सत्रात ''युवा महोत्सव व सांस्कृतिक कार्यक्रम व विद्यार्थ्यांची निवड'' या विषयावर डॉ. निखिलेश नलोडे श्रीमती नान्कीबाई वाधवानी कला महाविद्यालय यवतमाळ यांनी उपस्थिना मार्गदर्शन केले. त्यांनी आपल्या मार्गदर्शनात युवा महोत्सवाचा विविध पैलू उलगडून दाखवले व विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन केले. त्यानंतर सहबाहर गीत कार्यक्रम व गीतेयांनी सांस्कृतिक कार्यक्रम सादर करण्यात आला या मध्ये डॉ. निखिलेश नलोडे व उपस्थित प्राध्यापक डॉ. शुक्ला सर मलकापूर डॉ. मधुकर जाधव देऊळगाव राजा व इतर प्राध्यापक व विद्यार्थी यांनी सहभाग घेतला यावर्षी महाविद्यालयाचा विद्यार्थी मयुर उमरे याची युवा महोत्सव वेस्ट झोन करीता निवड झाली म्हणून सत्कार करण्यात आला.

त्यानंतर समारोपीय कार्यक्रम संपन्न झाला. समारोपीय कार्यक्रमात उपस्थित प्राध्यापकांनी आपले मनोगन व्यक्त केले. महाविद्यालयाच्या प्राचार्या डॉ. मीना निकम, IQAC समन्वयक डॉ. वनिता पोच्छी, कार्यक्रम समन्वयक डॉ. गणेश मालटे, डॉ. सावंत देशमुख, डॉ. निखिलेश नलोडे यांच्या हस्ते प्रमाणपत्र वितरण करण्यात आले. सदर कार्यक्रम यशस्वी करण्यासाठी डॉ. वनिता पोच्छी, डॉ. गणेश मालटे, डॉ. सुनिता कलाखे, डॉ. सिद्धार्थ मेंढे, डॉ. विष्णु पडवाल, प्रा. मुकुंद कोलते, प्रा. दिलीप गावंडे, डॉ. राजेंद्र गाडे, संदिप गवई, विशाल इंगळे, यांनी परिश्रम घेतले.

डॉ. गणेश मालटे
समनव्यक

***

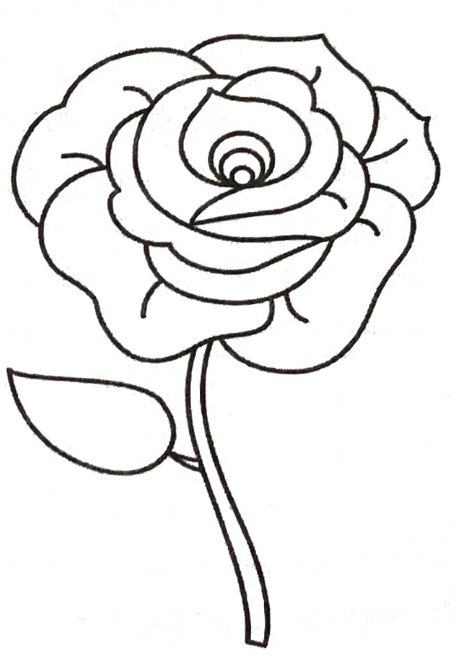

राष्ट्रीय सेवा योजना
नियमित अहवाल
सत्र : २०२३-२४

* दिनांक १५ जून २०२३ ते दिनांक १५ जुलै २०२३ दरम्यान राष्ट्रीय सेवा योजना पथकात नवीन रासेयो स्वयंसेवकांची नोंदणी करण्यात आली.
* दिनांक १९ जून २०२३ ते २५ जून २०२३ दरम्यान वेलांदूर, चेन्नई, तामिळनाडू येथे पार पडलेल्या राष्ट्रीय एकात्मता शिबिरात कु. समृद्धी जगदीश कुलकर्णी आणि श्री पंकज गणेश ढवळे या रासेयो स्वयंसेवकांनी सहभाग नोंदविला.
* दिनांक २१ जून २०२३ रोजी 'जागतिक युवा दिना' निमित्त रासेयो पथकाच्या वतीने योगा प्रशिक्षण कार्यक्रम घेण्यात आला. यावेळी प्रशिक्षक श्री चौथे यांनी रासेयो स्वयंसेवकांचा आणि सर्व शिक्षक व शिक्षकेत्तर कर्मचारी यांचा योगाभ्यास घेतला.
* दिनांक १७ जुलै २०२३ रोजी चालू शैक्षणिक सत्र २०२३-२४ या सत्रात डॉ. राजेश बुरंगे, संचालक, राष्ट्रीय सेवा योजना, संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती यांच्या हस्ते रासेयो पथकाचे उद्धाटन समारंभ पार पडला.
* दिनांक ९ ऑगस्ट २०२३ रोजी 'ऑगस्ट क्रांति दिना' निमित्त 'मेरी माटी, मेरा देश' हा कार्यक्रम राबविण्यात आला. सदर कार्यक्रमात वीरांचा सन्मान, शहिदांचे स्मरण, मातीला नमन आणि पंचप्राण शपथ असा चर्तूसूत्री कार्यक्रम राबविण्यात आला. या कार्यक्रमास एकूण १५३ रासेयो स्वयंसेवक उपस्थित होते.
* दिनांक १० ऑगस्ट २०२३ रोजी रासेयो पथक आणि चाणक्य मंडल पुणे यांच्या संयुक्त विद्यमाने स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन कार्यक्रम राबविण्यात आला. १०५ रासेयो स्वयंसेवकांनी सदर मार्गदर्शनाचा लाभ घेतला.
* दिनांक १२ ऑगस्ट २०२३ रोजी राष्ट्रीय सेवा योजना पथक आणि रेड रिबन क्लब, ग्रामीण रुग्णालय, चिखली यांच्या संयुक्त विद्यमाने 'आंतरराष्ट्रीय युवा दिन' साजरा करण्यात आला.
* दिनांक १५ ऑगस्ट २०२३ रोजी 'आझादी का अमृत महोत्सव' कार्यक्रमांतर्गत हर घर तिरंगा हा कार्यक्रम राबविण्यात आला. तसेच चिखली शहरातून यानिमित्त रासेयो पथकाच्या वतीने रॅलीसुद्धा काढण्यात आली.
* दिनांक ०६ सप्टेंबर २०२३ रोजी रासेयो कार्यक्रम अधिकारी प्रा. स्वप्नीलकुमार काळे हे राष्ट्रीय सेवा योजना संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ अमरावती येथे रासेयो सत्रारंभ सभेस उपस्थित होते.
* दिनांक २१ सप्टेंबर २०२३ रोजी राष्ट्रीय सेवा योजना पथक आणि नगर परिषद चिखली यांच्या वतीने चिखली शहरात विविध सार्वजनिक ठिकाणी स्वच्छता करून आणि स्वच्छतेचा संदेश देणारे भित्तिचित्र काढून स्वच्छतेचा संदेश देण्यात आला. सदर कार्यक्रमास ८० विद्यार्थी हजर होते.
* दिनांक २४ सप्टेंबर २०२३ रोजी दत्तकग्राम – वळती येथे गरजू विद्यार्थ्यांना वही पेन वाटप करून रासेयो पथकाने 'राष्ट्रीय सेवा योजना दिवस' साजरा केला.
* दिनांक १ ऑक्टोबर २०२३ ते ३१ ऑक्टोबर २०२३ दरम्यान 'सेल्फी विथ मेरी माटी' कार्यक्रम राबविण्यात आला. सदर कार्यक्रमात रासेयो स्वयंसेवकांसह एकूण ६६७ सेल्फी सदर वेबसाइटवर अपलोड करण्यात आले.
* दिनांक ०२ ऑक्टोबर २०२३ रोजी गांधी जयंतीनिमित्त रासेयो पथकाच्या महाविद्यालयीन परिसरात स्वच्छता अभियान राबविण्यात आले.
* दिनांक ३१ ऑक्टोबर २०२३ रोजी रासेयो पथकाच्या वतीने पंचप्रण शपथ कार्यक्रम घेण्यात आला. सदर कार्यक्रमाचे ऑनलाइन प्रक्षेपण सुद्धा रासेयो स्वयंसेवकांना दाखविण्यात आले.

* दिनांक २६ नोव्हेंबर २०२३ रोजी 'संविधान दिना' निमित्त 'संविधान – एक अमूल्य राष्ट्रग्रंथ' या विषयावर रासेयो पथकाच्या वतीने व्याख्यान आयोजित करण्यात आले होते. प्रमुख मार्गदर्शक म्हणुन प्रा. दिलीप उन्हाळे यांनी सदर कार्यक्रमात विद्यार्थ्यांना संविधानवाचन करण्याचे आव्हान केले.
* दिनांक ३० नोव्हेंबर २०२३ ते ०६ डिसेंबर २०२३ दरम्यान कवयित्री बहिणाबाई चौधरी उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ जळगाव येथे पार पडलेल्या राष्ट्रीय एकात्मता शिबिरात रासेयो स्वयंसेविका कु. गौरिपूजा चवरे हिने सहभाग नोंदविला.
* दिनांक ०१ डिसेंबर २०२३ रोजी रासेयो पथक, सूक्ष्मजीवशास्त्र विभाग आणि रेड रिबन क्लब, ग्रामीण रुग्णालय, चिखली यांच्या संयुक्त विद्यमाने 'आंतरराष्ट्रीय एड्स दिना'निमित्त याख्यान, रांगोळी आणि पोस्टर स्पर्धेचे आयोजन करण्यात आले होते.
* दिनांक २५ डिसेंबर २०२३ रोजी राष्ट्रीय सेवा योजना पाठक आणि राष्ट्रीय छात्रसेना यांच्या वतीने डॉ. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख यांच्या १२५ व्या जयंतीनिमित्त रक्तदान शिबिर आयोजित करण्यात आले होते. सदर रक्तदान शिबिरात एकूण २७ रक्तदात्यांनी रक्तदान केले.
* दिनांक २३ डिसेंबर २०२३ ते ०१ जानेवारी २०२४ दरम्यान धर्मशाळा, हिमाचल प्रदेश येथे झालेल्या राष्ट्रीय साहसी शिबिरात आमकहा रासेयो स्वयंसेवक श्री पंकज गणेश ढवळे याने सहभाग नोंदविला.
* दिनांक २५ डिसेंबर २०२३ ते ०३ जानेवारी २०२४ दरम्यान गोंडवाणा विद्यापीठ, गडचिरोली येथे झालेल्या 'आव्हान – चान्सलर्स ब्रिगेड : राज्यस्तरीय आपत्ति व्यवस्थापन प्रशिक्षण शिबिर' कार्यक्रमात प्रा. स्वप्नीलकुमार काळे यांनी बुलढाणा जिल्हा संघनायक म्हणुन २५ रासेयो स्वयंसेवकांच्या चमूचे नेतृत्व केले. सदर शिबिरात महाविद्यालयातील कु. अमृता खोंडकर, श्री पवन कुटे, श्री गोपाल नरवाडे या रासेयो स्वयंसेवकांनी सहभाग नोंदविला. तसेच रासेयो कार्यक्रम प्रा. स्वप्नीलकुमार काळे यांना विरोधी पक्षनेते मा. श्री. विजयजी वडेट्टीवार यांच्या हस्ते 'सर्वोत्कृष्ट संघनायक' पुरस्कार प्रदान करण्यात आला.
* दिनांक २ जानेवारी २०२४ ते ८ जानेवारी २०२४ दरम्यान स्वामी आत्मानंद इंग्लिश माध्यम आदर्श महाविद्यालय सोमणी, जिल्हा – दुर्ग, छत्तीसगढ येथे पार पडलेल्या राष्ट्रीय एकता शिबिरात रासेयो स्वयंसेविका कु. गौरिपूजा संजय चवरे हिने सहभाग नोंदविला.
* दिनांक १२ जानेवारी २०२४ रोजी राष्ट्रीय सेवा योजना पथकाच्या वतीने राष्ट्रमाता जिजाऊ आईसाहेब आणि स्वामी विवेकानंद यांचा जयंती उत्सव साजरा करण्यात आला. तसेच सदर तारखेला 'राष्ट्रीय युवा दिना'निमित्त 'युवा भारत सशक्त भारत' या विषयावर व्याख्यान आयोजित करण्यात आले होते.
* दिनांक २५ जानेवारी २०२४ रोजी 'मतदार दिना'निमित्त रासेयो पथक आणि तहसील कार्यालय, चिखली यांच्या वतीने मतदान जणजागृती या विषयावर रांगोळी स्पर्धा आणि निबंध स्पर्धा आयोजित करण्यात आली होती. सदर कार्यक्रम चिखली तहसीलचे नायब तहसीलदार श्री संजय टाके साहेब उपस्थित होते.
* दिनांक ३१ जानेवारी २०२४ रोजी युवक बिरादरी, भारत आणि श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, अमरावती यांच्या संयुक्त विद्यमाने श्री शिवाजी कला व वाणिज्य महाविद्यालय, अमरावती येथे पार पडलेल्या 'अभिरुप युवा सांसद' या कार्यक्रमात बुलढाणा जिल्ह्याला प्रथम पारितोषिक मिळाले. त्यात महाविद्यालयातील रासेयो पथकातील श्री पंकज गणेश ढवळे, श्री राज रवींद्र देशमुख, श्री ओम परिहार, कु. गायत्री देशमुख, कु. ऋतुजा शेळके, कु. निकिता समसरे, कु. पूनम परिहार या स्वयंसेवकांनी सहभाग घेतला होता.
* दिनांक १५ फेब्रुवरी २०२४ रोजी राष्ट्रीय सेवा योजना, संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ अमरावती येथे पार पडलेल्या पीफएमएस प्रणाली आणि मतदान जनजागृती संदर्भातील मीटिंगमध्ये रासयो कार्यक्रम अधिकारी प्रा. स्वप्नीलकुमार काळे यांनी सहभाग नोंदविला.

* दिनांक १७ फेब्रुवारी २०२४ ते २१ फेब्रुवारी २०२४ दरम्यान दीकल्प महाविद्यालय, नेरल तालुका – कर्जत, मुंबई येथे पार पडलेल्या 'प्रेरणा' राज्यस्तरीय नेतृत्व गुण विकास शिबिर २०२३–२४ मध्ये कु. गौरिपूजा चवरे हिने सहभाग नोंदवून नृत्यकला स्पर्धेत राज्यस्तरीय प्रथम पुरस्कार मिळविला.
* दिनांक २३ फेब्रुवारी २०२४ रोजी रासेयो पथकाचे आराध्यदैवत संत गाडगे बाबा यांच्या जयंतीनिमित्त महाविद्यालयीन परिसरात स्वच्छता अभियान राबविण्यात आले.
* दिनांक २६ फेब्रुवारी २०२४ ते ०३ मार्च २०२४ दरम्यान रासेयो पथकाचे विशेष श्रमसंस्कार शिबिर दत्तकग्राम – वळती ता. – चिखली येथे पार पडले.
* दिनांक ०३ मार्च २०२४ रोजी पळसखेड जयंती येथे रासेयो स्वयंसेवकांनी 'पल्स पोलिओ' अभियानात सहभाग नोंदविला.
* दिनांक ०७ मार्च २०२४ रोजी रासेयो पथकाच्या वतीने 'आंतरराष्ट्रीय महिला दिना' निमित्त महिला उद्योजिकता प्रेरणा कार्यक्रम तसेच महिला मतदार जणजागृती कार्यक्रम घेण्यात आला होता.
* दिनांक १७ मार्च २०२४ ते २० मार्च २०२४ दरम्यान कवयित्री बहिणाबाई चौधरी उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ, जळगाव येथे पार पडलेल्या 'उत्कर्ष' राज्यस्तरीय शिबिर २०२३–२४ यामध्ये रासेयो स्वयंसेविका कु. अमृता अनंता खोंडकर हिंणे सहभाग नोंदविला.
* दिनांक २१ मार्च २०२४ रोजी युवा व खेळ मंत्रालय, भारत सरकार तसेच उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग (रा. से. यो. कक्ष), मुंबई आणि राष्ट्रीय सेवा योजना, संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती तसेच रासेयो पथक, श्री शिवाजी विज्ञान व कला महाविद्यालय, चिखली यांच्या संयुक्त विद्यमाने 'युवा संवाद – इंडिया २०४७' या कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले होते. या कार्यक्रमास डॉ. नीलेश कडू, संचालक, राष्ट्रीय सेवा योजना, संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती तसेच चिखली नगरीचे ठाणेदार मा. संग्राम पाटील हे प्रमुख अतिथि म्हणुन उपस्थित होते.

प्रा. स्वप्नील काळे
समनव्यक

***

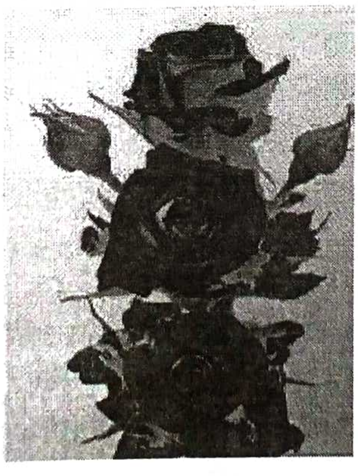

व्याख्यानमाला अहवाल
२०२३-२४

श्री शिवाजी विज्ञान व कला महाविद्यालय, चिखलीच्या वतीने शिक्षण महर्षी डॉ. पंजाबराव देशमुख यांच्या १२५ व्या जयंतीवर्षाचे औचित्य साधून डॉ. पंजाबराव देशमुख शतकोत्तर रौप्यमहोत्सवी व्याख्यानमालेचे आयोजन करण्यात आले.

कार्यक्रमाच्या यशस्वीतेसाठी श्री नंदकिशोर अढाऊ, डॉ. सुनिता कलाखे, डॉ. व्ही. यू. पोच्छी, डॉ. जे. जे. जाधव यांनी परिश्रम घेतले. या कार्यक्रमाचे संचालन मराठी विभागप्रमुख डॉ. गणेश मालटे यांनी केले.

श्री शिवाजी विज्ञान व कला महाविद्यालय, चिखली

दि. २८/०८/२०२३ रोजी श्री शिवाजी महाविद्यालय, चिखली येथे भाऊसाहेब डॉ. पंजाबराव देशमुख यांच्या शतकोत्तर रौप्य महोत्सवी जयंती वर्षानिमित्त व्याख्यानमालेचे आयोजन करण्यात आले होते. 'समग्र क्रांतीचे प्रणेते लोकमहर्षी डॉ. पंजाबराव देशमुख व वर्तमान स्थिती' या विषयावर श्री शिवाजी कला व वाणिज्य महाविद्यालय, अमरावती येथील वक्ते प्रा. डॉ. राजेश मिरगे यांच्या व्याख्यानाचे आयोजन करण्यात आले.

सदर व्याख्यानाच्या अध्यक्षपदी प्राचार्य पी. एस. वायाळ सर, स्वीकृत सदस्य श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, तर मा. श्री. मधुकरराव पाटील, श्री विष्णुपंत पाटील, श्री संतोषराव डुकरे, प्राचार्य निलेश गावंडे, श्री शंतनू पाटील आदी मान्यवरांची प्रमुख उपस्थिती होती.

श्री व्यंकटेश महाविद्यालय, दे. राजा

देऊळगाव राजा येथील श्री व्यंकटेश महाविद्यालयामध्ये दि. ०६/०९/२०२३ रोजी श्री शिवाजी महाविद्यालय चिखली यांच्या सहकार्याने भाऊसाहेब उपाख्य डॉ. पंजाबराव देशमुख यांच्या शतकोत्तर रौप्य महोत्सवी जयंती वर्षानिमित्त व्याख्यान आयोजित करण्यात आले. या कार्यक्रमासाठी प्रमुख वक्ते म्हणून जिजामाता महाविद्यालय, बुलढाणा येथील प्रा. डॉ. जे. जे. जाधव हे उपस्थित होते. कार्यक्रमासाठी अध्यक्ष म्हणून महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. ज्ञानेश्वर गोरे उपस्थित होते. व्यासपीठावर श्री शिवाजी महाविद्यालयाच्या प्राचार्य डॉ. मीना निश्म, मराठी विभागप्रमुख डॉ. गणेश मालटे, प्रा. संजय चिंचोले यांची उपस्थिती होती. कार्यक्रमाचे प्रास्ताविक करताना प्राचार्य डॉ. मीना निकम यांनी डॉ. पंजाबराव देशमुख यांच्या कार्याचा जागर व्हावा, त्यांची कीर्ती सर्वदूर पसरावी या उदात्त हेतूने अतिथी व्याख्यानाचे आयोजन करण्यात आल्याचे सांगितले.

राज्यशास्त्र विभागप्रमुख जे. जे. जाधव यांनी डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे राष्ट्रबांधणीतील कार्य या विषयावर विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन करताना डॉ. पंजाबराव देशमुख यांनी राजकारणातून कशा पद्धतीने समाजकारण केले व राष्ट्रबांधणी केली, हे सोदाहरण पटवून दिले.

अध्यक्षीय मनोगत व्यक्त करताना प्राचार्य डॉ. ज्ञानेश्वर गोरे यांनी भाऊसाहेब डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे व्यक्तिमत्व प्रत्येकाने समजून घेणे गरजेचे आहे, असे प्रतिपादन केले. समाजातील थोर समाजसुधारकांचा आदर्श आपण आपल्या जीवनामध्ये घ्यावा, असे आवाहन सुद्धा त्यांनी केले. कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन सांस्कृतिक विभागप्रमुख प्रा. मधुकर जाधव यांनी केले, उपस्थितांचे सूत्रसंचालन सांस्कृतिक विभागप्रमुख प्रा. मधुकर जाधव यांनी केले. उपस्थितांचे आभार व्याख्यानमालेचे समन्वयक डॉ. गणेश मालटे यांनी मानले. या कार्यक्रमासाठी महाविद्यालयातील प्राध्यापक, शिक्षकेत्तर कर्मचारी विद्यार्थी विद्यार्थिनी मोठ्या संख्येने उपस्थित होते.

सिंधुताई जाधव कला व वाणिज्य महाविद्यालय, मेहकर

दि. ५/१०/२०२३ रोजी मेहकर येथील श्रीमती सिंधुताई जाधव कला व विज्ञान महाविद्यालयात डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे शतकोत्तर रौप्य महोत्सवी जयंती वर्षानिमित्त श्री शिवाजी शिक्षण संस्था अमरावती यांच्या संयुक्त विद्यमाने व्याख्यानमालेचे तिसरे पुश्प श्री शिवाजी महाविद्यालय चिखली व श्रीमती सिंधुताई जाधव कला व विज्ञान महाविद्यालय यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित केले होते.

यावेळी प्रमुख वक्ते म्हणून व्यंकटेश महाविद्यालय देऊळगाव राजाचे मराठी विभाग प्रमुख डॉ. मधुकर जाधव यांनी डॉ. पंजाबराव देशमुख यांच्या जीवनावर प्रकाश टाकला. पंजाबराव देशमुख यांनी यांचे शिक्षण हलाखीच्या परिस्थितून शिक्षण पूर्ण करून शेतकऱ्यांच्या कष्ट कऱ्यांच्या मुलांच्या शिक्षणासाठी श्री शिवाजी शिक्षण संस्थेची स्थापना तसेच शिवाजी वस्तीगृहाची स्थापना केली. महात्मा फुले, छत्रपती शाहू महाराज, कर्मवीर भाऊराव पाटील यांच्या बरोबरीने विदर्भात शिक्षणप्रसाराचे व कृषी क्रांतीचे कार्य पंजाबराव देशमुख यांनी केले. त्यांचे जीवनकार्य प्रत्येक विद्यार्थ्यांनी अभ्यासाने व आपल्या जीवनात दिशा प्राप्त करून घ्यावी असे आवाहन कार्यक्रमाचे अध्यक्ष प्राचार्य डॉ. बालाजी तांदोरकर यांनी केले. प्रस्तुत कार्यक्रमाचे आयोजन श्री शिवाजी महाविद्यालय चिखलीच्या प्राचार्य डॉ. मीना निकम, डॉ. गणेश मालटे यांनी केले

याप्रसंगी संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठाचे सिनेट सदस्य तथा महाविद्यालयाचे अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख डॉ. संतोष कुटे विद्यापीठाच्या गृह अर्थशास्त्र अभ्यास मंडळाच्या सदस्या तथा गृह अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख डॉ. वैशाली मोरे यांच्यासह महाविद्यालयातील संपूर्ण शिक्षक व शिक्षकेत्तर कर्मचारी आणि विद्यार्थी उपस्थित होते या कार्यक्रमाच्या यशस्वीतेसाठी डॉ. दिगंबर पवार प्रा. ओकार तनपुरे प्रा गौरव रहाटे प्रा. निरंजन राठोड प्रा. स्वप्नील राऊत यांनी प्रयत्न केले. कार्यक्रमाचे संचालन डॉ. गजानन पायाड यांनी केले तर आभार डॉ. गणेश मालटे यांनी मानले.

कै. रमेश वरपुडकर कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, सोनपेठ, जि. परभणी

कै. रमेश वरपुडकर कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, सोनपेठ, जि. परभणी येथे भाऊसाहेब डॉ. पंजाबराव देशमुख शतकोत्तर रौप्यमहोत्सवी जयंती वर्षानिमित्त 'समग्र सामाजिक क्रांतीचे प्रणेते लोकमहर्षी डॉ. पंजाबराव देशमुख' या विषयावर प्रा. मधुकर जाधव (प्राध्यापक, श्री व्यंकटेश महाविद्यालय, दे. राजा) यांचे व्याख्यान आयोजित करण्यात आले होते.

या कार्यक्रमाच्या अध्यक्षस्थानी श्री परमेश्वर कदम (अध्यक्ष, हनुमान शिक्षण प्रसारक मंडळ, सोनपेठ, जि. परभणी) तर श्री शिवाजी विज्ञान व कला महाविद्यालयाच्या प्राचार्या डॉ. मीना निकम व डॉ. व्ही. डी. सातपुते (प्राचार्य, कै. रमेश वरपुडकर महाविद्यालय, सोनपेठ) याची प्रमुख उपस्थिती होती.

स्व. ॲड. ज्योतीराव राऊत यांच्या स्मृतीप्रित्यर्थ शिवाजी महाविद्यालयात व्याख्यान संपन्न :

श्री शिवाजी विज्ञान व कला महाविद्यालय चिखली येथे ॲड. ज्योतीराव राऊत यांच्या स्मृतीप्रित्यर्थ प्रा. वैभव म्हस्के यांचे विदर्भातील बहुजन चळवळीत डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे योगदान या विषयावर नुकतेच व्याख्यान संपन्न झाले. याप्रसंगी डॉ. म्हस्के यांनी भाऊसाहेब पंजाबराव देशमुख यांच्या सामाजिक कार्याचा आढावा घेऊन संसदेतील भाऊसाहेबांच्या कार्याचा आढावा घेतला.

या कार्यक्रमाचे अध्यक्ष मा. आमदार डॉ. राजेंद्रजी शिंगणे होते. त्यांनी आपल्या अध्यक्षीय भाषणातून बोलताना सांगितले की, आजची नवीन पिढी सोशल मीडिया भोवती फिरते आहे. शिक्षणाबरोबरच त्यांना महापुरूष कळले पाहिजे, त्यासाठी अशा कार्यक्रमाच्या आयोजनाची गरज असल्याचे त्यांनी सांगितले.

या प्रसंगी प्राचार्य डॉ. पी. एस. वायाळ, श्रीमती प्रतिभाताई राऊत, मधुकरराव पाटील, विष्णूभाऊ पाटील, डॉ. एस.टी. निकम याची प्रमुख उपस्थिती होती. व्याख्यानाचे आयोजन स्व. ॲड. राऊतसाहेबांचे सुपुत्र सत्यजित राऊत यांच्या वतीने करण्यात आले.

कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन डॉ. गणेश मालटे यांनी केले. आभार प्रदर्शन डॉ. पल्लवी नल्ले यांनी केले. कार्यक्रमासाठी जिल्ह्यातील शिवाजी शिक्षण संस्थेचे कर्मचारी उपस्थित होते.

प्रा. डॉ. गणेश गोपाळराव मालटे,
मराठी विभागप्रमुख

***

Report of NIRF-2024

Aim : To participate in The National Institutional Ranking Framework (NIRF) to promote competitive excellence in the higher educational institution.

Our esteem institution is always open and welcome quality improvement for societal educational benefits.

Patron: Dr. Harshvardhan P. Deshmukh

Conveno : Prof. (Dr.) M.T. Nikam

Coordinator: Dr. Vijayshree M. Hemke

The National Institutional Ranking Framework (NIRF) was approved by the MHRD and launched by Honourable Minister of Human Resource Development on 29th September 2015.

This framework outlines a methodology to rank institutions across the country. The methodology draws from the overall recommendations broad understanding arrived at by a Core Committee set up by MHRD, to identify the broad parameters for ranking various universities and institutions. The parameters broadly cover "Teaching, Learning and Resources," "Research and Professional Practices," "Graduation Outcomes," "Outreach and Inclusivity," and "Perception".

Action Taken :

On 20/09/23 Government of India, Ministry of Education National Institutional Ranking Framework (NIRF) invited applications for India Rankings 2024, the 9th edition of this annual exercise. On 08/10/23 our institute successfully registered for Participation.

Dr. V. M. Hemke
Coordinator

***

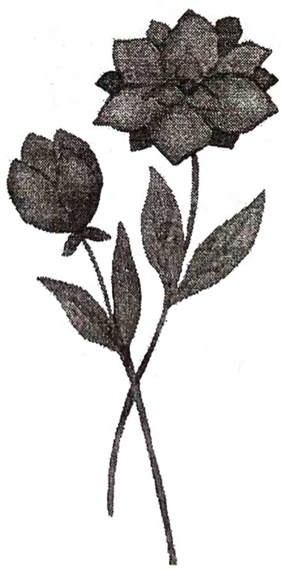

Career Katta, 2023-24

The following activities/ programs were conducted by the Career Katta

Career Katta, Maharashtra State and Higher Technical Education Department jointly celebrated "*Dr.Babasaheb Ambedkar Mahaparinirvan Din*". On this occasion training on DIGITAL PRODUCTIVITY was given to 1,11,111 students in the state. The course consists total 8 videos and 8 non-graded assessment particularly focusing on use of Microsoft word, excel and PowerPoint presentation. After completion of course, the final exam consisting of 20 MCQ based questions was conducted on **06/12/2023**. The each students appeared for exam received the certificate of completion. Total **278** students of our college were registered for this course.

Career Katta, Department of Commerce and Citi Bank Mumbai jointly organized workshop for degree students of all faculties on dated **05/02/2024** at 12:00 noon in college auditorium hall. The purpose of program was explained by Prof. Dr. S. L. Kumbhare, Coordinator, Career Katta. The resource persons of workshop were Mrs. Rutuja Patil, Mr.Harshwardhan Singh and Mr. Nishant Pathak. Mrs. Rutuja Patil, Mr.Harshwardhan provide the details regarding workshop and free training offered by the "Banking Finance and Warehouse Associate" for the students. The program was presided by Dr. M. T. Nikam, Principal of college. Dr. G. G. Malte, Dr. Bhagwan Ingle, Prof. Waghmare, Prof. Solanki, Prof. Wakode, Prof. More and Prof. Dongardive were present for the program. The Program was anchored by Prof. P. P. Pawar, Department of Commerce and vote of thanks were extended by Prof. Dr. S.L. Kumbhare. Total **76** students were present for this workshop.

Career Katta in collaboration with The Infinity Academy, Pune organized seminar for degree students of all faculties on dated **06/02/2024** at 2:00 PM in college auditorium hall. The program was started with introductory speech by Prof. Dr.S.L.Kumbhare, Coordinator, Career Katta. The resource person Mr. Amit Dahane, Director, The Infinity Academy, Pune provides valuable information and also encourages students for various competitive examinations through his speech. The program was presided by Dr. M.T.Nikam, Principal of college. The Program was anchored by Mr. S.N. Pawar and vote of thanks were extended by Dr. G. D.Thorat. Total **132** students were present for the program.

Prof Dr. S. L.Kumbhare
Coordinator

***

NATIONAL CADET CORPS, Annual Reports 2023-24

National cadet corps (NCC) is one of the prime activities of our college, which is started in 1979 to develop qualities of character, courage, comradeship, discipline, leadership and secular outlook, spirit of adventure and sportsmanship and ideals of selfness service among the youths to make them useful citizens.

In our college there are total 136 vacancies for cadets. Out of 136 vacancies 91 are for boys and 45 are for girls. In this academic year, cadets participated in various camps and social activities are as follows:-

A) **TSC IBC Camp :** In TSC IBC camp was organized from 5th July 2023 to 14th July2023 at Amravati. Eight cadets participated and completed TSC IBC training camp.

B) **Annual Training Camp:** Annual training camp was organized in August & September 2023 at Khamgaon. Our 78 cadet took participation in this camp & in actively engaged in activities like firing, cross country, Drill and Cultural competitions and won overall championship.

C) **RDC IGC 2023 At Pune :** In RDC IGC camp was organized from 13th Oct 2023 to 22th Oct 2023 at Pune Three cadets participated and completed IGC training camp.

D) **Basic Leadership Camp :** BLC Camp was organized at Nanded from 27th Sep 2023 to 6th Sep 2023. Six cadets& ANO were selected for this camp.

E) **ArmyMedicle Core Attachment Camp:** Army attachment camp was organizedfrom 15th July 2023 to 26th July 2023 at Command Hospital Pune. Our 4 cadets took participation and completed training.

F) **EBSB National Integration Camp :-**
EBSB National Integration Camp Kamtheewas organized from 27th Oct 2023 to 6th Nov 2023 at Brigade Training Centre Kamthee Nagpur. Our 5 cadets took participation and completed training.

G) **Advance Leadership Camp:** ALC Camp was organized at Amravati from 10th Jan 2024 to 20th Jan2024. One cadet were selected for this camp.

H) **Attachment training Camp :** Attachment training Camp was organized with IMA Dehradun from 17th Dec 2023 to 28th Dec2023. One cadet were selected for this camp.

Social Activities : -

1) **Anti -Tobacco Day Awareness Rally:** Anti-Tobacco DayAwareness Rallywas organized on dated 31st May2023. Lt.K.R.Padghan anchored this programme. JUO Kailas Bhambale expressed vote of thanks. Dr.OmrajDeshmukhdelivered welcome address & told about the importance of anti-tobacco day.

2) **Environment Day :** Environment Day **was organised** in **colleg** e Campus on dated 6th Jun 2023 **Dr.Omraj Deshmukh** inaugurated **this programmed.**

3) **Shiv Rajyabhishek Programme:** The programme was organized in college campus on 6th Jun. 2023. Dr. J. J. Jadhao inaugurated the programme and told the cadets about the life and work Shivaji Maharaj.

4) **International Yoga Day :** International Yoga Day was organised on dated 21st Jun,2023. Lt. K. R. Padghan anchored this program. Dr.OmrajDeshmukh delivered welcome address & focussed on fitness is not just a word but a necessary condition for a healthy and prosperous life. Yogacharya P. M. Chauthe demonstrated lot of physical activities to NCC cadets. He emphasized on the Pranayama & Meditation. Physical Director Sachin Kokode delivered vote of thanks.

5) **Kargil Vijay Diwas :** National Cadet Corps Unit conducted the programme of Kargil Vijay Diwas in collaboration with **13 Mah Bn NCC Khamgaon**. SUO Kailas Bhambale anchored and JUO Nikita Dukaredelivered vote of thanks.

6) **Tree plantation programme:** Tree plantation programme was organised in **college** Campus on dated 2nd Sep 2023. **Dr** Mina Nikaminaugurated **this programme. 55** different type of medicinal as well as some ornamental plants were planted. Sub.Rajendra Dhage guided the NCC cadets about importance of tree plantation & planted Pipal tree. **Lt.K.R.Padghan anchoured** . Cadets were planted various type of trees such as Neem, Shisam, Pam,Banyan&Pipal. JUO NehaBarde expressed vote of thanks.

7) **'Meri Mati Mera Desh Campaign'**

Department of National Cadet Corps, Shri Shivaji Science and Arts College, Chikhli celebrated 'Meri Mati Mera Desh' Campaign on dated 09/08/2023.On this occasion, retired Army person Mr. Vitthal Govinda Pawar has felicitated by the hands of Principal Dr. Meena Nikam under 'VeeronKaSanman' event. After that PanchPran Pledge was given to all NCC volunteers.

8) **Teacher Day Celebration**

Teacher day was celebrated on dated 5th Sep,2023.Sanjay Chinchole (School Committee Member) inaugurated this programme**Lt.K.R.Padghan**introduced the celebration of teacher day. SUO Kailas Bhambale**anchoured &**JUO ShantanuKalyankar expressed vote of thanks.

9) **National Unity Rally**

On 31st Oct 2022 National Unity rally was organized under the guidance of Commanding officer 13 Mah BN NCC Khamgaon.

10) **NCC Day Celebration**

National Cadet Corps Day was celebrated on 24th Nov 2023,NCC Officer Lt.K.R.Padghan delivered welcome address. Dr.Pangole has addressed NCC Volunteers as well as all other participants. Dr.VitthalKaluse has addressed this program. JUO NehaBarde anchored &At last CDT SnehaJadhao delivered vote of thanks.

11) **Tribute to martyred Jawans of 26th Nov attack & Constitution day Celebration**

Tribute to martyred Jawans of 26th Nov attack &Constitution day was celebrated on 26th Nov2023.

12) **Punit Sagar Sanklap**

Punit Sagar Sankalp mission was successfully organized on2nd Dec,2022 by cleaning the Panchganga riverbed on the orders of Commanding officer Col. Amit Bhatnagar 13 Mah BN NCC Khamgaon..

13) **Agniveer Felicitation program**

On 23rd Dec 2022,Mr.Vishnu Patil, Mr MadhukarPatil,(Life Member of ShriShivaji Eduⁿ Society Amravati), Principal Dr.Omraj Deshmukh, IQAC Coordinator Dr. Vanita Pochhi, Sub. Rajendra Dhage in felicitated the 11 cadets who were recruited in the newly organized Agnivir Army requirements process at Aurangabad.

14) **Cleanliness Drive**

On the occasion of Late Dr.PanjabraoDeshmukh's birth anniversary, a cleanliness drive was organized on 24th Jun2023 &2nd Oct,2023 in the college campus.

15) **Dr.PanjabraoDeshmukh Birth Anniversary Rally :-**

On 26th Dec,2023On the occasion of birth anniversary of Dr. Panjabrao alias Bhausaheb Deshmukh' TheNCC cadets took active parts in the rally through the town. An NCC cadet was in charge of discipline maintenance.NCC cadets took active part in the cultural programs and Anandmelava.

16) **Blood Donation Camp:**

A blood donation camp was organized on 24th Dec 2023. On the occasion of Dr. Panjabrao alias Bhausaheb Deshmukh' 125Birth anniversary. In this camp 18 NCC cadets donated blood.

17) **Army Day Celebration**

On 16th Jan2024, Army Day was celebrated under the guidance of Principal Dr.Mina Nikam & Commanding officer Col. Amit Bhatnagar 13Mah BN NCC Khamgaon. Hav. Khanka & Hav. Kamlesh Thapa attended this program as a chief guest.

18) **Republic Day & Annual prize distribution ceremony**

On 26th Jan2024,Republic Day was celebrated by hosting the National flag by the principal of college Dr Mina Nikam.

Prize distribution ceremony was organized of winners ofvarious competitions.PI SangramPatil,Dr.P.S.Wayal,MadhukarPatil, (Life Member of ShriShivajiEduⁿ Society Amravati) distributed the prizes.

19) **PunitSagar River Cleaning Campign**

Punit Sagar River cleaning campaign was successfully organized on1st Oct,2023 by cleaning the Panchganga riverbed on the orders of Commanding officer Col. Amit Bhatnagar 13 Mah BN NCC Khamgaon. The cadets collected 30 kg carry bags & empty plastic water bottles.

20) **B & C Certificates Exam 2023**

On 11 & 12th FEB 2024 at 13 Mah BN NCC Khamgaon organized 'B ' Certificates Exam. Our Thirty seven (60) cadets participated in it.

On 18th FEB Physical Test & 3rd Mar 2024 written test at 13 Mah BN NCC Khamgaon organized 'C ' Certificates Exam. Our Twenty Three (13) cadets participated in it.

21) **Pulse Polio Campaign**

The Pulse Polio Initiative was started with an objective of achieving hundred per cent coverage under Oral Polio Vaccine. **NCC cadets of Shri Shivaji Sci &Arts College chikhli participated in Pulse Polio Campaign of Rural Hospital** at3rd March 2024.**Cadets gathered at Rural Hospital.Doctors gave instructions to cadets. Then they were sent to different areas/wards of Chikhli town where cadets approached door to doorand inform the people about the vaccination the children of 0 to 5 years successfully.**

G) **Achievement**

The greatest achievement for our NCC unit this year is our thirteen (13)NCC cadet were selected in Indian Army. (Eleven (11)Agnivir Army employment scheme.

The parent Society completed construction separate NCC unit this year.With this fund a room of 20 by 20 sqft. Is constructed. The room is given to NCC unit on 15th Jan2023.

H) **Visits of VIPs**

1. Shri Dilip Babu Ingole**Treseaurer O f** Shri Shivaji Education Society, Amravati along with Principal Dr.O.S.Deshmukh visited the NCC department.
2. Dr. P. S. Wayal (Co-op. Director of Shri Shivaji Education Society, Amravati) visited the NCC department.
3. Dr. Nilesh Gawande (Management Council Member SBGAU, Amravati) visited the NCC Department.
4. Vishanu Patil, Madhukar Patil, Ad. Babasaheb Bhonde (Life Member of Shri Shivaji Eduⁿ Society, Amravati) visited the NCC Department.
5. PI Sangram Patil Thanedar Chikhli Police station Chikhli visited the NCC department.
6. CO 13 Mah BN NCC Khamgaon Col.Amit Bhatnagar& RM Darmendarsingh visited the NCC department.
7. Higher Eduⁿ Officer Buldhana Mr. Akal visited the NCC department.

Lt. K. R. Padghan

***

Ph. D. Cell, Annual Report 2023-24

Ten Departments viz. Botany, Zoology, Microbiology and Computer Science from Science & Technology faculty and English, Marathi, Political Science, Economics and History from faculty Humanities and Commerce & Management are providing research facility to the scholars who aspire to do research and acquire Ph.D. degree.

1) The names of the Research Centres / Departments and supervisors are as follows.

Sr. No.	Faculty	Research Centre/ Department	Supervisor
1.	Science & Technology	1) Microbiology	Dr. A. M. Garode (Retired)
		2) Botany	Dr. V. U. Pochhi
		3) Zoology	1. Dr. M. T. Nikam
			2. Dr. V. M. Hemke
		4) Computer Science	1. Dr. A. B. Kadam
			2. Dr. M. E. Jadhao
2.	Humanities	5) Marathi	Dr. G. G. Malte
		6) English	Dr. S. I. Jukkalkar
		7) Political Science	Dr. J. J. Jadhao
		8) History	Dr.V. R. Padwal
3.	Commerce & Management	9) Economics	Dr. S. M. Kalakhe
		10) Commerce	Dr. R. P. Gawai (Retired)

2) In the year 2023-24, four students who took admission to Ph.D. Course Work, passed in the coursework examination. The names of the students are given below.

Sr. No.	Faculty	Subject	Name of the Scholar
1)	Science And Technology	Computer Science	1) Shubhangi D. Falke
			2) Chandrakant R. Patorkar
2)	Faculty of Humanities	English	3) Sachin Pralhad More
			4) Jyoti Ashokrao Khedekar

3) The following research scholars, who completed the Course Work successfully, submitted their Synopses for the approval from RRC of Sant Gadge Baba Amravati University, Amravati.

Sr. No.	Name of the Scholar	Name of the Supervisor	Subject/ Faculty
1)	1) Shubhangi D. Falke	Dr. A. B. Kadam	Computer Science
	2) Chandrakant R. Patorkar		

2)	3) Khan Heena Jabbar	Dr. Meena T. Nikam	Zoology
	4) Swati L. Nalinde		
3)	5) Ku. Jyoti Ashok Khedekar	Dr. S. I. Jukkalkar	English

4) Award of Ph. D. Degree to Mr. S. N. Mehdhe (Research Centre in Microbiology)

Mr. Siddharth N. Mendhe has been pursuing his research in the subject Microbiology under the supervision of Dr. A. M. Garode. He submitted his thesis on 19/10/2022 to the SGB Amravati University Research Centre. After receiving reports of referees the open defense viva was conducted on 08/11/2023.

Title of Thesis : *Studies on Seasonal Growth Variation, Characterisation, Screening as Antibiotic Producers And Evaluation of Phylogram Actinomycetes from Saline Water of Lonar Crater of Buldana District of Maharashtra*

Significance of the Research : The Research focused on isolation and identification of Halo alkaline Actinomycetes which will be potential antibiotics producers. Sixteen Actinomycetes species isolated which are prominent antibiotics producer under alkaline condition. It is helpful for pharmaceutical industry to develop novel antibiotics in concern with multi drug resistant pathogens.

5) Proposal for Recognition as Supervisor

i) Dr. S. N. Mendhe has submitted his proposal for recognition as supervisor in the subject of Microbiology. In the impending RRC meeting he will get approval as Supervisor.

Dr. S. I. Jukkalkar
Ph. D. Cell Coordinator

***

Poster Competition
Report

Activity: Poster Competition
Coordinator: Dr. Vijayshree M. Hemke- Department of Zoology
Organizing committee: Mr. P.P. Bansode, Mr. S. B. Jadhav, Mr. A. L. Tarale, Mr. Somesh Lodhe, Mr. Sajid Shaikh, Mr. R. A. Shaikh, Mr. J. T. Ware
Date : 25/12/2023
Number of Participants: 22
Action Taken: Shri Shivaji Science & Arts College Chikhli, organized the Poster Competition the occasion of Centenary Silver Jubilee Festival of Dr. Punjabrao Deshmukh 125th Birth Anniversary.Jayanti Utsav-2023 dated 25/12/2023. Competition was open for all college students.

Total 22 students were participated in the said competition. The competition was inaugurated by the hands of Shri Madhukarrao Patil (Life member & member of the college development committee) and Shri Babasaheb Bhonde (Life member) at 10.00 am at the college corridor in front of Department of Chemistry. A total 22 students were participated from both junior and senior college. All the students participated actively and did fine sketches on the life and work of Dr. Panjabrao Deshmukh. The judges were Mrs. Deepali Tale, Mrs. Madhulika Chikte, Mrs. Rohini Dawre Judges monitored the competition and gave their decision. Dr. M. T. Nikam, Principal and other staff members were also present on this occasion.

Winners are

Ist-	Ku. Neha Prakash Patthe-	11 Science
IInd: }	Shivkanya Vilas Suradkar	11 Science
IInd: }	Sakshi Santosh Kharat	11 Science
IIIrd	Tejas Manoj Khunare	11 Science
Consolation Prize	Pramod Ashok Kharat }	Alumni
Consolation Prize	Prakash Sakharam More }	Alumni

Winners will get prize and certificates whereas all participants will get certificate in a prize distribution ceremony on 26th Jan 2024.

Dr. V. M. Hemke
Coordinator

***

Rangoli Competition
Date: 25/12/2023

Activity: Rangoli Competition on the occasion of the 125th Birth Anniversary of Dr. Panjabrao alias Bhausaheb Deshmukh Jayanti Utsav 2023.

Aim: To throw light on the life and work of Dr.Panjabraoalias BhausahebDeshmukh
Coordinator: Dr. S.S. Gaikwad

Organizing committee: Ms. T.S. Shrirame, Mrs. D. A. Tale, Mrs. R. S. Daware, Mrs. M. A. Chikte, Shri. R. S. Bhonde, Shri. G. K. Warkade

Number of Participants: 9

Action Taken: Shri Shivaji Science & Arts College Chikhli, organized the Rangoli Competition on the occasion of the 125th Birth Anniversary of Dr. Panjabrao alias Bhausaheb Deshmukh Jayanti Utsav 2023 on dated 25/12/2023. The competition started at 10.00am at the college in front of Department of Chemistry. Hon. Adv. BabasahedBhonde (life member) and Shri Madhukarrao Patil (member of the college development committee). inaugurated the programme. A total 16 students have participated in 9 groups from both junior and senior college. All the students participated actively and drawnrangoli on the life and work of Dr.Panjabrao Deshmukh. The two competition judges were Dr. M. E. Jadhao, Department of Computer Science and Mrs. Nita Ubhe, Department of English. Judges monitored the competition and gave their decision. Dr. M. T. Nikam, Principal and other staff members were also present on this occasion. The winners were given prizes.

The following students were given prizes:

Junior College

Sr. No.	Rangoli No	Name of the student	Class	Prize
1	4	Swati Wankhede	12th Science	1 st
2	8	Poonam Iwarkar	11th Science	2nd
3	3	Priya Pawan	12th Science	3 rd
4	2	Mayuri Talekar	12th Science	Consolation Prize

Senior College

Sr. No.	Rangoli No	Name of the student	Class	Prize
1	6	Pooja Thakur	B.Com II	1st
2	9	SrushtiShelke	M.Sc. I	2 nd
3	7	Dyaneshwari Bhawar	B.Sc. I	2 nd
4	1	Vaishnavi Ghube	B.Sc. I	3 rd
5	5	Nikita G. Molvande	B.Sc. I	Consolation Prize

Dr. S. S. Gaikwad
Coordinator

***

Soft Skill Development Workshop 2023-24

Title: Soft Skill Development Workshop jointly organized by SGBAU, Student Development Section and Shri Shivaji Science and Arts College, Chikhli.

Objective: Resume preparation, ethical view and development of communication skills, group discussion, and development of interview skills.

Action Taken Report:

A four-day soft skill development workshop was organized in Shri Shivaji Science and Arts College from 19th to 22nd October 2023. The workshop is sponsored by the student development department of Sant Gadge Baba Amravati University, Amravati every year. This workshop is organized for final year students. Students are guided in the workshop on resume preparation, ethical view, development of communication skills, group discussion, development of interview skills.

The workshop was inaugurated by university song, Principal. Dr. P. S. Wayal, Co-opeted Member, Shri Shivaji Education Society Amravati and Principal of Shri Shivaji D.Ed. College Chikhli inaugurated the workshop, in the inaugural speech he said that such workshop should be organized for future of students. Said workshop was chaired by the in-charge principal of the college, Dr. Mina Nikam. In the first session, Dr. S.I. Jukkalkar guided the students on communication skills. In the second and third sessions, Prof. Saurabh Gaikwad guided them on motivation and goal setting. On the second day of the workshop, Dr. Mukesh Babhulkar, Dr. Rajendra Gode were the trainers. College of Pharmacy, Malkapur were present. They guided the students on resume making, developing interpersonal skills and how to make students holistic.

The program was introduced by Prof. Dr. Vanita Pochhi. Prof. Dr. Raju Gawai, Dr. Ganesh Malte, Dr. Rajendra Gade, Prof. Mukund Kolte and Prof. Amit Theng were present on the occasion. The first session was moderated by Dr. Sunita Kalakhe. Ms. Shravani Jadhav moderated the next sessions. Prof. Dilip Gavande, the organizer and coordinator of this workshop thanked.

A total of 55 students participated in this workshop and postgraduate students worked hard for the success of the program.

Prof. Dilip Gawande
Coordinator

***

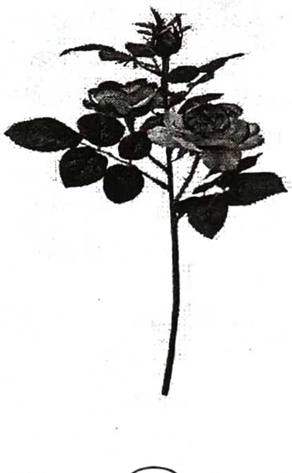

Youth Festival, Report 2023-24

University Youth festival was organized by S. G. B. Amravati University, Amravati during **10/10/2023 to 13/10/2023 at Prof. Ram Meghe Institute of Technology, Badnera.** In this Youth festival total 28 students from our college participated. College has participated in total 09 events. In folk dance 10 students, in Mime 06 students, in Group song 06 students, 03 in Quiz contest, 01 in Debete, 01 in Elocution and in Poster, Rangoli and Mehandi each 01 student is participated.

In folk dance Mr. Mayur Umre, Mr. Pavan Kute, Mr. Hrushikesh Shelke, Mr. Tanvir Navrangi, Mr. Gaurav Chavare, Ku. Gauripooja Chavare, Ku. Vashita Tayde, Ku. Saheli Gondhane, Ku. Sanskruti Kulthe and Ku. Pranjali Dhokane.

In Mime Mr. Vishal Ingle, Mr. Ram Zalte, Mr. Buddhabhushan Gikwad, Mr. Narayan Waman, Mr. Awesh Shaikh and Mr. Sagar Suradkar.

In Group song Ku. Shweta Ingle, Ku. Vaishnavi Wagh, Ku. Kiran Sathe, Ku. Saheli Gondhane, Ku. Pranjali Dhokane and Ku. Snehal Pawar.

In Quiz Contest Ku. Sanika Joshi, Ku. Gayatri Chikane and Mr. Mayur Umre

In Elocution Mr. Aditya Mukalwar, In Debate Mr. Vishal Ingle.

Ku. Gauripooja Chavare participated in Poster making, Rangoli and Mehandi competition.

Mr. Mayur Umre selected for state level Youth festival in group dance and held Colour coat. He also selected for State Level Indradhanushya Competition in same event.

For Youth Festival Competition Dr. S. M. Kalakhe madam worked as Lady Team manager and Dr. S. N. Mendhe worked as Gents Manager.

Dr. S. N. Mendhe
Coordinator

***

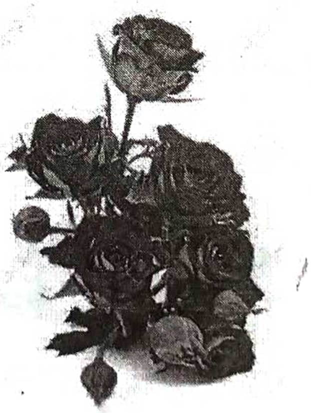

District Level Dish Decoration Competition from Millets

Objective: To create awareness about the Importance of Millets crop like Jawar, Bajra, Oats, Rale and Nachani in daily diet.

Notice: To participate in above activity displayed on college and departmental Notice Board on 22/12/2023 also Brochure of competition share on what's app groups of students and convinced the students to participate in this competition.

Date and Time of Program: 28 December 2023 10:00 a.m. and onwards

Venue: Department of Electronics

Number of Participants: 20

Action Taken Report: Shri Shivaji Science and Arts College Chikhli organize district level dish decoration competition from millets on the occasion of 125th birth anniversary of Dr Punjabrao alias Bhausaheb Deshmukh as well as international millet year 2023. The competition was organized by department of Botany economics and Home economics.

The program was inaugurated at the hands of honorable Rajendra Singh Jadhao SDO, Buldhana and Dr. Minal Gawande Head Department of Home Economics, late Bhaskarrao Shingne College Sakharkherda and Dr. Meena Nikam Incharge Principal. In India millets including crop like Jawar, Bajra, Oats, Rale and Nachani. To make awareness about to include all these healthy millets in a daily diets the organization of such dish competition is most important told by Mr. Jadhao in his inaugural speech. Dr. S. I. Jukkalkar focuses on history of "Millet Man" Mr Khader Vali felicitated by Padma Shri award on 5th April 2023. Inaugural speech was given by Dr Vanita Pochhi. Dr Minal Gavande examined the delicious dishes. Program was anchored by Dr. Sunita Kalakhe and Vote proposed by Mrs Minal Deshmukh. Prof. Dhananjay Bhoyar, Prof. Dilip Gawande, Prof. Mukund Kolte, Miss. Archana Kharat, Miss. Neeta Ubhay, Mr. Mohod and Mr. Sheikh tooks efforts for success of the program. Teaching and Non Teaching staff member were present for the program.

List of Winners:

1) First prize to Ku. Srushti Shelke,
2) Second prize to Ku. Sakshi Anwani
3) Third prize to Ku. Dhara shuruse
4) Complementary prize given to Ku. Shravani Jadhav & Mr. Bhagwat Chauvan

Outcome: 20 Nutritious dishes from millets were prepared by the participants. The awareness about importance of millets in daily diet this message was given by such competition.

Dr. V. U. Pochhi
Coordinator

***

PLACEMENT CELL, REPORT

The Placement cell at college is a distinguished professional body established with the primary objective of facilitating the recruitment of the brightest minds.

Under Placement Cell following activities were taken in academic year **2023-24**.

Activity 1:

Career Counseling and placement cell and NSS of the institute organized Campus Drive in association with Svatantra Microfinance private limited Aurangabad on Thursday, 03/08/2023 at 11:00 AM in Pandharinath Patil Auditorium. Mr. Devendra Manware, Regional Director, Svatantra Microfinance private limited, Aurangabad was a keynote speaker. **95** Students were present for this programme. From that **30** students were shortlisted.

Activity 2:

The placement cell of college in association with Skill Academy by Testbook, a leading Training and Placement company organized campus Drive on 12/03/2024 at 1.00 PM in Dr. Panjabrao Deshmukh Auditorium. Mr. Tushar Jadhav, Manager, and Tejas Dhomane, Executive, Skill Academy by Testbook, Nagpur region was chief guest. They conducted examination Digital Marketing, Business Analytics, Full stack development & Telecommunication, Data Science. Total **196** students registered and appeared for examination.

Activity 3:

The 6 Days Skill Mentorship Programme was conducted by Testbook Skill Academy. The programme was conducted from 18th to 23rd March 2024 from 6.00 PM to 8.00 PM. The workshop proposed training on resume building, Digital Marketing, Business Analytics, and Full Stack Development. Total **174** Students enrolled for this workshop.

Activity 4:

Our college has been registered for internshala platform this year. Internshala provides job opportunities, training courses, summer internship etc. Many students from all the faculties registered on this platform. Shruti Gadekar student of B.Sc. II shortlisted for internship in Muskurahat Foundation.

Activity 5: Students Selection

1. Ajay Avasarmol and Sanket Gavai students of B.A. part 3 of our college got selected in Maharashtra Police Force. On this occasion, Principal Dr. Nikam, IQAC coordinator Dr. Vanita Pochchi, Dr. Ganesh Malte and Dr. Sunita Kalakhe congratulating them.

2. One of our Alumni Ravindra Suradakar selected as Police Sub-Inspector. Being appointed to the post of PSI Principal Dr. Omraj Deshmukh felicitated Ravindra Suradkar on behalf of the college.

3. Kalpesh Bhusari student of B.Sc. III Bio selected as Executive Manager at Karnataka Bank Chhattisgarh Raipur.

4. Our student Datta Gadve is selected as Teacher in Government School, Kolahapur. He is congratulated by Principal Dr. M. T. Nikam and all teaching faculty.

Activity 6: Students Qualification in NET examination

1. Our college Ex student Aadesh Navghare qualified NET Dec 2023 exam in Chemistry.

2. Rudresh Kirtane, a student of M.Com.Part 2 of your college has cleared the UGC NET Dec 2023 exam.

Prof. Trupti Shrirame
Coordinator

***

Report-Virtual Lab

In-house workshop of Virtual Lab on Handling of Light Microscope : -

A In-house workshop was organized on 27th Sept for students of Life Sciences. Total 78 participants were present. They perform the Practical of Handling of Light Microscope at virtual lab. Students were amazed by using e-tools during performing experiments. Dr. V. M. Hemke, guided students for the use of Virtual Lab. As one of the most important eLearning tools, they allow the student to conduct various experiments without any constraints to place or time, in contrast to the constraints of real labs. Shri Shivaji Science And Arts College, Chikhli is the Nodal Center of Virtual Lab, NCID-147. Dr. V. M. Hemke Assistant Professor in Zoology is the Nodal Coordinator and Dr. S. S. Gaikwad is the Nodal Technical Coordinator for Virtual Lab.
Soon next workshop is going to arrange for students of Maths group.
Through virtual lab the students are able to learn at their own pace and enthuse them to conduct experiments within their syllabus as well as beyond syllabus.
Virtual Lab is a project initiated by the Ministry of Education, Government of India, under the National Mission on Education through Information and Communication Technology.

Dr. V. M. Hemke
Coordinator

***

Report of IQAC (2023-24)

The academic year 2022-23 is the year of Third Cycle Accreditation of NAAC. For the third cycle of NAAC, the IQAC has been reshuffled in the year 2023-2024. For the academic year 2023-2024 the IQAC members are as follows:

No.	Name	Particular
1	Dr. Meena T. Nikam	Officiating Principal

Representatives of Management

2	Hon'ble Shri. Ad.Gajananrao Pundkar	Vice-President, Shri Shivaji Education Society, Amravati

Local Representatives

3	Hon'ble Principal Dr. Nilesh N. Gawande	Member, College Development Committee

Office Representatives

4	Shri. S. S. Gawai	Junior Clerk

Coordinator (IQAC and NAAC)

5	Dr. Vanita U. Pochhi	Professor & Head Dept of Botany
6.	Dr.SyeedImtiaz Jukkalkar	Associate Professor, Herad Dept. of English

Criterion Coordinators

Sr. No.	Name	Particular	Criterion
1	Dr. V. M. Hemke	Assistant Professor, Dept of Zoology	I- Curricular Aspects
2	Dr.S.N.Mende	Assistant Professor, Dept of Microbiology	II- Teaching, Learning & Evaluation
3	Dr. A.B.Kadam	Assistant Professor, Dept of Computer Science	III- Research, Innovation & Extension
4	Dr. V. R. Padwal	Professor & Head of Dept History	IV- Infrastructure & Learning Resources
5	Dr. S.L.Kumbhare	Professor, Dept of Chemistry	V- Students Support & Progression
6	Dr.G.G.Malte	AssisstantProfessor Dept of Marathi	VI- Governance, Leadership & Management
7	Dr. S.M.Kalakhe	Assisstant Professor & Head, Dept of Economics	VII- Institutional Values & Best Practices

Representatives of Parent Alumni & Student

S. N.	NAME	PARTICULAR	REPRESENTATTIVE
1	Mr. V. M. Bhutekar	Member	Parent Representative
2	Dr. Lamdhade	Professor, Dept of Physics Vidya Bharti Mahavidyalya, Amravati	Alumni Representative
3	Ku.Pooja Dandge	Member	Student Representative

1) Induction program

After completion of Admission of First year of all Faculties .To introduce the College courses and all about facilities in college campus the Induction programme was organized for newly admitted students. The duration of the programme was from 25 July to 1st August 2023. The programmed was inaugurated at the hands of Principal Dr.P.S.Wayal, Executive member of

Shri. Shivaji Education Society Amravati. He delivered his Motivational talk. The Programme was chaired by Dr.Meena Nikam principal. Departmental visit was organized after Inauguration.
All Head of the Departments gave the Information about courses, Introduction of Teaching and the Non- teaching Staff, facilities in the department.

2) National Education Policy Awareness Programme

To create Awareness IQAC has scheduled a awareness programme on NEP on 29th July 2023 .To Create awareness among Students a talk of Dr.Vanita Pochhi IQAC Co-ordinator was organized in this programme. Dr.Mukti Jadhav also gives information through Video on NEP. Poster completion also held on the Topic NEP - 2020. Prizes were given to the students for best three Posters at the hands of Principal Dr.M.T.Nikam.

3) Implementation of Bridge Courses

A Bridge Course for newly admitted Students conducted every year before the Commencement of the first Semester Classes.The main objective of the course is to bridge the gap between objects studied at 12th level and Subjects they would be studying in graduation .The syllabus framed on basic Knowledge on the subjects.

Subject	Name of Course	No.of Hours
Botany	To Study Techniques of Microscope Handling	07
Physics	Physics Practicals	07

3) Career Guidance Programme

Career guidance is a counseling programme that helps students to choose the right career path based on their educational and Professional Choices .On 8th August Career Counseling programme was organized. The divisional officer Shri. Devendra Manwar and Shri. Akash Avdhe gave guidance to the Students to choose their Career.Dr.S.R.Patil worked as the co-ordinator of the workshop.

4) Meri Mati Mera Desh

On the occasion of Independence day under the programme of Meri Mati mera Desh All Staff members and Students takes the oath of panchpran .

5) Soft Skill Development Workshop

Soft Skill development workshop was organized on 23 rd October 2023 in collaboration with Sant Gadge Baba Amravati University Amravati .Prof .D.LGawande Worked as Coordinator. 50 students of B.SC.III took part in this workshop.

6) Degree Distribution Ceremony

The degree distribution Ceremony of the Batch 2022-2023 was organized on 17th November 2023.The objective of this programme was to Congratulate and distribute the Bachelor's degree.

7) Praposal Submission to PM-USHA and approvalfor sanction of Grant

For Strengthening of colleges under the Scheme PM-USHA Component 3 Grants to strengthen colleges Government of Maharashtra appeal to submit proposal for same scheme upto 31st August 2023.Under the guidance of IQAC online Praposal submitted to Portal of PM-USHA .

After that meeting for document verification and proposal submission was conducted n 5th September .Now recently College has been approved the grants of 4.,99,96,746crore under the scheme PM-USHA on 14th March 2023.

Dr. Vanita U. Pochhi
IQAC Coordinator

***

NCC Cadets Selected in Defence Services (2023 to 2024)

CDT SAURABH SONALKR
Sashastra Sima Bal

CDT RUSHIKESH SURYAWANSHI
GD BSF

CDT GOPAL BUNDHE
ASSAM RIFLES

CDT SIDHESHWAR KATHOLE
ARMY NURSING

CDT RUSHIKESH FEPALE
AGNIVIR INDIAN ARMY

CDT PRERNA JADHAV
AGNIVIR NDIAN NAVY

CDT RUPALI SHEGOKAR
MAHARASHTRA POLICE

CDT IMRAN SHAIKH
MAHARASHTRA POLICE

CDT ATISH BHANDARE
MAHARASHTRA POLICE

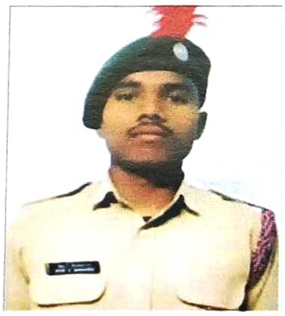

CDT AJAY AWASARMOL
MAHARASHTRA POLICE

CDT SANKET GAWAI
MAHARASHTRA POLICE

SGT KISAN GHUBE
AGNIVIR NDIAN NAVY

CDT SAKSHI GAWAI
DISTRICT COURT DATA ENTRY OPERATOR

CDT PRAGATI HADE
MAHARASHTRA FOREST GUARD

CDT ALKA LOKHANDE
MAHARASHTRA FOREST GUARD